

**MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD
ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU**

Predmet br. IT-04-74-PT

**TUŽILAC
MEĐUNARODNOG SUDA**

PROTIV

**JADRANKA PRLIĆA
BRUNE STOJIĆA
SLOBODANA PRALJKA
MILIVOJA PETKOVIĆA
VALENTINA ĆORIĆA
i BERISLAVA PUŠIĆA**

IZMIJENJENA OPTUŽNICA

Tužilac Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, u skladu sa svojim ovlaštenjima iz člana 18 Statuta Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (dalje u tekstu: Statut Međunarodnog suda), optužuje:

**JADRANKA PRLIĆA, BRUNU STOJIĆA,
SLOBODANA PRALJKA, MILIVOJA PETKOVIĆA,
VALENTINA ĆORIĆA i BERISLAVA PUŠIĆA**

za zločine protiv čovječnosti, teške povrede Ženevskih konvencija i kršenja zakona ili običaja ratovanja, kako slijedi:

OPTUŽENI

1. Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna objavila je svoje postojanje 18. novembra 1991. kao politički i teritorijalni entitet na teritoriji tadašnje Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: SRBiH). U avgustu 1993. godine, Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna se proglasila Hrvatskom Republikom Herceg-Bosnom i taj će se entitet, u oba svoja oblika, dalje u tekstu nazivati Herceg-Bosnom. Mate Boban je bio predsjednik Hrvatske Zajednice Herceg-Bosne od njenog začetka, kao i predsjednik Hrvatske Republike Herceg-Bosne do približno februara 1994. Radnjama

poduzetim 8. aprila 1992. i 15. maja 1992., razni čelnici Herceg-Bosne, među kojima je bio i Mate Boban, osnovali su Hrvatsko vijeće obrane (dalje u tekstu: HVO) kao oružane snage i vladu Herceg-Bosne, opisivši HVO kao "vrhovni" izvršni, upravni i odbrambeni organ Herceg-Bosne.

2. **JADRANKO PRLIĆ**, od oca Mileta, rođen je 10. juna 1959. godine u Đakovu, u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Mostaru, SRBiH, a magistrirao i doktorirao na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu. Bio je redovni profesor na Univerzitetu u Mostaru (Ekonomski fakultet i Pravni fakultet). Neko vrijeme je bio na funkciji predsjednika Izvršnog odbora opštine Mostar. Godine 1989. postao je potpredsjednik Izvršnog vijeća SRBiH, a krajem 1990. vršilac dužnosti predsjednika Izvršnog vijeća. Dana 15. maja 1992., Mate Boban je imenovao JADRANKA PRLIĆA za načelnika finansijskog odjela HVO-a, a 14. avgusta 1992., Mate Boban je imenovao JADRANKA PRLIĆA za predsjednika HVO-a, vrhovnog izvršnog, upravnog i odbrambenog organa Herceg-Bosne. Kada je krajem avgusta 1993. Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna postala Hrvatska Republika Herceg-Bosna, titula ili funkcija JADRANKA PRLIĆA je promijenjena i on je umjesto predsjednika postao premijer (s tim što su mu dužnosti ostale uglavnom iste). Na tom položaju ostao je tokom cijelog perioda na koji se odnosi ova Optužnica. JADRANKO PRLIĆ je potom bio potpredsjednik vlade i ministar odbrane Republike Bosne i Hercegovine, zamjenik predsjednika vlade i ministar odbrane Federacije Bosne i Hercegovine u periodu od juna 1994. do januara 1996., te ministar vanjskih poslova Bosne i Hercegovine u periodu od januara 1996. do februara 2001. godine.

3. JADRANKO PRLIĆ je, uz Matu Bobana, većim dijelom 1992-1993. godine bio najmoćniji funkcioner u političkoj strukturi i organima vlade Herceg-Bosne/HVO-a, a krajem 1993. godine praktično je zasjenio i Matu Bobana. Kao predsjednik, JADRANKO PRLIĆ je imao *de jure* i/ili *de facto* vlast, efektivnu kontrolu i/ili bitan uticaj na vladu i vojsku Herceg-Bosne/HVO-a. Upravljaio je radom i bio odgovoran za vladu HVO-a, uključujući i vojne poslove. Potpisivao je odluke i uredbe koje su činile zvaničnu politiku HVO-a. JADRANKO PRLIĆ je bio ovlašten da postavlja i razrješava dužnosti ljude na položajima vlasti u civilnim, vojnim i pravosudnim organima Herceg-Bosne i HVO-a. Posjedovao je i ovlaštenja da zatvara zatvore i koncentracione logore Herceg-Bosne/HVO-a.

4. **BRUNO STOJIĆ**, od oca Žarka, rođen je 8. aprila 1955. u selu Hamzići, opština Čitluk, SRBiH. Diplomirani je ekonomista. Nakon višestranačkih izbora 1990. godine, BRUNO STOJIĆ je imenovan za pomoćnika ministra unutrašnjih poslova u centralnoj Vladi SRBiH u Sarajevu.

BRUNO STOJIĆ je bio član glavne hrvatske nacionalističke stranke u SRBiH, a kasnije u Republici Bosni i Hercegovini, poznate pod nazivom Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: HDZ-BiH). Dana 18. septembra 1991., naveden je kao član novoosnovanog Kriznog stožera te stranke, koji će postati jezgro vojnog krila HVO-a. Dana 16. aprila 1992. ili približno tog datuma, Vojska Republike Hrvatske (dalje u tekstu: Hrvatska vojska), na čelu s generalom Jankom Bobetkom, postavila je BRUNU STOJIĆA za vršioca dužnosti načelnika za logističku podršku pri Izmještenom zapovjednom mjestu Hrvatske vojske u gradu Grudama, u Bosni i Hercegovini. Dana 3. jula 1992., Mate Boban je imenovao BRUNU STOJIĆA za načelnika Odjela (kasnije Ministarstva) obrane HVO-a i on je na tom položaju ostao do novembra 1993. Dana 16. decembra 1993., BRUNO STOJIĆ je postavljen za načelnika Ureda Hrvatske Republike Herceg-Bosne za proizvodnju i promet oružja i vojne opreme.

5. Kao načelnik Odjela (kasnije Ministarstva) obrane HVO-a, BRUNO STOJIĆ je bio vrhovni politički i rukovodni funkcioner tog organa, nadležan za oružane snage Herceg-Bosne/HVO-a. Vršio je *de jure* i/ili *de facto* vlast, te imao efektivnu kontrolu i bitan uticaj na sve segmente i ogranke operacija koje su izvodile te snage. Područja za koja je bio nadležan i odgovoran obuhvatala su, pored ostalih, sljedeće: bezbjednost, uključujući rad vojne policije HVO-a i obavještajne službe HVO-a poznate pod nazivom Sigurnosno-izvještajna služba (dalje u tekstu: SIS); moralno vaspitanje, koje je obuhvatalo informativno-propagandne djelatnosti; službe zdravstvene i medicinske zaštite i saniteta u okviru poslova odbrane, koje su bile odgovorne za uslove i zaštitu u zatvorima i objektima za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u; te vojnu proizvodnju i logistiku. Bio je, pored ostalog, odgovoran za to da osigura da se sve snage Herceg-Bosne/HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava, te da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su snage Herceg-Bosne/HVO-a držale zatvorene postupa u skladu s takvim konvencijama i pravom. BRUNO STOJIĆ je bio ovlašten da imenuje i razrješava dužnosti vojne zapovjednike HVO-a sve do nivoa komandanta brigade. Mogao je da izdaje organizaciona, strateška i borbena naređenja, što je i činio. Provodio je vlast i imao efektivnu kontrolu nad zatvorima i objektima HVO-a za zatočenje, u potpunosti ili djelimično, putem vojne policije HVO-a i načelnika te policije VALENTINA ČORIĆA.

6. **SLOBODAN PRALJAK**, zvani Brada, od oca Mirka, rođen je 1. ili 2. januara 1945. u gradu Čapljini, opština Čapljina, SRBiH. Poslije studija u Zagrebu, gdje je stekao diplomu inženjera elektrotehnike, radio je kao pozorišni, filmski i televizijski producent i predavao je filozofiju i sociologiju. Početkom ljeta 1991. godine pristupio je Vojsci Republike Hrvatske i već 3.

aprila 1992. imao je čin general-bojnika u Hrvatskoj vojsci. Dana 14. marta 1992. ili približno tog datuma, SLOBODAN PRALJAK je postao pomoćnik ministra obrane Republike Hrvatske i blisko je sarađivao s ministrom obrane Gojkom Šuškom. Dana 10. septembra 1992., hrvatski predsjednik Franjo Tuđman imenovao je SLOBODANA PRALJKA za jednog od četrnaest članova Savjeta za nacionalnu obranu Republike Hrvatske i na tom položaju ostao je barem do 15. juna 1993. Dana 13. maja 1993., SLOBODAN PRALJAK je imenovan u Državno povjerenstvo Republike Hrvatske za suradnju sa Zaštitnim snagama Ujedinjenih naroda (dalje u tekstu: UNPROFOR).

7. Od približno marta 1992. do jula 1993., SLOBODAN PRALJAK je istovremeno obavljao funkcije visokog časnika Hrvatske vojske, pomoćnika ministra obrane i višeg predstavnika Ministarstva obrane Hrvatske pri vladi i oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a. Preko njega su prenošena naređenja, dopisi i upute koje su predsjednik Franjo Tuđman, Gojko Šušak i drugi visoki funkcioneri Republike Hrvatske upućivali vladi i oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a i obavještavao je visoke funkcionere Hrvatske o zbivanjima u Bosni i Hercegovini i podnosio im izvještaje. Tokom tog perioda, SLOBODAN PRALJAK je igrao istaknutu ulogu u obezbjeđenju naoružanja i municije za oružane snage Herceg-Bosne/HVO-a. On je neposredno i posredno komandovao snagama Herceg-Bosne/HVO-a i njihovim operacijama u Bosni i Hercegovini. Od približno 24. jula 1993. do 9. novembra 1993., SLOBODAN PRALJAK je bio na položaju najvišeg vojnog zapovjednika oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a kao "zapovjednik Glavnog stožera".

8. Na raznim položajima i funkcijama koje je obavljao, SLOBODAN PRALJAK je *de jure* i/ili *de facto* rukovodio i komandovao oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a. U periodu na koji se odnosi Optužnica vršio je efektivnu kontrolu i bitan uticaj na oružane snage Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući zapovjednike operativnih zona). Bio je odgovoran za rukovođenje, organizaciju, planiranje, pripremu, obuku, disciplinu, snabdijevanje, razmještaj i operacije oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a. Izdavao je organizaciona, strateška i borbena naređenja. Bio je, pored ostalog, odgovoran za to da osigura da se sve snage Herceg-Bosne/HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava, te da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su snage Herceg-Bosne/HVO-a držale zatvorene postupa u skladu s tim konvencijama i pravom. SLOBODAN PRALJAK je imao komandna ovlaštenja i nad civilnom policijom Herceg-Bosne/HVO-a kada je ona djelovala u sastavu ili u sadejstvu s oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a

tokom oružanog sukoba. Aktivno je učestvovao u svim aspektima vojnog planiranja i operacija Herceg-Bosne/HVO-a.

9. **MILIVOJ PETKOVIĆ**, od oca Jerka, rođen je 11. oktobra 1949. u Šibeniku, u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. MILIVOJ PETKOVIĆ je diplomirao na Vojnoj akademiji Jugoslovenske narodne armije (dalje u tekstu: JNA) i imao je čin potpukovnika kada je 25. jula 1991. ili približno tog datuma napustio JNA i pridružio se Hrvatskoj vojsci. Dana 14. aprila 1992. ili približno tog datuma, general Hrvatske vojske Janko Bobetko rasporedio je MILIVOJA PETKOVIĆA u komandu Izmještenog zapovjednog mjesta Hrvatske vojske u Grude, u Bosni i Hercegovini, koja je bila ili postala glavni komandni štab oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a. Od aprila 1992. do približno 24. jula 1993., MILIVOJ PETKOVIĆ je bio na položaju vojnog zapovjednika oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a kao "načelnik Glavnog stožera HVO-a". Kada je 24. jula 1993. ili približno tog datuma SLOBODAN PRALJAK imenovan za *najvišeg vojnog zapovjednika* HVO-a, MILIVOJ PETKOVIĆ je postao i praktično nastavio da obavlja dužnost zamjenika vrhovnog zapovjednika oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a. Dana 26. aprila 1994. ili približno tog datuma, MILIVOJ PETKOVIĆ je ponovo postavljen za vrhovnog zapovjednika HVO-a i na tom je položaju ostao do približno 5. avgusta 1994.

10. Na raznim položajima i funkcijama koje je obavljao, MILIVOJ PETKOVIĆ je *de jure* i/ili *de facto* rukovodio i komandovao oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a. U periodu na koji se odnosi Optužnica vršio je efektivnu kontrolu i bitan uticaj na oružane snage Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući zapovjednike operativnih zona). Bio je odgovoran za rukovođenje, organizaciju, planiranje, pripremu, obuku, disciplinu, snabdijevanje, razmještaj i operacije oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a. Izdavao je organizaciona, strateška i borbena naređenja. Bio je, pored ostalog, odgovoran za to da osigura da se sve snage Herceg-Bosne/HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava, te da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su snage Herceg-Bosne/HVO-a držale zatvorene postupa u skladu s tim konvencijama i pravom. MILIVOJ PETKOVIĆ je imao komandna ovlaštenja i nad civilnom policijom Herceg-Bosne/HVO-a kada je ona djelovala u sastavu ili u sadejstvu s oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a tokom oružanog sukoba. Aktivno je učestvovao u svim aspektima vojnog planiranja i operacija Herceg-Bosne/HVO-a.

11. **VALENTIN ĆORIĆ**, od oca Andrije, rođen je 23. juna 1956. u selu Paoča, u opštini Čitluk, SRBiH. Diplomirani je inženjer i radio je kao direktor održavanja u rudniku boksita u Čitluku. Nakon što je pristupio HDZ-BiH-u,

VALENTIN ĆORIĆ je postao član čitlučkog Općinskog stožera, gdje je počeo da se bavi vojnim poslovima i nabavkom naoružanja i opreme. VALENTIN ĆORIĆ je kasnije postavljen za zapovjednika vojnog centra za obuku u Krvavicama, u Republici Hrvatskoj, gdje je vršena obuka nekih osam stotina vojnika iz Herceg-Bosne. U aprilu 1992., Mate Boban je imenovao VALENTINA ĆORIĆA za zamjenika zapovjednika za sigurnost i za zapovjednika vojne policije HVO-a. Taj njegov položaj kasnije je nazvan "načelnik Uprave vojne policije" (u okviru Odjela, a kasnije Ministarstva, obrane HVO-a) i on je na njemu ostao do 20. novembra 1993. godine. U novembru 1993. godine, VALENTIN ĆORIĆ je imenovan za ministra unutarnjih poslova Hrvatske Republike Herceg-Bosne.

12. Na raznim položajima i funkcijama koje je obavljao, VALENTIN ĆORIĆ je, u periodu od barem aprila 1992. do novembra 1993., igrao centralnu ulogu u formiranju, upravljanju i radu Vojne policije HVO-a. On je *de jure* i/ili *de facto* rukovodio i komandovao Vojnom policijom HVO-a, koja je redovno igrala važnu ulogu u upravljanju zatvorima i objektima za zatočenje Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući i puštanje na slobodu i premještanje zarobljenika i zatočenika) i u borbenim operacijama i operacijama etničkog čišćenja. VALENTIN ĆORIĆ je vršio efektivnu kontrolu i bitan uticaj na Vojnu policiju HVO-a i bio je nadležan i dužan da komanduje i provodi disciplinske mjere nad pripadnicima Vojne policije HVO-a. Bio je, pored ostalog, odgovoran za to da osigura da se sve snage Herceg-Bosne/HVO-a, uključujući i Vojnu policiju, ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava, te da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su snage Herceg-Bosne/HVO-a držale zatvorene postupa u skladu s tim konvencijama i pravom. Jedna od dužnosti Vojne policije, kojom je komandovao VALENTIN ĆORIĆ, bila je da provodi istragu po navodima o zločinima počinjenim od strane oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a.

13. **BERISLAV PUŠIĆ**, zvani Berto ili Berko, od oca Andrije, rođen je 8. juna 1952. godine u mjestu Krivodol, opština Mostar, SRBiH. BERISLAV PUŠIĆ je 1992. godine postao oficir u vojnoj policiji HVO-a u Mostaru, a 1993. godine bio je na komandnom položaju u Vojnoj policiji. Naredbom od 22. aprila 1993., VALENTIN ĆORIĆ je imenovao BERISLAVA PUŠIĆA da zastupa vojnu policiju HVO-a prilikom razmjene bosanskih Muslimana koje je u zatočeništvu držao HVO. Dana 11. maja 1993., BRUNO STOJIĆ je imenovao BERISLAVA PUŠIĆA za oficira za vezu HVO-a sa UNPROFOR-om. Dana 5. jula 1993., JADRANKO PRLIĆ je imenovao BERISLAVA PUŠIĆA za načelnika Službe za razmjenu zarobljenika i drugih osoba. Dana 6. avgusta 1993., BRUNO STOJIĆ je imenovao BERISLAVA PUŠIĆA za predsjednika komisije kojoj je povjerena uprava nad svim zatvorima i

objektima za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u u kojima su držani ratni zarobljenici i zatočenici. Tokom 1993. godine, BERISLAV PUŠIĆ je bio i predsjednik Komisije HVO-a za razmjenu zarobljenika.

14. Zbog raznih položaja i funkcija koje je obavljao, BERISLAV PUŠIĆ je bio uticajan, visoki funkcioner u sistemu Herceg-Bosne/HVO-a vezanom za zatočenje, korištenje, puštanje, razmjenu, premještanje i deportaciju bosanskih Muslimana. Na osnovu *de jure* i/ili *de facto* ovlaštenja koja je imao, vršio je efektivnu kontrolu i bitan uticaj na razne komponente i kadrove tog sistema. Bio je odgovoran i za to da se klasifikacija i obrada zatočenih bosanskih Muslimana vrši u skladu sa Ženevskim konvencijama i međunarodnim humanitarnim pravom. BERISLAV PUŠIĆ je izdavao naređenja i rješenja, potpisivao opunomoćenja i izdavao upute za postupanje sa zatočenim bosanskim Muslimanima i tim dokumentima je regulisan nastavak njihovog zatočenja i/ili njihovo premještanje ili deportacija na druga područja ili u druge zemlje.

UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUHVAT

15. Počev od 18. novembra 1991. godine ili prije tog datuma pa do približno aprila 1994. i nakon toga, više osoba je pokrenulo i učestvovalo u udruženom zločinačkom poduhvatu političkog i vojnog podjarmljivanja, trajnog uklanjanja i etničkog čišćenja bosanskih Muslimana i drugih nehrvata koji su živjeli na onim dijelovima teritorije Republike Bosne i Hercegovine za koje se tvrdilo da pripadaju Hrvatskoj Zajednici (a kasnije Republici) Herceg-Bosni, te pripajanja tih teritorija kao dijela "Velike Hrvatske", u kratkom roku ili tokom dužeg perioda, kako bi one postale dio Republike Hrvatske ili bile blisko povezane s njom, i to upotrebom sile, zastrašivanja ili prijetnje silom, progona, zatvaranja i zatočenja, prisilnog premještanja i deportacije, oduzimanja i uništavanja imovine i drugih sredstava koja predstavljaju ili obuhvataju činjenje zločina kažnjivih po članovima 2, 3 i 5 Statuta Međunarodnog suda. Teritorijalni cilj udruženog zločinačkog poduhvata bio je uspostavljanje hrvatske teritorije u granicama Hrvatske banovine, teritorijalnog entiteta koji je postojao od 1939. do 1941. godine. Udruženi zločinački poduhvat obuhvatao je i kreiranje političke i nacionalne mape tih područja tako da njima dominiraju Hrvati, kako u političkom tako i u demografskom smislu.

16. Više osoba se pridružilo tom udruženom zločinačkom poduhvatu, učestvovalo u njemu i dalo mu svoj doprinos, a među njima su bili Franjo Tuđman, predsjednik Republike Hrvatske (preminuo 10. decembra 1999.), Gojko Šušak, ministar obrane Republike Hrvatske (preminuo 3. maja 1998.),

Janko Bobetko, jedan od najviših generala u Vojsci Republike Hrvatske (preminuo 29. aprila 2003.), Mate Boban, predsjednik Hrvatske Zajednice (i Republike) Herceg-Bosne (preminuo 8. jula 1997.), JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ, BERISLAV PUŠIĆ, Dario Kordić, Tihomir Blaškić i Mladen Naletilić (zvani Tuta). Među ostalim učesnicima bili su sljedeći: članovi rukovodstva i organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a (kao što je navedeno u paragrafu 25), uključujući razne funkcionere i članove vlade i političkih struktura Herceg-Bosne/HVO-a na svim nivoima (uključujući opštinske organe vlasti i mjesne organizacije); razni čelnici i članovi Hrvatske demokratske zajednice (dalje u tekstu: HDZ) i Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: HDZ-BiH) na svim nivoima, razni oficiri i pripadnici oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a (kao što je opisano u paragrafu 25), razni pripadnici oružanih snaga, policije, bezbjednosnih i obavještajnih službi Republike Hrvatske, te druge poznate i nepoznate osobe.

16.1. Pored toga ili alternativno, učesnici udruženog zločinačkog poduhvata, uključujući Franju Tuđmana, Gojka Šuška, Janka Bobetka, Matu Bobana, JADRANKA PRLIĆA, BRUNO STOJIĆA, SLOBODANA PRALJKA, MILIVOJA PETKOVIĆA, VALENTINA ĆORIĆA, BERISLAVA PUŠIĆA, Darija Kordića, Tihomira Blaškića, Mladena Naletilića (zvanog Tuta) i druge, ostvarivali su ciljeve udruženog zločinačkog poduhvata preko sljedećih organizacija i osoba nad kojima su imali neposrednu ili posrednu kontrolu: članova rukovodstva i organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a (kao što je navedeno u paragrafu 25), uključujući razne funkcionere i članove vlade i političkih struktura Herceg-Bosne/HVO-a na svim nivoima (uključujući opštinske organe vlasti i mjesne organizacije), raznih čelnika i članova HDZ-a i HDZ-BiH na svim nivoima; raznih oficira i pripadnika oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a (kao što je navedeno u paragrafu 25); raznih pripadnika oružanih snaga, policije, bezbjednosnih i obavještajnih službi Republike Hrvatske, te drugih poznatih i nepoznatih osoba.

17. Svaki od optuženih - JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ - djelujući individualno ili putem svojih gorenavedenih položaja i ovlaštenja, a u dogovoru s drugim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata, učestvovao je u udruženom zločinačkom poduhvatu u rukovodnom svojstvu na jedan ili više sljedećih načina:

- (a) osnivanjem, organizovanjem, upravljanjem, finansiranjem, omogućavanjem, podržavanjem, održavanjem i/ili vođenjem struktura vlasti i političkih struktura i procesa u Herceg-Bosni/HVO-u (ili raznih

njihovih elemenata), uključujući organe vlasti ili organe nalik na državne, koji su kontrolisali stambene i imovinske odnose, status izbjeglica i raseljenih lica, pružanje javnih usluga i humanitarnu pomoć, ograničenja slobode kretanja i/ili razmjenu zarobljenika, koji su korišteni u cilju ostvarivanja i provođenja udruženog zločinačkog poduhvata;

- (b) osnivanjem, organizovanjem, komandovanjem, naređivanjem, upravljanjem, finansiranjem, omogućavanjem, učestvovanjem, podržavanjem, održavanjem i/ili vođenjem vojnih, policijskih, obavještajnih i/ili drugih snaga Herceg-Bosne/HVO-a, preko kojih su ostvarivani i provedeni ciljevi udruženog zločinačkog poduhvata i pomoću kojih su počinjeni razni zločini koji se optuženima stavljaju na teret u ovoj Optužnici, kao što su progoni, ubistvo, prisilno premještanje, deportacija, protivpravni prisilni rad, pljačkanje, otmadžina i uništavanje imovine;
- (c) pokretanjem, promovisanjem, planiranjem, pripremom, učešćem, podržavanjem i/ili podsticanjem razvoja, formulisanja, širenja i/ili provođenja politike, programa, planova, uredbi, rješenja, propisa, strategije ili taktike političkih, vladinih i/ili vojnih organa Herceg-Bosne/HVO-a, koji su korišteni kao osnova ili sredstvo za razne postupke usmjerene protiv ili na štetu bosanskih Muslimana, kao što su uskraćivanje temeljnih ljudskih prava, smještaja, imovine i/ili humanitarne pomoći, a sve u sklopu udruženog zločinačkog poduhvata;
- (d) pokretanjem, podržavanjem, podsticanjem, omogućavanjem i/ili učešćem u širenju informacija i propagande među bosanskim Hrvatima koje su imale za cilj provođenje udruženog zločinačkog poduhvata izazivanjem njihovog straha, mržnje i nepovjerenja prema bosanskim Muslimanima, ili dobijanje podrške i obezbjeđenje učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu, kao što su informacije da bosanskim Hrvatima neizbježno prijete ugnjetavanje i istrebljenje od strane bosanskih Muslimana, da su razne teritorije na kojima žive bosanski Muslimani hrvatske teritorije, te da je Mostar zakonita prijestonica Herceg-Bosne;
- (e) planiranjem, podsticanjem, komandovanjem, upravljanjem, učešćem, omogućavanjem ili podržavanjem preuzimanja raznih opštinskih organa vlasti od strane HVO-a i nastojanja da se izvrši "kroatizacija" bosanskih Muslimana i drugog nehrvatskog stanovništva na područjima za koja su čelnici Herceg-Bosne/HVO-a tvrdili da su dijelovi Herceg-Bosne;

- (f) podsticanjem, kontrolisanjem, finansiranjem, omogućavanjem, pomaganjem i/ili učestvovanjem u proizvodnji, sticanju i/ili raspodjeli vojne opreme, naoružanja, municije, finansijskih sredstava, logističke podrške i drugih sredstava koja su korištena za provođenje udruženog zločinačkog poduhvata;
- (g) traženjem, dobijanjem, organizovanjem, omogućavanjem i/ili koordinacijom učešća i pomoći elemenata organa vlasti, oružanih snaga, policije i/ili obavještajnih službi Republike Hrvatske, uključujući finansijsku i/ili logističku podršku, u provođenju udruženog zločinačkog poduhvata;
- (h) osnivanjem, organizovanjem, upravljanjem, finansiranjem, omogućavanjem, podržavanjem, učešćem, održavanjem i/ili vođenjem sistema zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za zatvaranje i zatočenje bosanskih Muslimana u sklopu i u cilju provođenja udruženog zločinačkog poduhvata;
- (i) osnivanjem, organizovanjem, upravljanjem, finansiranjem, omogućavanjem, podržavanjem, učešćem, održavanjem i/ili vođenjem sistema za deportaciju ili prisilno premještanje bosanskih Muslimana u druge zemlje ili dijelove Bosne i Hercegovine na koje Herceg-Bosna nije polagala pravo niti ih je kontrolisala, u sklopu i u cilju provođenja udruženog zločinačkog poduhvata;
- (j) naređivanjem, podsticanjem, promovisanjem, bodrenjem, omogućavanjem i/ili provođenjem sistema korištenja zatočenih bosanskih Muslimana za protivpravni prisilni rad od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a;
- (k) promovisanjem, podsticanjem, stimulisanjem i tolerisanjem činjenja zločina protiv bosanskih Muslimana propuštanjem da se prijave i/ili istraže zločini ili navodni zločini protiv njih i/ili da se poduzmu daljnji koraci u vezi s tim istragama i/ili da se izreknu kazne ili disciplinske mjere podređenima i drugima iz organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a za zločine počinjene protiv bosanskih Muslimana ili drugih nehrvata; i
- (l) sudjelovanjem u nastojanjima, te podsticanjem, omogućavanjem ili podržavanjem nastojanja da se poreknu, prikriju i/ili minimiziraju zločini koje su nad bosanskim Muslimanima i drugim nehrvatima počinili organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a, uključujući davanje

lažnih i nepotpunih informacija, ili informacija koje obmanjuju, međunarodnim organizacijama, posmatračima, istražiteljima i javnosti.

17.1. U sklopu paragrafa 17, uključujući stavove od (a) do (l), a u svrhu navođenja primjera, JADRANKO PRLIĆ je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i provodio ga, pored ostalog, kako slijedi:

- (a) Kao predsjednik, a potom premijer vrhovnog izvršnog, upravnog i odbrambenog organa Herceg-Bosne, JADRANKO PRLIĆ je u rukovodstvu Herceg-Bosne/HVO-a bio ključna ličnost i integralni dio procesa uspostavljanja, podsticanja, omogućavanja i provođenja politike, strategije i prakse Herceg-Bosne/HVO-a. Imao je *de facto* i/ili *de jure* vlast, efektivnu kontrolu i/ili bitan uticaj nad vojskom i organima vlasti Herceg-Bosne/HVO-a. On je pokretao donošenje odluka i uredbi koje su činile zvaničnu politiku i praksu Herceg-Bosne/HVO-a, učestvovao u njihovom donošenju, te ih prihvatao i potpisivao.
- (b) JADRANKO PRLIĆ je organizovao, učestvovao i često predsjedavao sastancima rukovodstva Herceg-Bosne/HVO-a i čelnika iz Republike Hrvatske vezanim za ciljeve, programe, politiku, djelovanje i strategiju rukovodstva Herceg-Bosne/HVO-a u uspostavljanju hrvatske kontrole nad teritorijama za koje se tvrdilo da čine dijelove Herceg-Bosne i ostvarivanju svrhe i ciljeva udruženog zločinačkog poduhvata.
- (c) JADRANKO PRLIĆ je upravljao radom i aktivnostima vlade HVO-a u cjelini, kao i svakog njenog odjela, ministarstva, službe i ureda, među kojima su bili Odjel (ili Ministarstvo) obrane, Odjel (ili Ministarstvo) pravde i Odjel (ili Ministarstvo) unutarnjih poslova.
- (d) JADRANKO PRLIĆ je učestvovao u formulisanju i usvajanju i bio potpisnik ogromne većine odluka i uredbi koje su činile zvaničnu politiku Herceg-Bosne/HVO-a i koje su korištene za ostvarivanje i provođenje udruženog zločinačkog poduhvata, kao što su Odluka o statusu prognanih i raseljenih osoba na teritoriji HZ H-B, Uredba o privremenom korištenju vojnih stanova na teritoriji HZ H-B, Uredba o graničnom prijelazu i prometu u graničnom pojasu HZ H-B, te Uredba o korištenju napuštenih stanova.
- (e) JADRANKO PRLIĆ je organizovao, omogućavao, podržavao i/ili nadzirao preuzimanje vlasti od strane HVO-a u raznim opštinama za koje se tvrdilo da pripadaju Herceg-Bosni, te upravljao radom i nadzirao rad opštinskih organa vlasti HVO-a; postavljao članove

nekoliko opštinskih vijeća, uključujući one u Ljubuškom i Varešu; i nije intervenisao i poništio odluke, naredbe ili upute koje su donesene, izdate ili provođene na štetu i protivno interesima stanovnika bosanskih Muslimana, kao što je Odluka o zakonskim pravima prognanih, protjeranih i raseljenih osoba u opštini Mostar koju je opštinska vlada HVO-a u Mostaru usvojila 15. aprila 1993. i koja je korištena za ostvarivanje i provođenje ciljeva udruženog zločinačkog poduhvata.

- (f) JADRANKO PRLIĆ je podsticao, omogućavao i podržavao nastojanja da se "kroatizira" stanovništvo iz redova bosanskih Muslimana i drugih nehrvata na područjima za koja se tvrdilo da pripadaju Herceg-Bosni, što je obuhvatalo usvajanje i potpisivanje odluka, uredbi i propisa kao što su Uredba o osnivanju i radu Sveučilišta u Mostaru u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti, Odluka o grbu i zastavi HZ H-B u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti, Propisi o srednjoškolskom obrazovanju na teritoriju HZ H-B u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti, Propisi o osnovnom obrazovanju u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti i Propisi o platnom prometu hrvatskim dinarima na teritoriju HZ H-B u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti.
- (g) JADRANKO PRLIĆ je, u potpunosti ili djelimično, neposredno ili posredno, kontrolisao fiskalne i finansijske organe Herceg-Bosne/HVO-a, kontrolisao, upravljao, podržavao i omogućio prikupljanje ili ubiranje finansijskih sredstava i materijalne podrške iz brojnih izvora, kao što su Republika Hrvatska i organizacije i osobe izvan Bosne i Hercegovine, kao i nametanjem i ubiranjem carinskih dažbina, akciza i poreza, te kontrolisao, nadzirao i nadgledao budžet, platnu listu i izdatke Herceg-Bosne/HVO-a.
- (h) JADRANKO PRLIĆ je osnovao, organizovao, omogućavao i/ili regulisao sastav i djelovanje vojnih, policijskih, obavještajnih i drugih snaga Herceg-Bosne/HVO-a putem kojih su ostvarivani i provođeni ciljevi udruženog zločinačkog poduhvata, i to tako što je donosio i potpisivao odluke i uredbе kao što su odluke i uredbе o pravljenu nacрта planova odbrane, Odluka o osnivanju Ureda za nacionalnu sigurnost, Proglašenje i provođenje mobilizacije osoba na teritoriju HZ H-B, Uredba o grbu i zastavi HZ H-B u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti i Odluka o činovima, oznakama i uvjetima za sticanje čina u policiji. On je omogućio, podsticao i podržavao vojne operacije kojima je provoden udruženi zločinački poduhvat i redovno je izvještavan o vojnim pitanjima.

- (i) JADRANKO PRLIĆ je imao ovlaštenja da postavlja i smjenjuje osobe na položajima sa znatnim stepenom vlasti u civilnim, vojnim i pravosudnim organima Herceg-Bosne i HVO-a, kao što su položaj zamjenika načelnika Odjela (ili Ministarstva) obrane HVO-a, pomoćnika načelnika Odjela (ili Ministarstva) obrane HVO-a za snabdijevanje, nabavku i proizvodnju i ostalih pomoćnika načelnika Odjela (ili Ministarstva) obrane HVO-a, načelnika Ureda za izbjeglice, prognanike i raseljene osobe, te načelnika Službe za razmjenu zarobljenika i drugih osoba, BERISLAVA PUŠIĆA.
- (j) JADRANKO PRLIĆ je organizovao, kontrolisao, regulisao, omogućavao i/ili podržavao snage Herceg-Bosne/HVO-a u nabavci vojne opreme, naoružanja i municije, postupcima kao što su donošenje i potpisivanje odluka i uredbi vezanih za nabavku i proizvodnju vojne opreme, među kojima je Odluka o proizvodnji i prometu naoružanja i vojne opreme na teritoriji HZ H-B.
- (k) JADRANKO PRLIĆ je organizovao, omogućavao i održavao političku, logističku, finansijsku i vojnu saradnju Republike Hrvatske i njeno angažovanje i podršku (posebno putem sastanaka s Franjom Tuđmanom, Gojkom Šuškom i drugima) u utvrđivanju, provođenju i ostvarivanju svrhe i ciljeva Herceg-Bosne/HVO-a, što je obuhvatalo potpisivanje odluka, uredbi i propisa kojima su omogućeni takva saradnja i angažman, kao što je Odluka o uvozu robe iz Republike Hrvatske.
- (l) JADRANKO PRLIĆ je izdao i potpisao ultimatum od 15. januara 1993. kojim se od snaga ABiH-a zahtijevalo da se u provincijama 3, 8 i 10, predloženim Vance-Owenovim mirovnim planom, potčine HVO-u ili da se povuku iz njih i taj ultimatum je proslijeđen njegovim podređenima i drugima iz organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a koji su ga proveli u djelo, što je doprinijelo i dovelo do činjenja zločina od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a, poput zločina koji su počinjeni u Gornjem Vakufu i okolini u januaru 1993. godine.
- (m) JADRANKO PRLIĆ je učestvovao u izdavanju i odobrio isti ili sličan ultimatum ABiH-u u aprilu 1993. u kojem je postavljen rok do 15. aprila 1993. i koji je označio početak rasprostranjenog, sistematskog i dugotrajnog oružanog sukoba protiv ABiH-a i muslimanskog stanovništva i doprinio i doveo do činjenja zločina od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a, poput zločina koji su počinjeni u Prozoru, Sovićima i Doljanima i njihovoj okolini u proljeće 1993. godine.

- (n) JADRANKO PRLIĆ je uspostavio, kontrolisao, omogućavao i/ili podržavao sistem zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za hapšenje, zatočenje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana, protivpravno i u teškim uslovima, gdje su ih ubijali, maltretirali, tukli i zlostavljali, pri čemu su se njegova kontrola i uloga u tome ogledali, pored ostalog, u činjenici da je on imao ovlaštenja da osniva i zatvara takve zatvore, logore i objekte.
- (o) JADRANKO PRLIĆ je podsticao, omogućavao, podržavao ili stimulisao korištenje zatočenih bosanskih Muslimana za protivpravni prisilni rad tokom kojeg su mnogi od njih poginuli ili bili povrijeđeni i to je činio znajući za takvo korištenje, praksu i situacije, a nije preduzeo ništa da spriječi, obustavi, kazni ili ispravi takvu praksu.
- (p) JADRANKO PRLIĆ je nastavio da učestvuje, omogućava, podržava ili podstiče politiku, praksu i postupke Herceg-Bosne/HVO-a kojima je nanošena šteta i koji su bili protivni interesima bosanskih Muslimana, čak i nakon što je bio obaviješten i kad je saznao za takvu praksu, nanesenu štetu i njene posljedice.
- (q) JADRANKO PRLIĆ je uspostavio, kontrolisao, omogućavao i/ili podržavao sistem zlostavljanja koji je primjenjivan u cilju protjerivanja, deportacije ili prisilnog premještanja velikog broja bosanskih Muslimana putem njihove deportacije iz Bosne i Hercegovine u druge zemlje ili premještanja u one dijelove Bosne i Hercegovine koji nisu bili pod kontrolom snaga Herceg-Bosne/HVO-a ili na koje te snage nisu polagale pravo, i činio je to postupcima kao što su osnivanje, organizovanje, podržavanje i/ili nadziranje više organa ili struktura vlasti podređenih vladi HVO-a, uključujući Ured za izbjeglice, prognanike i raseljene osobe, Službu za razmjenu zarobljenika i drugih osoba i Komisiju za pitanje migracije stanovništva, koji su učestvovali u takvim aktivnostima.
- (r) JADRANKO PRLIĆ je organizovao, učestvovao, predlagao, zahtijevao, izazivao, podržavao i/ili zagovarao preseljenje velikog broja bosanskih Hrvata na teritoriju (ili osnovnu teritoriju) za koju se tvrdilo da predstavlja dio Herceg-Bosne, i to u sklopu provođenja udruženog zločinačkog poduhvata.
- (s) JADRANKO PRLIĆ je kod bosanskih Hrvata stvarao strah, mržnju i nepovjerenje prema bosanskim Muslimanima - na primjer tako što je javno izjavljivao da ABiH namjerava da osvoji "povijesni teritorij

hrvatskoga naroda", da postupci i ciljevi ABiH-a ugrožavaju egzistenciju bosanskih Hrvata i tako što je zagovarao stav da je Mostar zakonita prijestonica Herceg-Bosne.

- (t) JADRANKO PRLIĆ je kontrolisao, regulisao i/ili omogućavao kretanje humanitarne pomoći, kao i pristup humanitarnoj pomoći na teritoriji za koju se tvrdilo da pripada Herceg-Bosni, uključujući i istočni Mostar, što je djelimično korišteno da bi se bosanskim Muslimanima uskratila osnovne ljudske potrebe i stvorili užasni uslovi za život, zbog čega su bosanski Muslimani prihvatili da ih organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a podjarme ili su odlazili iz Herceg-Bosne u druge zemlje ili druge dijelove Bosne i Hercegovine.
- (u) JADRANKO PRLIĆ je omogućavao, podržavao, podsticao i učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i zločinima za koje se tereti u ovoj Optužnici tako što je planirao, odobravao, pripremao, podržavao, naređivao i/ili upravljao vojnim operacijama i dejstvima tokom i u sklopu kojih su uništavani kulturni i vjerski objekti kao što su džamije, a privatna imovina bosanskih Muslimana pljačkana, paljena ili uništavana, bez opravdanja ili vojne nužde, te tako što nije spriječio, zaustavio, kaznio ili osigurao odštetu za to uništavanje i pljačkanje.
- (v) JADRANKO PRLIĆ je učestvovao, omogućavao, podsticao, stimulisao i prelazio preko zločina i zlostavljanja bosanskih Muslimana od strane organa, snaga i organizacija Herceg-Bosne/HVO-a zato što nije intervenisao, poduzeo istragu, izvijestio o takvom ponašanju ili ga osudio, te zato što nije spriječio, kaznio ili poduzeo druge mjere da zaustavi, ispravi ili osigura odštetu za takvo ponašanje.
- (w) JADRANKO PRLIĆ je učestvovao, omogućavao i/ili podržavao promovisanje i širenje lažnih i netačnih informacija o razlozima zatočenja bosanskih Muslimana i uslovima njihovog zatočenja i ograničavao je pristup međunarodnih posmatrača zatočenim Muslimanima.
- (x) JADRANKO PRLIĆ je učestvovao, omogućavao i/ili podržavao promovisanje i širenje lažnih, netačnih informacija, te informacija koje navode na pogrešan zaključak, o pojavi i činjenju zločina, tako što se, na primjer, pretvarao da su zločini koje su počinili organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a bili djela elemenata koji su se otrgli kontroli, te tako što je davao ili potvrđivao lažne informacije o tome da su poduzimane istrage koje su polučile rezultate, te da su, navodno, poduzimane korektivne mjere.

17.2. U sklopu paragrafa 17, uključujući stavove od (a) do (l), a u svrhu navođenja primjera, BRUNO STOJIC je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i provodio ga, pored ostalog, kako slijedi:

- (a) Kao načelnik Odjela (kasnije Ministarstva) obrane HVO-a, BRUNO STOJIC je bio najviši politički funkcioner i rukovodilac tog organa, nadležan za oružane snage HVO-a. On je rukovodio i upravljao Odjelom (kasnije Ministarstvom) obrane HVO-a i bio je odgovoran za njegov rad i aktivnosti koje su vršene u sklopu provođenja udruženog zločinačkog poduhvata i koje su povezane sa zločinima za koje se tereti u ovoj Optužnici.
- (b) BRUNO STOJIC je vršio *de jure* i/ili *de facto* vlast, efektivnu kontrolu i bitan uticaj (uključujući ovlaštenja da postavlja i smjenjuje vojne komandante HVO-a sve do nivoa komandanta brigade, uključujući i taj nivo) nad svim dijelovima oružanih snaga HVO-a, među kojima su bile i oružane snage HVO-a koje su počinile razne zločine za koje se tereti u ovoj Optužnici.
- (c) BRUNO STOJIC je upravljao, kontrolisao, omogućavao i podržavao dejstva i aktivnosti Vojne policije HVO-a putem kojih su ostvarivani razni ciljevi udruženog zločinačkog poduhvata.
- (d) BRUNO STOJIC je učestvovao, omogućavao i podržavao udruženi zločinački poduhvat i zločine za koje se tereti u ovoj Optužnici tako što je planirao, odobravao, pripremao, podržavao, naređivao i/ili upravljao vojnim operacijama i dejstvima tokom i u sklopu kojih su činjeni takvi zločini.
- (e) BRUNO STOJIC je upravljao, kontrolisao i omogućavao finansijske operacije oružanih snaga HVO-a, uključujući budžet, platne liste i izdatke oružanih snaga HVO-a.
- (f) BRUNO STOJIC je učestvovao u nastojanjima Herceg-Bosne/HVO-a da preuzme opremu i objekte JNA i Teritorijalne odbrane koji su se nalazili na teritoriji za koju se tvrdilo da pripada Herceg-Bosni i da preuzmu kontrolu nad raznim preduzećima u Bosni i Hercegovini koja su se bavila proizvodnjom vojne opreme i materijala.
- (g) BRUNO STOJIC je kontrolisao i regulisao pošiljke vojne opreme, naoružanja i municije koje su dolazile na teritoriju na koju je Herceg-Bosna polagala pravo ili koje su prolazile kroz nju.

- (h) BRUNO STOJIC je učestvovao, omogućavao i podržavao ulogu i angažovanje Republike Hrvatske u vezi s ciljevima, politikom, planovima i praksom oružanih snaga HVO-a i omogućavao je i učestvovao u vojnom, logističkom i finansijskom angažovanju i podršci Republike Hrvatske oružanim snagama HVO-a, posebno putem kontakata s Gojkom Šuškom, ministrom odbrane Republike Hrvatske.
- (i) BRUNO STOJIC je odigrao integralnu ulogu u podjarmljivanju bosanskih Muslimana od strane Herceg-Bosne/HVO-a i činjenju zločina nad njima na teritoriji na koju je Herceg-Bosna polagala pravo i to je činio tako što je odobravao i podržavao takva nastojanja i izdavao naređenja, zapovijesti, uputstva, instrukcije i ultimatumе, kao što su ultimatumi za potčinjavanje vojnika ABiH-a komandi HVO-a izdati u januaru 1993. i aprilu 1993., u čijem donošenju je učestvovao i koje je pomagao.
- (j) BRUNO STOJIC je kontrolisao, upravljao, omogućavao, pomagao i/ili učestvovao u sistemu zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za hapšenje, zatočenje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana, protivpravno i u teškim uslovima, gdje su ih ubijali, maltretirali, tukli i zlostavljali.
- (k) BRUNO STOJIC je kontrolisao, omogućavao, pomagao i/ili učestvovao u korištenju zatočenih bosanskih Muslimana za protivpravni prisilni rad tokom kojeg su mnogi od njih poginuli ili bili povrijeđeni.
- (l) BRUNO STOJIC je kod bosanskih Hrvata stvarao strah, mržnju i nepovjerenje prema bosanskim Muslimanima - na primjer tako što je javno izjavljivao da ABiH namjerava da osvoji "povijesni teritorij hrvatskoga naroda", da postupci i ciljevi ABiH-a ugrožavaju egzistenciju bosanskih Hrvata i tako što je zagovarao stav da je Mostar zakonita prijestonica Herceg-Bosne.
- (m) BRUNO STOJIC je omogućavao, podržavao, podsticao i učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i zločinima za koje se tereti u ovoj Optužnici tako što je planirao, odobravao, pripremao, podržavao, naređivao i/ili upravljao vojnim operacijama i dejstvima tokom i u sklopu kojih su uništavani kulturni i vjerski objekti kao što su džamije, a privatna imovina bosanskih Muslimana pljačkana, paljena ili uništavana, bez opravdanja ili vojne nužde, te tako što nije spriječio, zaustavio, kaznio ili osigurao odštetu za to uništavanje i pljačkanje.

- (n) BRUNO STOJIC je upravljao, omogućavao i učestvovao u zapljeni pokretne i nepokretne imovine i njenom prenošenju na snage Herceg-Bosne/HVO-a.
- (o) BRUNO STOJIC je kontrolisao i regulisao dotok humanitarne pomoći bosanskim Muslimanima, uključujući one u istočnom Mostaru, i sprečavao je međunarodne organizacije i organizacije za humanitarnu pomoć da uđu u istočni Mostar.
- (p) BRUNO STOJIC je učestvovao, omogućavao i pomagao sistem zlostavljanja koji je zamišljen i primjenjivan u cilju protjerivanja, deportacije ili prisilnog premještanja velikog broja bosanskih Muslimana putem njihove deportacije iz Bosne i Hercegovine u druge zemlje ili premještanja u one dijelove Bosne i Hercegovine koji nisu bili pod kontrolom snaga Herceg-Bosne/HVO-a ili na koje te snage nisu polagale pravo i to je činio tako što je uspostavio proceduru za uslovno puštanje ili uslovnu razmjenu zatočenih bosanskih Muslimana kako bi se oni mogli poslati u druge zemlje ili na teritoriju pod kontrolom ABiH-a, te tako što je za prijevoz i premještanje tih osoba angažovana Vojna policija HVO-a.
- (q) BRUNO STOJIC je bio odgovoran da osigura da se oružane snage HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava i da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su držale oružane snage HVO-a postupa u skladu s tim konvencijama i pravom, a on to nije učinio.
- (r) BRUNO STOJIC je učestvovao, omogućavao, podsticao, stimulisao i prelazio preko zločina i zlostavljanja bosanskih Muslimana od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a, tako što nije spriječio i kaznio takve zločine i što je pohvaljivao, nagrađivao i unapređivao oficire i vojnike HVO-a koji su učestvovali u tim zločinima ili igrali ulogu u njima.

17.3. U sklopu paragrafa 17, uključujući stavove od (a) do (l), a u svrhu navođenja primjera, SLOBODAN PRALJAK je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i provodio ga, pored ostalog, kako slijedi:

- (a) Kao pretpostavljeni komandant oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a, SLOBODAN PRALJAK je *de jure* i/ili *de facto* rukovodio i komandovao oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a. Dok je bio zapovjednik Glavnog stožera HVO-a, vodio je oružane snage HVO-a i upravljao njima i bio odgovoran za aktivnosti i dejstva tih snaga u

sklopu provođenja udruženog zločinačkog poduhvata i u vezi sa zločinima za koje se tereti u ovoj Optužnici. On je također igrao centralnu komandnu ulogu u oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a i prije i nakon što je bio zapovjednik Glavnog stožera HVO-a, te u svojstvu visokog oficira oružanih snaga Republike Hrvatske (dalje u tekstu: HV) i/ili pomoćnika ministra odbrane Republike Hrvatske.

- (b) SLOBODAN PRALJAK je učestvovao na sastancima na visokom nivou oružanih snaga HVO-a, rukovodstva Herceg-Bosne/HVO-a i čelnika Republike Hrvatske vezanim za ciljeve, programe, politiku, operacije i strategiju rukovodstva Herceg-Bosne/HVO-a za uspostavljanje hrvatske kontrole nad teritorijama za koje se tvrdilo da pripadaju Herceg-Bosni i za ostvarivanje svrhe i ciljeva udruženog zločinačkog poduhvata. Na primjer, SLOBODAN PRALJAK je učestvovao na sastancima sa čelnicima udruženog zločinačkog poduhvata održanim 11. septembra 1992. i 26. septembra 1992. na kojima je konstatovano da broj Muslimana na teritoriji za koju se tvrdilo da pripada Herceg-Bosni (i za koju je Franjo Tuđman izjavio da predstavlja dio Banovine) predstavlja prepreku ostvarenju hrvatske kontrole i na kojima je saopšteno da ta teritorija demografski i geopolitički pripada Hrvatskoj. Na oba pomenuta sastanka pokrenuto je pitanje protjerivanja bosanskih Muslimana s tih područja i SLOBODAN PRALJAK je ukazao na to da je njihovo protjerivanje nužno i da će ono biti ostvareno tokom rata između HVO-a i ABiH-a koji će uslijediti.
- (c) SLOBODAN PRALJAK je djelovao kao kanal za prenošenje informacija, uputa, zahtjeva, politike i povratnih informacija između rukovodstva Republike Hrvatske i snaga i vlasti Herceg-Bosne/HVO-a u sklopu pospješivanja, omogućavanja i provođenja udruženog zločinačkog poduhvata.
- (d) SLOBODAN PRALJAK je tražio, organizovao, omogućavao i učestvovao u dobijanju vojne i logističke podrške za snage Herceg-Bosne/HVO-a od oružanih snaga Republike Hrvatske, posebno putem svojih kontakata s ministrom odbrane Republike Hrvatske, Gojkom Šuškom.
- (e) SLOBODAN PRALJAK je naredio, upravljao, omogućavao, podržavao i učestvovao u podjarmljenju bosanskih Muslimana od strane Herceg-Bosne/HVO-a i činjenju zločina nad njima na teritoriji na koju je Herceg-Bosna polagala pravo i to je činio tako što je izdavao naredjenja, zapovijesti, uputstva, instrukcije i ultimatumе, kao što su ultimatumi za

potčinjavanje vojnika ABiH-a komandi HVO-a izdati u januaru 1993. (uključujući i lokalni ultimatum bosanskim Muslimanima u Gornjem Vakufu) i aprilu 1993., u čijem donošenju je učestvovao i koje je pomagao.

- (f) SLOBODAN PRALJAK je učestvovao, omogućavao i podržavao udruženi zločinački poduhvat i zločine za koje se tereti u ovoj Optužnici tako što je planirao, odobravao, pripremao, podržavao, naređivao i/ili upravljao vojnim operacijama i dejstvima tokom i u sklopu kojih su činjeni takvi zločini.
- (g) SLOBODAN PRALJAK je upravljao, omogućavao i podržavao operacije i dejstva Vojne policije HVO-a putem koji su ostvarivani razni ciljevi udruženog zločinačkog poduhvata.
- (h) SLOBODAN PRALJAK je kontrolisao, upravljao, omogućavao, pomagao i/ili učestvovao u sistemu zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za hapšenje, zatočenje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana, protivpravno i u teškim uslovima, gdje su ih ubijali, maltretirali, tukli i zlostavljali. Snage Herceg-Bosne/HVO-a su iz tih objekata sistematski odvodile zatočene Muslimane i koristile ih za protivpravni prisilni rad tokom kojeg su mnogi od njih poginuli ili bili povrijeđeni.
- (i) SLOBODAN PRALJAK je podsticao, omogućavao i stimulisao ometanje dopreme humanitarne pomoći bosanskim Muslimanima tako što nije primijenio svoja ovlaštenja da obezbijedi konstantan i neprekidan dotok humanitarne pomoći u, pored ostalih mjesta, istočni Mostar, gdje je njegovo nečinjenje u osnovi dovelo do blokade cjelokupne humanitarne pomoći u julu i avgustu 1993. godine.
- (j) SLOBODAN PRALJAK je učestvovao u zapljeni pokretne i nepokretne imovine i prenošenju vlasništva nad njom na vojne snage Herceg-Bosne/HVO-a.
- (k) SLOBODAN PRALJAK je omogućavao, podržavao, podsticao i učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i zločinima za koje se tereti u ovoj Optužnici tako što je planirao, odobravao, pripremao, podržavao, naređivao i/ili upravljao vojnim operacijama i dejstvima tokom i u sklopu kojih su uništavani kulturni i vjerski objekti kao što su džamije, a privatna imovina bosanskih Muslimana pljačkana, paljena ili

uništavana, bez opravdanja ili vojne nužde, te tako što nije spriječio, zaustavio, kaznio ili osigurao odštetu za to uništavanje i pljačkanje.

- (l) SLOBODAN PRALJAK je učestvovao, omogućavao, pružao pomoć i podršku sistemu zlostavljanja koji je zamišljen i primjenjivan u cilju protjerivanja, deportacije ili prisilnog premještanja velikog broja bosanskih Muslimana putem njihove deportacije iz Bosne i Hercegovine u druge zemlje ili premještanja u one dijelove Bosne i Hercegovine koji nisu bili pod kontrolom snaga Herceg-Bosne ili HVO-a ili na koje te snage nisu polagale pravo, što je obuhvatalo i njegov prijedlog tokom rata između HVO-a i ABiH-a da se bosanski Muslimani protjeraju s teritorije na koju je Herceg-Bosna polagala pravo.
- (m) SLOBODAN PRALJAK je bio odgovoran da osigura da se oružane snage HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava i da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su držale oružane snage HVO-a postupa u skladu s tim konvencijama i pravom, a on to nije učinio.
- (n) SLOBODAN PRALJAK je učestvovao, omogućavao, podsticao, stimulisao i prelazio preko zločina i zlostavljanja bosanskih Muslimana od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a, tako što nije spriječio i kaznio takve zločine i što je pohvaljivao, nagrađivao, unapređivao ili ostavljao na istom položaju oficire i vojnike HVO-a koji su učestvovali u tim zločinima ili igrali ulogu u njima.

17.4. U sklopu paragrafa 17, uključujući stavove od (a) do (l), a u svrhu navođenja primjera, MILIVOJ PETKOVIĆ je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i provodio ga, pored ostalog, kako slijedi:

- (a) Kao pretpostavljeni komandant oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a, MILIVOJ PETKOVIĆ je *de jure* i/ili *de facto* rukovodio i komandovao oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a. Dok je bio zapovjednik Glavnog stožera HVO-a, vodio je oružane snage HVO-a i upravljao njima, i bio odgovoran za aktivnosti i dejstva tih snaga u sklopu provođenja udruženog zločinačkog poduhvata i u vezi sa zločinima za koje se tereti u ovoj Optužnici. On je takođe igrao centralnu komandnu ulogu u oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a tokom perioda u kojem je SLOBODAN PRALJAK bio zapovjednik Glavnog stožera HVO-a, budući da je tada bio zamjenik vrhovnog komandanta.

- (b) MILIVOJ PETKOVIĆ je učestvovao na sastancima na visokom nivou oružanih snaga HVO-a, rukovodstva Herceg-Bosne/HVO-a i čelnika Republike Hrvatske vezanim za ciljeve, programe, politiku, operacije i strategiju rukovodstva Herceg-Bosne/HVO-a za uspostavljanje hrvatske kontrole nad teritorijama za koje se tvrdilo da pripadaju Herceg-Bosni i za ostvarivanje svrhe i ciljeva udruženog zločinačkog poduhvata.
- (c) MILIVOJ PETKOVIĆ je naredio, upravljao, omogućavao, podržavao i učestvovao u podjarmljivanju bosanskih Muslimana od strane Herceg-Bosne/HVO-a i činjenju zločina nad njima na teritoriji na koju je Herceg-Bosna polagala pravo i to je činio tako što je izdavao naređenja, zapovijesti, uputstva, instrukcije i ultimatumе, kao što su ultimatumi za potčinjavanje vojnika ABiH-a komandi HVO-a izdati u januaru 1993. i aprilu 1993., u čijem donošenju je učestvovao i koje je pomagao.
- (d) MILIVOJ PETKOVIĆ je učestvovao, omogućavao i podržavao udruženi zločinački poduhvat i zločine za koje se tereti u ovoj Optužnici tako što je planirao, odobravao, pripremao, podržavao, naređivao i/ili upravljao vojnim operacijama i dejstvima tokom i u sklopu kojih su činjeni takvi zločini.
- (e) MILIVOJ PETKOVIĆ je mobilisao vojne i logističke resurse i ljudstvo koji su korišteni za ostvarivanje političkih i vojnih ciljeva rukovodstva Herceg-Bosne/HVO-a i koji su obuhvatali vojnu i logističku podršku, kao i podršku u ljudstvu od strane Ministarstva obrane Republike Hrvatske i njenih oružanih snaga.
- (f) MILIVOJ PETKOVIĆ je omogućavao finansijske operacije oružanih snaga HVO-a i učestvovao u njima, uključujući budžet, platne liste i izdatke oružanih snaga HVO-a.
- (g) MILIVOJ PETKOVIĆ je učestvovao u zapljeni pokretne i nepokretne imovine i prenošenju vlasništva nad njom na vojne snage Herceg-Bosne/HVO-a.
- (h) MILIVOJ PETKOVIĆ je omogućavao, podržavao, podsticao i učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i zločinima za koje se tereti u ovoj Optužnici tako što je planirao, odobravao, pripremao, podržavao, naređivao i/ili upravljao vojnim operacijama i dejstvima tokom i u sklopu kojih su uništavani kulturni i vjerski objekti kao što su džamije, a privatna imovina bosanskih Muslimana pljačkana, paljena ili uništavana, bez opravdanja ili vojne nužde, te tako što nije spriječio, zaustavio, kaznio ili osigurao odštetu za to uništavanje i pljačkanje.

- (i) MILIVOJ PETKOVIĆ je kontrolisao, upravljao, omogućavao, pomagao i/ili učestvovao u sistemu zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za hapšenje, zatočenje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana, protivpravno i u teškim uslovima, gdje su ih ubijali, maltretirali, tukli i zlostavljali. Posebno, MILIVOJ PETKOVIĆ je naredio rasprostranjeno i sistematsko hapšenje muškaraca, bosanskih Muslimana, u ljeto 1993. godine, te upravljao njime.
- (j) MILIVOJ PETKOVIĆ je kontrolisao, odobravao, omogućavao, dopuštao i prelazio preko korištenja zatočenih bosanskih Muslimana za protivpravni prisilni rad tokom kojeg su mnogi od njih poginuli ili bili povrijeđeni i izdavao je konkretne upute za korištenje zatočenih bosanskih Muslimana za takav rad.
- (k) MILIVOJ PETKOVIĆ je učestvovao, omogućavao i pomagao sistem zlostavljanja koji je zamišljen i primjenjivan u cilju protjerivanja, deportacije ili prisilnog premještanja velikog broja bosanskih Muslimana putem njihove deportacije iz Bosne i Hercegovine u druge zemlje ili premještanja u one dijelove Bosne i Hercegovine koji nisu bili pod kontrolom snaga Herceg-Bosne ili HVO-a ili na koje te snage nisu polagale pravo, kao što je bilo premještanje civila, bosanskih Muslimana, sa područja Savića-Doljana u maju 1993. i uklanjanje Muslimana iz opštine Prozor u julu 1993.
- (l) MILIVOJ PETKOVIĆ je promovisao, omogućavao i podsticao udruženi zločinački poduhvat tako što je prikazivao bosanske Muslimane u negativnom svjetlu, nazivajući ih pogrđnim imenima u naređenjima i depešama koje je upućivao oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a.
- (m) MILIVOJ PETKOVIĆ je bio odgovoran da osigura da se oružane snage HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava i da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su držale oružane snage HVO-a postupa u skladu s tim konvencijama i pravom, a on to nije učinio.
- (n) MILIVOJ PETKOVIĆ je učestvovao, omogućavao, podsticao, stimulisao i prelazio preko zločina i zlostavljanja bosanskih Muslimana od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a tako što nije spriječio i kaznio takve zločine i što je pohvaljivao, nagrađivao, unapređivao ili ostavljao

na istom položaju oficire i vojnike HVO-a koji su učestvovali u tim zločinima ili igrali ulogu u njima.

- (o) MILIVOJ PETKOVIĆ je upravljao, omogućavao i učestvovao u prikrivanju zločina koje su počinile snage Herceg-Bosne/HVO-a tako što je, na primjer, u avgustu 1993. naredio da zatočene bosanske Muslimane dotjeraju prije nego što dozvole međunarodnim posmatračima da ih vide i tako što je lažno prikazao i prikrivao zločine koje su u oktobru 1993. snage Herceg-Bosne/HVO-a počinile u Stupnom Dolu.

17.5. U sklopu paragrafa 17, uključujući stavove od (a) do (l), a u svrhu navođenja primjera, VALENTIN ČORIĆ je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i provodio ga, pored ostalog, kako slijedi:

- (a) Kao načelnik Uprave Vojne policije HVO-a, VALENTIN ČORIĆ je bio centralna ličnost u upravljanju i vođenju Vojne policije HVO-a. On je *de jure* i/ili *de facto* rukovodio i komandovao Vojnom policijom HVO-a, koja je odigrala važnu ulogu u borbenim operacijama i operacijama etničkog čišćenja, te u obezbjeđenju i upravljanju zatvorima, koncentracionim logorima i objektima za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u.
- (b) VALENTIN ČORIĆ je tražio, dobijao, organizovao i omogućavao učešće, saradnju i pomoć raznih elemenata Vlade Republike Hrvatske, kao što su Vojna policija HV-a i policija Ministarstva unutarnjih poslova Hrvatske, u vidu obuke Vojne policije HVO-a u Neumu i Ljubuškom u Bosni i Hercegovini i u Krvavicama u Republici Hrvatskoj, te u vidu učešća u zadacima granične kontrole.
- (c) VALENTIN ČORIĆ je omogućavao i pomagao nabavku i raspodjelu vojne opreme, vozila, naoružanja i municije od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a i nabavljao je finansijska sredstva i robu za te snage putem prikupljanja donacija i zapljene imovine na kontrolnim punktovima Vojne policije HVO-a.
- (d) VALENTIN ČORIĆ je kontrolisao i regulisao kretanje bosanskih Muslimana i upravljao njime putem kontrolnih punktova koje je kontrolisala Vojna policija HVO-a i koji su korišteni za progon, hapšenje i zatočenje bosanskih Muslimana i zapljenu njihove imovine.

- (e) VALENTIN ĆORIĆ je kontrolisao i regulisao prijevoz i prelazak opreme i zaliha upućenih bosanskim Muslimanima, uključujući humanitarnu pomoć, preko graničnih kontrola i kontrolnih punktova.
- (f) VALENTIN ĆORIĆ je vodio, upravljao, omogućavao, pomagao i učestvovao u sistemu zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za hapšenje, zatočenje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana, protivpravno i u teškim uslovima, gdje su ih ubijali, maltretirali, tukli i zlostavljali.
- (g) U vezi s tim zatvorima, logorima i objektima, VALENTIN ĆORIĆ je odigrao integralnu ulogu u osnivanju takvih zatvora, logora i objekata, zatim u njihovom popunjavanju ljudstvom (ili propustu da popuni ljudstvom), u osiguravanju (ili propustu da osigura) vanjskog i unutrašnjeg obezbjeđenja, u formulisanju procedure klasifikacije i obrade zarobljenika i zatočenika, u obezbjeđenju (ili propustu da obezbijedi) odgovarajuće hrane i vode, u obezbjeđenju (ili propustu da obezbijedi) odgovarajućeg prostora, krevetnine, ventilacije i sanitarija, i u obezbjeđenju (ili propustu da obezbijedi) odgovarajuće zdravstvene zaštite.
- (h) U vezi s tim zatvorima, logorima i objektima, VALENTIN ĆORIĆ je sprečavao, ometao i/ili ograničavao pristup međunarodnih organizacija i organizacija za humanitarnu pomoć tim objektima, zatvorenicima i zatočenicima.
- (i) VALENTIN ĆORIĆ je upravljao, promovisao, omogućavao i pomagao korištenje zatočenih bosanskih Muslimana od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a za protivpravni prisilni rad i žive štitove u opasnim uslovima, kojom prilikom su mnogi od njih poginuli ili bili povrijeđeni.
- (j) VALENTIN ĆORIĆ je vodio, upravljao, omogućavao, pomagao i učestvovao u sistemu zlostavljanja koji je zamišljen i primjenjivan u cilju protjerivanja, deportacije ili prisilnog premještanja velikog broja bosanskih Muslimana putem njihove deportacije iz Bosne i Hercegovine u druge zemlje ili premještanja u one dijelove Bosne i Hercegovine koji nisu bili pod kontrolom snaga Herceg-Bosne ili HVO-a ili na koje te snage nisu polagale pravo i to je činio preko Vojne policije HVO-a i u saradnji s raznim elementima organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a, kao što su Ured za razmjenu zarobljenika i drugih osoba, tako što organizovao i dogovarao puštanje zatočenih bosanskih

Muslimana, prijevoz zatočenih bosanskih Muslimana i civila na razne lokacije, te predaju takvih osoba organima vlasti Republike Hrvatske.

- (k) VALENTIN ČORIĆ je omogućavao, pomagao i učestvovao u deložiranju i protjerivanju bosanskih Muslimana iz njihovih domova i zapljeni i pljačkanju njihovog novca i imovine, u čemu je često učestvovala Vojna policija HVO-a.
- (l) VALENTIN ČORIĆ je izazvao, omogućio i doprinio humanitarnoj krizi u kojoj su se našli bosanski Muslimani tako što je kontrolisao dotok humanitarne pomoći i rad komunalnih službi na štetu i protivno interesima bosanskih Muslimana.
- (m) VALENTIN ČORIĆ je bio odgovoran da osigura da se oružane snage HVO-a, a posebno Vojna policija HVO-a, ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i normama međunarodnog humanitarnog prava i da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su držale oružane snage HVO-a postupa u skladu s tim konvencijama i pravom, a on to nije učinio.
- (n) VALENTIN ČORIĆ je učestvovao, omogućavao, podsticao, stimulisao i prelazio preko zločina i zlostavljanja bosanskih Muslimana od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a, tako što je umanjivao teže zločine ili o njima nije izvještavao niti poduzimao istragu, te nije poduzimao dalje korake u vezi sa raznim istragama i nije spriječio niti kaznio takve zločine.

17.6. U sklopu paragrafa 17, uključujući stavove od (a) do (l), a u svrhu navođenja primjera, BERISLAV PUŠIĆ je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i provodio ga, pored ostalog, kako slijedi:

- (a) BERISLAV PUŠIĆ je odigrao centralnu i uticajnu ulogu u mašineriji i strukturama Herceg-Bosne/HVO-a koje su učestvovala i/ili omogućavale protjerivanje, zatočenje, deportaciju i prisilno premještanje zatočenih bosanskih Muslimana i civila, te pomoću kojih su zatočeni Muslimani korišteni za protivpravni prisilni rad. Na osnovu svojih *de jure* i *de facto* ovlasti, BERISLAV PUŠIĆ je vršio efektivnu kontrolu i bitan uticaj na elemente i ljudstvo u tim sistemima i procesima, tako što je provodio politiku udruženog zločinačkog poduhvata u vezi s raseljenjem, premještanjem i deportacijom bosanskih Muslimana.

- (b) BERISLAV PUŠIĆ je organizovao i vodio Službu za razmjenu zarobljenika i drugih osoba, organ pri vladi HVO-a, te Komisiju za razmjenu zarobljenika, čime je podržavao politiku i praksu Herceg-Bosne/HVO-a vezanu za razmjenu zarobljenika, zatočenika i civila. U tom svojstvu, on je omogućavao i podržavao politiku Herceg-Bosne/HVO-a u vezi s ograničenjem kretanja i zatočenjem bosanskih Muslimana, u sklopu ostvarenja ciljeva udruženog zločinačkog poduhvata.
- (c) BERISLAV PUŠIĆ je upravljao, omogućavao, pomagao i/ili učestvovao u sistemu zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za hapšenje, zatočenje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana, protivpravno i u teškim uslovima, gdje su ih ubijali, maltretirali, tukli i zlostavljali.
- (d) BERISLAV PUŠIĆ je kao pripadnik Vojne policije učestvovao u tom sistemu, koji je obuhvatao i korištenje zatočenih bosanskih Muslimana za protivpravni prisilni rad, i u znatnoj je mjeri podržavao rad Vojne policije HVO-a i SIS-a na zatočenju bosanskih Muslimana koristeći svoj položaj načelnika Službe za razmjenu i predsjednika Komisije kojoj je povjerena uprava nad svim zatvorima i objektima za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO- u.
- (e) BERISLAV PUŠIĆ je imao znatan stepen vlasti nad zatočenim bosanskim Muslimanima, o čemu svjedoči činjenica da je mogao da naredi da se takve osobe puste na slobodu, da se i dalje drže u pritvoru i/ili da se šalju na prisilni rad.
- (f) BERISLAV PUŠIĆ je omogućavao, pomagao i učestvovao u sistemu zlostavljanja koji je zamišljen i primjenjivan u cilju protjerivanja, deportacije ili prisilnog premještanja velikog broja bosanskih Muslimana putem njihove deportacije iz Bosne i Hercegovine u druge zemlje ili premještanja u one dijelove Bosne i Hercegovine koji nisu bili pod kontrolom snaga Herceg-Bosne ili HVO-a ili na koje te snage nisu polagale pravo.
- (g) BERISLAV PUŠIĆ je uspostavio i organizovao procese za klasifikaciju i registraciju zatočenika, kao i za njihovo puštanje na slobodu. On je učestvovao, podržavao i/ili podsticao provođenje politike Herceg-Bosne/HVO-a u vezi sa zatočenjem, razmjenom i puštanjem na slobodu, koja je funkcionisala na štetu i protivno interesima bosanskih Muslimana, kao što je politika razmjene jedan-za-jednog i politika

puštanja bosanskih Muslimana na slobodu samo pod uslovom da odu u drugu zemlju ili u drugi dio Bosne i Hercegovine koji nije bio pod kontrolom Herceg-Bosne ili HVO-a ili na koji Herceg-Bosna ili HVO nisu polagali pravo.

- (h) BERISLAV PUŠIĆ je odobravao korištenje zatočenika za prisilni rad. Nije intervenisao kako bi zaustavio ili osudio nezakonitu praksu prisilnog rada, iako je o toj praksi obaviješten.
- (i) BERISLAV PUŠIĆ je učestvovao, omogućavao, podsticao, stimulisao i prelazio preko zločina i zlostavljanja bosanskih Muslimana od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a tako što nije intervenisao, istražio, osudio ili poduzeo mjere da spriječi, ispravi ili kazni takvo ponašanje i uslove, uključujući i neprimjerene uslove koji su vladali u zatvorima, logorima i objektima za zatočenje u Herceg-Bosni/HVO-u.
- (j) BERISLAV PUŠIĆ je predstavnicima međunarodnih organizacija i štampe davao lažne ili netačne informacije o uslovima zatočenja na Heliodromu i u Dretelju, kao i o protjerivanju bosanskih Muslimana od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a, sve u cilju umanjivanja ili poricanja zločina.

PREDMETNE ČINJENICE

18. Do događaja koji se navode u ovoj Optužnici došlo je u sklopu raspada bivše Jugoslavije. Republika Hrvatska je proglasila nezavisnost 25. juna 1991. U septembru 1991., Republika Hrvatska je već bila u ratu s nacionalističkim srpskim snagama koje su nastojale da pripoje dijelove Hrvatske "Velikoj Srbiji". Mirovnim sporazumom Ujedinjenih nacija u januaru 1992. rat u Hrvatskoj je okončan, nakon što su srpske snage preuzele kontrolu nad približno jednom četvrtinom do jednom trećinom teritorije Republike Hrvatske. Evropska zajednica priznala je Republiku Hrvatsku kao nezavisnu državu 15. januara 1992., a Ujedinjene nacije su je primile kao državu-članicu 22. maja 1992.

19. Evropska zajednica je priznala Republiku Bosnu i Hercegovinu (dalje u tekstu: Bosna i Hercegovina) kao nezavisnu državu 6. aprila 1992., a Ujedinjene nacije su Bosnu i Hercegovinu kao državu-članicu primile 22. maja 1992. Već u proljeće 1992. godine, snage bosanskih Srba su započele oružanu kampanju komadanja te države u pobjojima i protjerivanja Muslimana i Hrvata s teritorije koju su svojatali kao Veliku Srbiju.

20. Vladajuća stranka u Republici Hrvatskoj, Hrvatska demokratska zajednica (dalje u tekstu: HDZ), organizovala je i kontrolisala svoj ogranak u Bosni i Hercegovini, HDZ-BiH. U drugoj polovini 1991. godine, ekstremniji nacionalistički elementi HDZ-BiH, pod vođstvom Mate Bobana, Darija Kordića i drugih, uz podršku Franje Tuđmana i Gojka Šuška, preuzeli su efektivnu kontrolu nad tom strankom.

21. Dana 18. novembra 1991., ekstremniji nacionalistički elementi HDZ-BiH, pod vođstvom Mate Bobana i Darija Kordića, proglasili su postojanje Hrvatske Zajednice Herceg-Bosne kao odvojene "političke, kulturne, gospodarske i teritorijalne cjeline" na teritoriji Bosne i Hercegovine. Dana 28. avgusta 1993., Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna proglasila se Hrvatskom Republikom Herceg-Bosnom. (Kao što je već rečeno, taj entitet, bilo da se radi o "Zajednici" ili "Republici", biće dalje u tekstu nazivan Herceg-Bosnom). Ni Republika Bosna i Hercegovina ni međunarodna zajednica nikad nisu priznale Herceg-Bosnu kao državu. Ustavni sud Bosne i Hercegovine proglasio je Herceg-Bosnu nezakonitom, prvi put 14. septembra 1992. ili približno tog datuma, te ponovo 20. januara 1994.

22. Prema članu 2 Odluke o osnivanju Hrvatske Zajednice Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., Herceg-Bosnu su činile sljedeće opštine na teritoriji Bosne i Hercegovine: Jajce, Kreševo, Busovača, Vitez, Novi Travnik, Travnik, Kiseljak, Fojnica, Kakanj, Vareš, Kotor-Varoš, Tomislavgrad, Livno, Kupres, Bugojno, Gornji Vakuf, Prozor, Konjic, Jablanica, Posušje, Mostar, Široki Brijeg, Grude, Ljubuški, Čitluk, Čapljina, Neum, Stolac i dijelovi Skender-Vakufa (Dobretići) i Trebinja (Ravno). Na temelju člana 4 iste Odluke, opština Žepče je približno u oktobru 1992. pridodata Herceg-Bosni.

23. Tokom i u sklopu udruženog zločinačkog poduhvata, čelnici i drugi učesnici tog poduhvata, među kojima su bili Franjo Tuđman, Mate Boban i JADRANKO PRLIĆ, vodili su dvoličnu politiku prema Republici Bosni i Hercegovini i njenoj teritoriji. Na jednoj strani, čelnici i razni drugi članovi udruženog zločinačkog poduhvata često su u javnosti tvrdili da podržavaju Vladu Bosne i Hercegovine (ponegdje dalje u tekstu: Vlada BiH) i nezavisnu i suverenu Bosnu i Hercegovinu. Na drugoj strani, manje javno ali u znatnijoj mjeri, čelnici i drugi učesnici poduhvata radili su na ostvarenju svog cilja, Velike Hrvatske, unutar granica Hrvatske banovine. Na sličan način su Franjo Tuđman i drugi funkcioneri iz Hrvatske ponekad nastojali da se distanciraju, barem u javnosti, od vlasti Herceg-Bosne/HVO-a, dok su istovremeno s njima uglavnom blisko saradivali iza kulisa i prilikom kontakata s međunarodnom zajednicom i medijima.

24. Na jednom sastanku održanom 27. decembra 1991. u Zagrebu, Franjo Tuđman je rezimirao cilj udruženog zločinačkog poduhvata, rekavši: "[v]rijeme je da iskoristimo priliku i okupimo hrvatski narod unutar najširih mogućih granica". Na jednom sastanku održanom 17. septembra 1992. godine, Franjo Tuđman je ostalim čelnicima udruženog zločinačkog poduhvata, među kojima su bili Gojko Šušak, Mate Boban i JADRANKO PRLIĆ, nakon što su prvo razgovarali o Hrvatskoj banovini, rekao da je od "životnog interesa" za hrvatsku državu "osigurati našu poziciju, u nacionalnom i teritorijalnom smislu, u Bosni i Hercegovini".

25. Jednom odlukom od 8. aprila 1992., čelnici i učesnici udruženog zločinačkog poduhvata, među kojima je bio Mate Boban, osnovali su Hrvatsko vijeće obrane (dalje u tekstu: HVO) kao "vrhovno obrambeno tijelo" Herceg-Bosne koje će "braniti suverenitet teritorija Hrvatske Zajednice Herceg-Bosne". Dana 15. maja 1992., HVO je isto tako proglašen i "vrhovnim izvršnim i upravnim tijelom" Herceg-Bosne, u kojem su spojene politička, administrativna i vojna vlast. Dok su samoprogllašeni politički entitet i njegova teritorija nazivani "Herceg-Bosnom", vlada i oružane snage Herceg-Bosne nazivani su "Hrvatskim vijećem obrane" ili "HVO-om". Političko rukovodstvo i rukovodstvo iz organa vlasti, kao i administrativne vlasti Herceg-Bosne i HVO-a (dalje u tekstu: rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a ili organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a) upravljali su i blisko saradivali s oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a, specijalnim jedinicama, vojnom i civilnom policijom, bezbjednosnim i obavještajnim službama, paravojnim formacijama, lokalnim odbrambenim snagama i drugim osobama koje su djelovale pod nadzorom ili u saradnji ili u vezi s tim oružanim snagama, policijom i drugim elementima (dalje u tekstu: snage Herceg-Bosne/HVO-a). Premda nije svaki pripadnik HVO-a ili HDZ-BiH bio dio udruženog zločinačkog poduhvata, Herceg-Bosna, HVO i HDZ-BiH su bili ključne strukture i instrumenti udruženog zločinačkog poduhvata.

26. Nakon osnivanja Herceg-Bosne u novembru 1991., a posebno od maja 1992. nadalje, rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući optužene i druge čelnike i učesnike udruženog zločinačkog poduhvata) se angažovalo na trajnim i koordiniranim naporima da ostvari dominaciju i "kroatizira" opštine za koje je tvrdilo da predstavljaju dio Herceg-Bosne, pri čemu su progon i diskriminacija usmjereni protiv bosanskih Muslimana sve više rasli. HVO je preuzeo kontrolu nad mnogim opštinskim organima vlasti i službama, smijenivši ili potisnuvši u drugi plan lokalne čelnike bosanskih Muslimana. Organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a preuzeli su kontrolu nad medijima i nametnuli hrvatske ideje i propagandu. Uvedeni su hrvatski simboli i valuta, a u škole su uvedeni hrvatski nastavni program i "hrvatski jezik". Mnogi bosanski Muslimani su smijenjeni s položaja u organima vlasti i privatnim

firmama, humanitarna pomoć je kontrolisana i dijeljena na štetu Muslimana, a Muslimani su, uopšteno govoreći, sve više maltretirani.

27. U proljeće i početkom ljeta 1992. godine, organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a su, istovremeno s nametanjem svoje kontrole i poduzimanjem gorepomenutih radnji, izvodili vojne operacije s oružanim snagama Vlade Bosne i Hercegovine, odgovarajući na vojne akcije JNA i bosanskih Srba u Hercegovini i drugdje. Povodom ili nakon odlaska srpskih snaga iz Mostara, snage koje je predvodila Herceg-Bosna/HVO uništile su srpsku pravoslavnu crkvu u tom gradu, kao i obližnje kuće koje su pripadale Srbima. Tokom tog perioda mnogi Srbi su napustili Mostar, dok su drugi držani u lošim uslovima u zatočeničkim logorima kojima je upravljao HVO. Bez obzira na neprijateljstva između snaga Herceg-Bosne/HVO-a i snaga bosanskih Srba u proljeće i ljeto 1992. godine, poslije sastanka između Radovana Karadžića i Mate Bobana održanog 6. maja 1992. u Grazu, u Austriji, uspostavljena je značajna i trajna saradnja između bosanskih Hrvata i bosanskih Srba i ona je u onim dijelovima Bosne i Hercegovine na koje se ova Optužnica najviše odnosi trajala, uz manje izuzetke, sve do kraja 1993. godine.

28. Unatoč izvjesnoj saradnji u proljeće i ljeto 1992. godine, napetosti između struktura Herceg-Bosne/HVO-a i bosanskih Muslimana nastavile su se i vremenom rasle. Dana 19. oktobra 1992., u Novom Travniku, mjestu u kojem se nalazi jedna važna fabrika municije, između snaga Herceg-Bosne/HVO-a i bosanskih Muslimana izbio je incident uz značajnu upotrebu sile i tokom nekoliko dana koji su uslijedili, snage Herceg-Bosne/HVO-a očistile su većinu Muslimana iz grada Prozora i više okolnih sela.

29. U januaru 1993. godine, mirovni pregovarači Ujedinjenih nacija i Evropske zajednice sastali su se u Ženevi s predstavnicima Hrvata, Srba i Muslimana i raspravljali o predloženom mirovnom sporazumu, poznatom pod nazivom Vance-Owenov mirovni plan, prema kojem bi Bosna i Hercegovina ostala jedna, jedinstvena država sa centralnom vladom i deset provincija označenih brojevima. Premda ni Srbi ni Muslimani nisu prihvatili prijedloge Vancea i Owena do sredine januara 1993., Franjo Tuđman, Gojko Šušak i rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući optužene) zaključili su da im taj plan, onako kako su ga oni zamišljali i tumačili, uveliko ide u korist, budući da im je u suštini, provincijama 3, 8 i 10 iz prijedloga Vance-Owenovog plana, dodijeljena Hrvatska banovina, pa i više od njene teritorije, unatoč tome što je na mnogim područjima unutar tih provincija muslimansko stanovništvo bilo u većini ili ga je barem bilo jednako kao i Hrvata i što je ta područja držala pod kontrolom ili zaposjela Armija Bosne i Hercegovine.

30. Na sastanku održanom 15. januara 1993. u Zagrebu, Franjo Tuđman, Gojko Šušak i Mate Boban nisu uspjeli da ubijede predsjednika Bosne i Hercegovine Aliju Izetbegovića da prihvati njihove stavove i odmah su se dali na provođenje svojih planova, bez pristanka Vlade Bosne i Hercegovine ili međunarodnih mirovnih pregovarača. Istog dana, predsjednik HVO-a JADRANKO PRLIĆ potpisao je odluku da se "[s]ve jedinice Armije Bosne i Hercegovine koje su u ovom trenutku stacionirane u provincijama 3, 8 i 10, koje su Ženevskim sporazumom proglašene hrvatskim provincijama, stave pod zapovjedništvo Glavnog stožera oružanih snaga HVO-a. . . . Za provođenje ove odluke ovim se postavlja rok od pet (5) dana, počev od danas, 15. siječnja 1993."

31. Unatoč činjenici da se ni predsjednik Bosne i Hercegovine ni međunarodni mirovni pregovarači nisu složili s jednostranim provođenjem prijedloga Vancea i Owena u obliku u kojem su ih protumačili organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a, ti organi vlasti i snage su nakon isteka roka od 15. januara 1993. i približno u to vrijeme poduzeli vojne i nasilne akcije kako bi proveli taj ultimatum, napadajući Muslimane i izlažući ih pritisku na raznim lokacijama, pored ostalih u Novom Travniku, Gornjem Vakufu i Busovači. Nakon međunarodnih protesta, nekoliko dana kasnije je uveden prekid vatre.

32. Premda je situacija i dalje bila vrlo napeta i dolazilo je do lokalnih čarki, veći sukob je izbjegnut do kraja marta 1993., kada je predsjednik Izetbegović, nakon daljnjih pregovora, provizorno prihvatio Vance-Owenov plan (koji Srbi nikad nisu prihvatili), pri čemu je ostalo da se riješe određeni vojni aspekti tog mirovnog plana. Kao i u januaru 1993., rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući optužene) je, znajući da se Vlada Bosne i Hercegovine nije složila s preostalim pitanjima i da bosanski Srbi nisu prihvatili mirovni plan, ponovo postavilo rok tražeći da se sve jedinice Armije Bosne i Hercegovine u provincijama 3, 8 i 10 do 15. aprila 1993. stave pod komandu HVO-a ili napuste područja koja su te predložene provincije obuhvatale.

33. Kada je istekao rok od 15. aprila, a Vlada Bosne i Hercegovine nije pristala na njihove zahtjeve, snage Herceg-Bosne/HVO-a su započele široku kampanju progona, vojnih akcija, hapšenja i protjerivanja s ciljem nametanja svojih zahtjeva, pri čemu su u periodu od 16. do 18. aprila 1993. izvršile napade na više od trideset muslimanskih gradova i sela, uključujući napade i zvjerstva u Ahmićima 16. aprila, u Sovićima i Doljanima 17. aprila, te u Parcanima, Lizopercima i Tošćanici 17-19. aprila.

34. Napadima, hapšenjima i protjerivanjima koje je vršila Herceg-Bosna/HVO u drugoj polovini aprila 1993., pokrenuta je opsežna kampanja

takvih djela, koju su povremeno prekidale obustave vatre, i nastavljena je čak i nakon potpisivanja drugog mirovnog sporazuma u Washingtonu, u martu 1994.

35. Dana 9-10. maja 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su bosanske Muslimane u Mostaru, gradu na rijeci Neretvi na jugozapadu Bosne i Hercegovine. Snage Herceg-Bosne/HVO-a pokupile su stotine, ako ne i hiljade, muškaraca, žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana. Veliki broj bosanskih Muslimana je protjeran u istočni Mostar, dok su stotine drugih zatočene u zatvoru na Heliodromu. U junu 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a započele su opsadu istočnog Mostara, koja je trajala do aprila 1994., i u čijem sklopu je vršeno stalno granatiranje, snajpersko djelovanje i blokiranje humanitarne pomoći, a bosanski Muslimani u istočnom Mostaru živjeli su u strašnoj oskudici.

36. Nakon napada Armije Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: ABiH) na jedan logor HVO-a u sjevernom dijelu Mostara 30. juna 1993., JADRANKO PRLIĆ i BRUNO STOJIĆ izdali su proglas u kojem su izjavili da se vrši istrebljenje hrvatskih civila i da je sam opstanak Hrvata u Bosni i Hercegovini u izuzetnoj i neposrednoj opasnosti i da je Mostar hrvatski grad i da će to i ostati. Dana 2. jula 1993., vođa zločinačkog poduhvata Franjo Tuđman je na jednom sastanku u Zagrebu Gojku Šušku i drugima rekao da je "važno vršiti pritisak na muslimanske jedinice na neretljanskoj bojišnici".

37. Početkom jula, snage Herceg-Bosne/HVO-a, uz podršku (i učešće) organa vlasti i oružanih snaga Republike Hrvatske, započele su veliku kampanju s ciljem da se napadnu, liše slobode i očiste bosanski Muslimani s područja za koja se tvrdilo da pripadaju Herceg-Bosni (uključujući opštine Mostar, Prozor, Stolac, Čapljina i Ljubuški). Od juna do septembra 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a sistematski su hapsile, maltretirale i deložirale desetine hiljada muškaraca, žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, pritvarale ih i/ili premještale na druga područja ili deportovale u druge zemlje. Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su se u isto vrijeme angažovali na naporima da se tokom cijele 1993. godine hiljade bosanskih Hrvata iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine, a posebno iz srednje Bosne, premjeste (ili da se dovede do njihovog premještanja) u zapadnu Hercegovinu.

38. Radnje koje je poduzimala Herceg-Bosna/HVO vršene su po sljedećem obrascu: kao prvo, većina vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana (među kojima su bili i mnogi pripadnici HVO-a), uhapšena je i zatočena u raznim zatvorima i koncentracionim logorima HVO-a. Potom, nakon što je većina muškaraca, Muslimana, uklonjena, HVO je preuzimao kontrolu nad gradovima i selima i sistematski prikupljao žene, djecu i starce, bosanske

Muslimane, koji su zatim zatočeni na različite periode i/ili premješteni na područja pod kontrolom ABiH-a ili deportovani u druge zemlje.

39. U sklopu i tokom tih radnji, koje su obuhvatale etničko čišćenje na rasprostranjenoj i sistematskoj osnovi, i u provođenju udruženog zločinačkog poduhvata, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIC, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ, zajedno s drugim čelnicima i pripadnicima organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a, vršili su:

- (a) *Podsticanje i raspirivanje političkog, etničkog ili vjerskog razdora, podjele i mržnje:* govorima, propagandom i lažnim informacijama organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a stvorili su, podsticali i podržavali atmosferu nabijenu antimuslimanskim sentimentom, zalagali se za nacionalne podjele i jačali nepovjerenje na vjerskoj osnovi.
- (b) *Primjena sile, zastrašivanja i terora:* organi vlasti, te vojne i policijske jedinice Herceg-Bosne/HVO-a primjenjivali su silu i prijetnju silom kako bi ugnjetavali i progonili bosanske Muslimane i dominirali nad njima. Tokom masovnih hapšenja i deložacija bosanske Muslimane su ubijali, teško ranjavali, seksualno zlostavljali, pljačkali im imovinu i zlostavljali ih na druge načine. Od Muslimana su često oduzimali lične isprave i slične dokumente, čime su ih izlagali raznim rizicima i ograničavali im slobodu kretanja. Napadi na muslimanske gradove, sela i područja, te opsada istočnog Mostara, bili su praćeni redovnim i rasprostranjenim granatiranjem i snajperskim djelovanjem usmjerenim protiv muslimanskih civila.
- (c) *Oduzimanje i uništavanje imovine:* organi vlasti i vojnici Herceg-Bosne/HVO-a prisiljavali su bosanske Muslimane da napuste svoje domove ili da vlasništvo nad njima prenesu na HVO. Novac, automobili i lična imovina često su oduzimali ili pljačkani. Muslimanski stambeni i drugi objekti, uključujući javne objekte i službe, oduzimali su, uništavani ili im je nanošena ozbiljna šteta, a isto se događalo i sa muslimanskim objektima, lokacijama i ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju, uključujući džamije. Veći dio takvog uništavanja imao je za cilj da osigura da se Muslimani ne mogu ili neće vratiti svojim domovima i zajednicama. Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a oduzimali su javnu imovinu Republike Bosne i Hercegovine. Zaplijenjeni ili napušteni stanovi i domovi Muslimana često su davani ili dodjeljivani pripadnicima HVO-a ili hrvatskim izbjeglicama.

- (d) *Zatočenje i zatvaranje:* optuženi i drugi učesnici udruženog zločinačkog poduhvata, zajedno s raznim pripadnicima organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a, stvorili su, podržavali i vodili sistem zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje (uključujući, između ostalog, logor Heliodrom, zatvor u Ljubuškom, zatvor u Dretelju, zatvor u Gabeli i logor Vojno) kako bi uhapsili, zatočili i zatvorili hiljade bosanskih Muslimana, uključujući žene, djecu i starce. Mnogi zatočeni i zatvoreni Muslimani držani su u užasnim uslovima, uskraćeni za osnovne ljudske potrebe, kao što su odgovarajuća ishrana, voda i zdravstvena njega. Mnogi su bili izloženi nečovječnom postupanju i fizičkom i psihičkom zlostavljanju, uključujući premlaćivanje i seksualno zlostavljanje.
- (e) *Prisilno premještanje i deportacija:* optuženi i drugi učesnici udruženog zločinačkog poduhvata, zajedno s raznim pripadnicima organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a, stvorili su, podržavali i vodili sistem zlostavljanja kako bi deportovali bosanske Muslimane u druge zemlje ili ih premjestili u dijelove Bosne i Hercegovine na koje Herceg-Bosna nije polagala pravo niti ih kontrolisala. Mnogi premješteni ili deportovani Muslimani bili su prvo zatvoreni ili zatočeni, kao što je opisano ranije u tekstu, te su "pušteni" samo zato da bi bili premješteni ili deportovani. Veliki broj osoba koje su na takav način premještene ili deportovane bio je primoran da vlasništvo nad svojim nekretninama prenese na HVO ili da jednostavno napusti svoje nekretnine i ostavi imovinu.
- (f) *Prisilni rad:* veliki broj bosanskih Muslimana koje je držao HVO bio je prisiljen na fizički rad, kao što je izgradnja vojnih utvrda, kopanje rovova, nošenje municije i prikupljanje leševa, često u borbenim i opasnim uslovima, usljed čega su mnogi zatočeni bosanski Muslimani poginuli ili bili teško ranjeni. Neke od njih su koristili kao živi štit ili za privlačenje vatre s neprijateljskih položaja kako bi se otkrilo gdje se ti položaji nalaze. Jedinice i vojnici HVO-a koristili su zarobljene Muslimane za otimačinu i pljačkanje domova i imovine Muslimana.

40. Kampanja napada i etničkog čišćenja koju je provodila Herceg-Bosna/HVO nastavljena je i u drugom dijelu 1993. godine, kao što je pokazao napad koji je HVO izvršio 23. oktobra 1993. godine na muslimansko selo Stupni Do. Nakon diskusija vođenih u Zagrebu o tome šta da se poduzme u pogledu oficira HVO-a koji je komandovao snagama Herceg-Bosne/HVO-a koje su učestvovala u ubistvima u Stupnom Dolu, visoki politički i vojni rukovodioci su se upustili u ono što je Franjo Tuđman opisao kao "igru": međunarodnoj zajednici su rekli da je taj oficir HVO-a smijenjen, a on je, u

stvari, samo promijenio ime i zapravo ostao na istom položaju, s tim što nikad nije kažnjen.

41. Usljed kampanje progona i etničkog čišćenja koju je provodila Herceg-Bosna/HVO, broj stanovnika, bosanskih Muslimana, u mnogim dijelovima Herceg-Bosne znatno je smanjen, a oni koji su ostali bili su pod očiglednom dominacijom organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a, što je i bio plan i namjera udruženog zločinačkog poduhvata, a time i optuženih.

42. Dana 1. marta 1994. ili približno tog datuma, Franjo Tuđman i rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a potpisali su Washingtonski sporazum, kojim je osnovana hrvatsko-muslimanska federacija i okončane otvorene borbe velikih razmjera između tih dviju strana.

OPŠTINA PROZOR

43. Opština Prozor nalazi se u centralnoj Bosni i Hercegovini, a broj stanovnika koji su u njoj živjeli 1991. godine iznosio je približno 19.760. Na popisu iz 1991. godine oko 62% stanovnika opštine izjasnili su se kao Hrvati, a 36,5% kao Muslimani. Glavni grad opštine Prozor jeste Prozor. Njegovo stanovništvo 1991. godine (oko 3.500 ljudi) činilo je 60% Muslimana.

44. U proglasu o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., opština Prozor je navedena kao njen dio. Odlukom Mate Bobana, opštinske vlasti HVO-a zvanično su osnovane u opštini Prozor 12. avgusta 1992.

45. Od avgusta do oktobra 1992., povećale su se napetosti između HVO-a i ABiH-a. Dana 19. oktobra 1992., na policijskoj stanici u gradu Prozoru izvješena je hrvatska zastava. Ujutro 23. oktobra 1992., predsjednik HVO-a u Prozoru rekao je bosanskim Muslimanima, pored ostalog, da bi se rastuća napetost između Hrvata i Muslimana smirila ako bi bosanski Muslimani odmah prihvatili da se stave pod političku i vojnu kontrolu Herceg-Bosne/HVO-a. Muslimani nisu prihvatili prijedlog HVO-a.

46. U popodnevnim satima 23. oktobra 1992., snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su bosanske Muslimane u gradu Prozoru. Dana 23.-24. oktobra 1992., nakon što su preuzele kontrolu nad gradom Prozorom, snage Herceg-Bosne/HVO-a su opljačkale, spalile i uništile domove i drugu imovinu bosanskih Muslimana. Vidi Povjerljivi izmijenjeni prilog (dalje u tekstu: Prilog).¹

¹ U izmijenjenom prilogu navedene su žrtve na koje se odnose referentni dijelovi ove Optužnice.

47. Dana 24. oktobra 1992., snage Herceg-Bosne/HVO-a su pokupile bosanske Muslimane, obećavši im da im neće nauditi. U stvari, snage Herceg-Bosne/HVO-a uhapsile su muškarce, bosanske Muslimane i zatočile ih u osnovnoj školi u Ripcima. Neke muškarce Muslimane su držali nekoliko dana, dok su druge držali nekoliko sedmica. Snage Herceg-Bosne/HVO-a žestoko su premlatile brojne zatočene Muslimane. (Prilog)

48. Dana 24. oktobra 1992. ili približno tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su Paljike, pretežno muslimansko selo koje se nalazi otprilike kilometar južno od grada Prozora. Snage Herceg-Bosne/HVO-a smišljeno su uništile kuće i imovinu bosanskih Muslimana. Snage HVO-a zatvorile su četvero bosanskih Muslimana u jednu kuću, a potom otvorile vatru i bacile ručne bombe u tu kuću, ubivši dvoje od tih civila. (Prilog) Snage HVO-a su zatočile sve muškarce, bosanske Muslimane, u jednu kuću u selu i sljedećeg ih dana premjestile u osnovnu školu u Ripcima. (Prilog)

49. U večernjim satima 24. oktobra 1992., jedan područni komandant HVO-a izvijestio je da je grad Prozor "etnički čist", budući da je muslimansko stanovništvo zatočeno ili pobjeglo. Dana 26. oktobra 1992., BRUNO STOJIĆ, MILIVOJ PETKOVIĆ, Janko Bobetko i drugi obaviješteni su da je HVO preuzeo kontrolu nad Prozorom 25. oktobra i da je na muslimanskoj strani bilo mnogo gubitaka.

50. U novembru 1992., nakon pregovora između organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a i ABiH-a, civili, bosanski Muslimani, vratili su se u opštinu Prozor. Međutim, HVO je i dalje maltretirao i progonio stanovnike, bosanske Muslimane. (Prilog)

51. U periodu od približno 17. do 19. aprila 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su nekoliko sela, među kojima su bila sela Parcani, Lizoperci i Tošćanica. U Parcanima, Lizopercima i Tošćanici većina stanovnika je, ugledavši vojnike HVO kako se približavaju tim selima, pobjegla i sklonila se u okolne šume. Snage Herceg-Bosne/HVO-a ubijale su civile, bosanske Muslimane, u Tošćanici (Prilog), ulazile u sela, palile kuće, uništavale stoku i pljačkale na tom području.

52. Počev od ljeta 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a dopuštali su bosanskim Muslimanima da ulaze u opštinu Prozor, izlaze iz nje ili se kreću unutar nje samo uz dozvolu organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a. (Prilog)

53. Od juna do sredine avgusta 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a napadale su civile, bosanske Muslimane, i uništavale i pljačkale imovinu

civila, bosanskih Muslimana, u selima Duge, Lug, Lizoperci, Skrobućani, Parcani, Munikoze, Podonis (negde se spominje kao Podaniš) i Gračanica, te njihovoj okolini. Snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su i muslimanske civile koji su se skrivali na području Prajina i Tolavca, ubivši njih šestoro (Prilog). Snage Herceg-Bosne/HVO-a spalile su džamiju u Skrobućanima i zgradu Islamske zajednice u gradu Prozoru, te teško oštetile džamiju u Lizopercima.

54. Od proljeća 1993. pa do kraja te godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a hapsile su muškarce, bosanske Muslimane, i odvodile ih u razne centre za zatočenje u opštini Prozor, uključujući Srednjoškolski centar, zgradu "UNIS-a", prostorije vojne policije koje su se nalazile u vatrogasnoj stanici i zgradu Ministarstva unutrašnjih poslova (dalje u tekstu: MUP). Vojnici Herceg-Bosne/HVO-a fizički su zlostavljali zatočene Muslimane, od kojih su neki odvedeni i niko ih više nikad nije vidio. Počev od jula 1993., HVO je premjestio neke zatočenike u druge objekte za zatočenje u Ljubuškom, na Heliodromu, u Dretelju i Gabeli. (Prilog)

55. Snage Herceg-Bosne/HVO-a koristile su zatočene bosanske Muslimane za prisilni rad, pored ostalog, za izgradnju vojnih utvrda i kopanje rovova. Neki zatočeni Muslimani su poginuli ili su povrijeđeni dok su bili na prisilnom radu. Vojnici HVO-a su često tukli i ponižavali zatočene Muslimane dok su ih držali zatočene ili na prisilnom radu, a u nekoliko navrata su ih prisiljavali na seksualni čin. (Prilog)

56. Dana 31. jula 1993. ili oko tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a odvele su pedesetak zatočenih Muslimana iz Srednjoškolskog centra na liniju sukoba na Crnom vrhu, na planini Makljen. Snage Herceg-Bosne/HVO-a zavezale su zatočenike jednog za drugog telefonskim kablom oko vrata i ruku i natjerale ih da idu ispred vojnika HVO-a prema položajima ABiH-a blizu šume. Dok su zatočenici išli ispred vojnika HVO-a, potonji su otvorili vatru prema njima i ubijeno je najmanje dvadeset zatočenika. Mrtve zatočenike su odvezali i ostavili na tom mjestu, a HVO je ostale zatočenike natjerao da idu prema šumi. (Prilog)

57. Tokom jula i avgusta 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a prikupile su i zatočile (u kućama pod kontrolom HVO-a) nekoliko hiljada žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, u selima Lapsunj i Duge i njihovoj okolini i u dijelu grada Prozora koji se zove Podgrade. Te kuće su bile pretrpane i uslovi za život u njima bili su bijedni. Snage Herceg-Bosne/HVO-a često su pljačkale, maltretirale i ponižavale žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, te pljačkale njihovu imovinu. Pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a često su silovali bosanske Muslimanke. (Prilog)

58. Krajem avgusta 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a okupile su nekoliko hiljada civila, bosanskih Muslimana, koji su držani u pomenuta tri sela, ukrcale ih u kamione i odvezle ih u selo Kučani blizu linije fronta, gdje su ih natjerale da pješake prema teritoriji koju je držala ABiH. Dok su muslimanski civili pješacili prema teritoriji koju je držala ABiH, pripadnici HVO-a su otvorili vatru na njih, ranivši nekoliko Muslimana. (Prilog)

59. Krajem avgusta 1993. i nakon toga, snage Herceg-Bosne/HVO-a nastavile su da vrše progon i zlostavljanje bosanskih Muslimana koji su ostali u opštini Prozor, podvrgnuvši ih maltretiranju, seksualnom zlostavljanju i ponižavajućim postupcima. (Prilog) U decembru 1993., u opštini Prozor je bilo samo oko 500 do 600 Muslimana, a do kraja tog mjeseca većina ih je bila u zatvorima ili koncentracionim logorima HVO-a, upućena na teritoriju pod kontrolom ABiH-a ili deportovana u druge zemlje.

60. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **silovanje** (tačka 4); **nečovječno postupanje (seksualno zlostavljanje)** (tačka 5); **deportaciju** (tačka 6); **protivpravnu deportaciju civila** (tačka 7); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi zatočenja)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **protivpravni fizički rad** (tačka 18); **uništavanje imovine velikih razmjera** (tačka 19); **bezobzirno razaranje** (tačka 20); **uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju** (tačka 21); **oduzimanje imovine** (tačka 22); i **pljačkanje** (tačka 23).

OPŠTINA GORNJI VAKUF

61. Opština Gornji Vakuf nalazi se u centralnoj Bosni i Hercegovini, a 1991. godine brojala je približno 25.181 stanovnika. Na popisu iz 1991. godine, oko 56% stanovnika opštine (ili njih 14.063) izjasnili su se kao Muslimani, a oko 42,5% (ili njih 10.706) kao Hrvati.

62. U proglasu o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., opština Gornji Vakuf je navedena kao njen dio. Odlukom Mate Bobana, oružane snage HVO-a zvanično su osnovane u opštini Gornji Vakuf 8. aprila 1992. Tokom prvih nekoliko mjeseci svog postojanja, HVO je regrutovao veliki broj bosanskih Hrvata i postavio više kontrolnih punktova kako bi kontrolisao kretanje stanovništva u opštini.

63. Dana 24-25. oktobra 1992. ili približno tog datuma, ubrzo nakon što su 23. oktobra 1992. snage Herceg-Bosne/HVO-a napale bosanske Muslimane u susjednoj opštini Prozor, snage Herceg-Bosne/HVO-a i ABiH-a započele su borbe u gradu Gornjem Vakufu i HVO je preuzeo kontrolu nad nekoliko fabrika i zgradom MUP-a.

64. Dana 6. januara 1993., dva dana nakon što je Mate Boban objavio da su organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a prihvatili Vance-Owenov mirovni plan, snage Herceg-Bosne/HVO-a su isprovocirale pretežno muslimansko stanovništvo Gornjeg Vakufa izvjesivši hrvatsku zastavu. Jedan policajac HVO-a je otvorio vatru na jednog vojnika ABiH-a koji je pokušao da skine tu zastavu. Dana 11.-12. januara 1993., izbile su otvorene borbe između HVO-a i ABiH-a, koje su nastavljene u gradu Gornjem Vakufu i nekoliko okolnih sela, među kojima su Duša, Hrasnica, Uzričje i Ždrimci.

65. Kao što je gore navedeno, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su 15. januara 1993. zahtijevali da se snage ABiH-a u velikim dijelovima Bosne i Hercegovine, uključujući Gornji Vakuf, potčine HVO-u ili povuku s tih područja. Dana 16. januara 1993., HVO je izdao konkretan ultimatum bosanskim Muslimanima u Gornjem Vakufu, zahtijevajući, pored ostalog, da se trupe ABiH-a povuku s tog područja do ponoći 17. januara 1993. ABiH je odbila ultimatum HVO-a.

66. Dana 18. januara 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a su uz pomoć teške artiljerije napale stambene dijelove Gornjeg Vakufa u kojima su živjeli bosanski Muslimani, kao i nekoliko okolnih sela, uključujući Dušu, Hrasnicu, Uzričje i Ždrimce. U napadima HVO-a i artiljerijskoj vatri poginulo je više civila, bosanskih Muslimana, i uništen je ili oštećen znatan dio njihove imovine. (Prilog)

67. Nakon napada HVO-a na Dušu, Hrasnicu, Uzričje i Ždrimce, HVO je pljačkao i palio kuće i imovinu bosanskih Muslimana u tim selima i njihovoj okolini. HVO je opljačkao dragocjenosti koje su pripadale stotinama uhapšenih ili zarobljenih bosanskih Muslimana i odvojio muškarce Muslimane od žena, djece i staraca. U većini slučajeva, snage Herceg-Bosne/HVO-a odvodile su muškarce Muslimane u objekte HVO-a za

zatočenje, dok su žene, djecu i starce zatočile u jednoj ili dvije kuće u selu. Muslimanski muškarci, žene, djeca i starci su bili zatočeni u teškim uslovima i često zlostavljani ili maltretirani. Usljed takvih postupaka HVO-a, stotine muslimanskih civila napustile su područje Gornjeg Vakufa. (Prilog)

68. Nakon što je HVO zauzeo selo Ždrimce oko 18. januara 1993., snage HVO-a odvojile su muslimanske žene i djecu od muškaraca i držale ih u zatočenju u par kuća približno mjesec dana. (Prilog) Za to vrijeme snage HVO-a su spalile muslimanske kuće u selu. Snage HVO su često zastrašivale i maltretirale muslimanske žene i djecu i tjerale ih da se krste i mole kršćanske molitve. Jednom su sve muslimanske žene i djecu postrojile ispred mekteba u selu. Jedan vojnik HVO-a je od njih tražio da uzmu Kur'an i zapale mekteb. Nijedna muslimanska žena niti dijete nisu htjeli da to učine, pa su vojnici HVO-a spalili mekteb.

69. Nakon što je zauzeo selo Hrasnicu, oko 18. januara 1993., HVO je autobusima prevezao stanovnike, bosanske Muslimane, u fabriku namještaja u Trnovači, koja je služila kao centar HVO-a za zatočenje. Nakon prvog dana zatočeništva, HVO je odveo žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, u muslimanske kuće u susjedstvu, gdje ih je držao još dvije sedmice. (Prilog) Kad su ih pustili, vojnici HVO-a su Muslimanima rekli da idu na teritoriju pod kontrolom ABiH-a i da tamo žive.

70. Snage Herceg-Bosne/HVO-a zatočile su na oko dvije sedmice približno šezdeset vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Duše i Hrasnice u fabriku namještaja u Trnovači. Vojnici HVO-a su muškarce, bosanske Muslimane, često tukli i fizički i psihički zlostavljali, zastrašivali i nečovječno postupali prema njima. (Prilog) Nakon približno dvije sedmice, muškarci, bosanski Muslimani iz Duše su razmijenjeni, dok su oni iz Hrasnice premješteni u objekat HVO-a za zatočenje u Prozoru.

71. Nakon što je HVO zauzeo selo Uzričje, oko 22. januara 1993., HVO je cjelokupno stanovništvo, bosanske Muslimane, držao nekoliko sedmica u užasnim uslovima u zatočeništvu u dvjema kućama koje su jedine preostale u selu. Bila je zima i obje su kuće imale samo peći na drva, dok struje nije bilo. Pedeset do šezdeset Muslimana koji su bili zatočeni u tim kućama nisu uošte dobijali hranu i preživjeli su tako što su pojeli sve što je preostalo u tim kućama. (Prilog) Kad su ih pustili, vojnici HVO-a su Muslimanima rekli da idu na teritoriju pod kontrolom ABiH-a i da tamo žive.

72. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK,**

MILIVOJ PETKOVIĆ i VALENTIN ĆORIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi zatočenja)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **uništavanje imovine velikih razmjera** (tačka 19); **bezobzirno razaranje** (tačka 20); **uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju** (tačka 21); **oduzimanje imovine** (tačka 22); i **pljačkanje** (tačka 23).

SOVIĆI I DOLJANI (OPŠTINA JABLANICA)

73. Sela Sovići i Doljani nalaze se u zapadnom dijelu opštine Jablanica. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, od ukupno 12.691 stanovnika opštine Jablanica, njih 71% su se izjasnili kao Muslimani, a 18% kao Hrvati. Selo Sovići bilo je pretežno muslimansko, a Doljani hrvatsko.

74. U proglasu o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., opština Jablanica je navedena kao njen dio, unatoč činjenici da su 71% njenog stanovništva činili Muslimani.

75. Kao što je navedeno gore, početkom aprila 1993., rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a izdalo je saopštenja kojima je tražilo da se sve snage ABiH-a na velikim dijelovima Bosne i Hercegovine, uključujući opštinu Jablanica i Soviće i Doljane, potčine HVO-u ili napuste ta područja najkasnije 15. aprila 1993.

76. Ubrzo nakon što je istekao rok od 15. aprila 1993. i približno u isto vrijeme kad su snage Herceg-Bosne/HVO-a napale druge lokacije u Bosni i Hercegovini, HVO je 17. aprila 1993. napao Soviće i Doljane. Određen broj muškaraca, bosanskih Muslimana, pokušao je da brani ta sela, ali njihov je otpor brzo savladan i kasno popodne 17. aprila 1993. komandant bosanskih Muslimana se predao.

77. Dana 17.-18. aprila 1993., HVO je pokupio i zatočio približno 70 do 90 vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, u školi u Sovićima (dalje u tekstu: škola u Sovićima). (Prilog) Tada ili približno u to vrijeme, snage HVO su pogubile najmanje četiri muškarca, bosanska Muslimana, kod škole u

Sovićima. (Prilog) Snage HVO-a su surovo tukle, zlostavljale i maltretirale druge muškarce Muslimane. (Prilog)

78. Uveče 18. aprila 1993. ili približno u to vrijeme, snage Herceg-Bosne/HVO-a prevezle su mnoge od muškaraca Muslimana zatočenih u školi u Sovićima u zatvor u Ljubuškom, gdje je njihovo zatočenje nastavljeno. (Prilog) Dok su ih prevozili u Ljubuški, snage HVO-a su ih nastavile tući, maltretirati i ponižavati i tjerale su ih da pjevaju hrvatske nacionalističke pjesme. (Prilog)

79. Počev od približno 18. aprila 1993. pa nadalje, snage HVO-a su protjerivale i prikupljale muškarce, žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, iz njihovih domova na području Sovića-Doljana. HVO je zatočio nekoliko stotina muškaraca, žena (Prilog), djece (Prilog) i staraca, bosanskih Muslimana, u školi u Sovićima i u približno šest ili sedam kuća u zaseoku Junuzovići (dalje u tekstu: kuće u Junuzovićima). Uslovi na tim lokacijama bili su tegobni i nečovječni, bilo je vrlo malo hrane ili vode, a sanitarnih čvorova nije bilo dovoljno. HVO je tukao, zlostavljao i maltretirao mnoge zatočene Muslimane, uključujući i žene. (Prilog)

80. U danima koji su uslijedili, u periodu od približno 18. aprila do 23. aprila 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a zarobile su još muškaraca, bosanskih Muslimana, a neki su im se i predali. Snage HVO-a su odvele jedan broj tih muškaraca u svoj stožer, koji se nalazio na jednom ribnjaku u blizini Doljana. Tu su snage Herceg-Bosne/HVO-a zlostavljale, maltretirale, ispitivale i mučile te muškarce. Snage HVO-a su pogubile neke od zatočenih Muslimana. (Prilog)

81. Snage HVO-a su koristile muškarce, bosanske Muslimane, zatočene na području Sovića-Doljana, za prisilni rad na raznim mjestima u okolini, i to za izgradnju vojnih utvrda, kopanje rovova i nošenje municije. (Prilog)

82. Dana 18. aprila 1993. i nadalje (do približno 24. aprila 1993.), nakon što su glavne borbe, ili bar većina njih, okončane, snage Herceg-Bosne/HVO-a namjerno su spalile ili na drugi način uništile većinu domova bosanskih Muslimana u Sovićima i Doljanima.

83. U periodu od približno 18. aprila 1993. do 22. aprila 1993., snage HVO-a su namjerno uništile dva muslimanska vjerska objekta u Sovićima i Doljanima (od kojih je barem jedan bio džamija).

84. Dana 17. aprila 1993. i tokom još nekoliko dana nakon toga, organi vlasti HVO-a su blokirali pristup međunarodnim posmatračima i mirovnim

snagama na područje Sovića-Doljana, premda se veći dio uništenih i spaljenih kuća mogao vidjeti i iz daljine.

85. Od 17. aprila 1993. do približno 4. maja 1993. i nakon toga, pripadnici Herceg-Bosne/HVO-a su konfiskovali, krali, pljačkali i otimali imovinu Muslimana. (Prilog) Jednom odlukom organa vlasti HVO-a od 13. maja 1993., sva imovina "prognanog muslimanskog stanovništva" proglašena je imovinom HVO-a.

86. Snage Herceg-Bosne/HVO-a nastavile su da drže žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, u školi u Sovićima i kućama u Junuzovićima do približno 4.-5. maja 1993., kada su 400-500 civila, bosanskih Muslimana, prevezle prema Gornjem Vakufu. Snage HVO-a su tu iskrcale žene, djecu i starce Muslimane i rekli im da pješače prema teritoriji pod kontrolom ABiH-a. (Prilog)

87. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi zatočenja)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **protivpravni fizički rad** (tačka 18); **uništavanje imovine velikih razmjera** (tačka 19); **bezobzirno razaranje** (tačka 20); **uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju** (tačka 21); **oduzimanje imovine** (tačka 22); i **pljačkanje** (tačka 23).

OPŠTINA MOSTAR

88. Opština Mostar nalazi se na jugozapadu Bosne i Hercegovine, a prema popisu stanovništva iz 1991. godine brojala je približno 126.628 stanovnika. Prema popisu iz 1991., približno 34,6% stanovnika opštine (43.856 osoba) izjasnili su se kao Muslimani, približno 33,9% (43.037 osoba) izjasnili su se kao Hrvati, 18,8% (23.846 osoba) izjasnili su se kao Srbi, a 12,3% (15.889 osoba) kao Jugosloveni ili "ostali". Grad Mostar je istorijski glavni i najveći grad u tom dijelu Bosne i Hercegovine, zvanom Hercegovina. Godine 1991., u

gradu Mostaru živjelo je približno 34,2% Muslimana, 28,7% Hrvata, 18,6% Srba i 18,5% Jugoslovena ili "ostalih".

89. U proglassu o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., opština Mostar je navedena kao njen dio. Unatoč činjenici da je u gradu Mostaru živjelo samo oko 29% Hrvata, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a proglasile su Mostar glavnim gradom Herceg-Bosne.

90. Kao što je navedeno gore, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su 1992. godine započeli kampanju s ciljem da uspostave kontrolu nad opštinom Mostar (uključujući i grad Mostar) i da je "kroatiziraju", pri čemu su rasli progon i diskriminacija usmjereni protiv stanovnika te opštine koji su bili bosanski Muslimani. Sredinom 1992. godine, pa i tokom 1993. godine, bosanski Muslimani su, uz rijetke izuzetke, smijenjeni s položaja u opštinskim i mjesnim organima vlasti, humanitarna pomoć je dijeljena tako da su Muslimani bili oštećeni i Muslimani su općenito sve više maltretirani.

91. U oktobru 1992. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a naredili su Vojnoj policiji HVO-a da pojača kontrolu nad gradom Mostarom. Snage Herceg-Bosne/HVO-a zauzele su objekte opštinskih vlasti i javne objekte, razoružale muslimanske vojnike, preuzele izbjegličke centre i izvršile upad u lokalna sjedišta vodeće muslimanske političke stranke, Stranke demokratske akcije (dalje u tekstu: SDA). Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a prekinuli su emitovanje programa muslimanske radio stanice i uveli policijski sat.

92. Kao što je navedeno gore, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su 15. januara 1993. zahtijevali da se snage ABiH-a, uključujući one u opštini Mostar, potčine HVO-u ili povuku s tog područja. Sredinom januara 1993., organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a podigli su borbenu gotovost snaga HVO-a u Mostaru na najviši nivo i uveli policijski sat. Naređeno je da se zaplijene svi muslimanski transporti oružja i vojne opreme.

93. Kao što je navedeno gore, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su postavili sličan zahtjev početkom aprila 1993., određivši rok do 15. aprila 1993. Istog dana, 15. aprila 1993., opštinska vlada HVO-a Mostar usvojila je "Odluku o zakonskim pravima izbjeglih, prognanih i raseljenih osoba u općini Mostar", kojom su preinačeni kriteriji za utvrđivanje statusa "izbjeglica", i to u vrijeme kada su ljudi mogli da dobiju humanitarnu pomoć jedino ako su imali status izbjeglice. U Mostaru je tada bilo oko 19.000 izbjeglica, od kojih su njih skoro 18.000 bili Muslimani, a rezultat te odluke bio je da približno 10.000 ljudi više nije ispunjavalo uslove za primanje humanitarne pomoći.

94. Ujutro 9. maja 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su bosanske Muslimane u gradu Mostaru. U sklopu te operacije snage Herceg-Bosne/HVO-a izvršile su napad na kompleks zgrada "Vranica", stambeni blok u zapadnom Mostaru u kojem je stanovao veliki broj civila. Dio podruma jedne od zgrada u tom bloku služio je kao lokalni štab ABiH-a i u njemu se nalazio mali broj vojnika ABiH-a. Dana 10. maja 1993., stanovnici zgrade "Vranica", kako civili tako i vojnici, predali su se HVO-u. Većinu vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, zatočili su i odveli u Duhanski institut, neke su odveli u zgradu Mašinskog fakulteta, a neke u policijsku stanicu (ili zgradu MUP-a). Ostale stanovnike, bosanske Muslimane, odveli su na fudbalski stadion "Veleža", a odatle na Heliodrom. Stanovnike, bosanske Hrvate, su pustili. Muškarce Muslimane koje su odveli u Duhanski institut, gdje su ih izveli pred okupljene visoke funkcionere i časnike Herceg-Bosne/HVO-a, tukli su, zlostavljali i maltretirali pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a. (Prilog)

95. Dvanaestorica vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su se 10. maja 1993. predali u zgradi "Vranica", odvedena su u stožer Vojne policije HVO-a u zgradi Mašinskog fakulteta, gdje su ih ispitivali, surovo tukli i ponižavali. (Prilog) Jednom zatočeniku su odsjekli uho dok su ga tukli, a poslije toga su ga ubili hicem iz vatrenog oružja. Nakon premlaćivanja, dvojica vojnika HVO-a ušla su u prostoriju u kojoj su držali te ljude i otvorila vatru na zatočenike iz neposredne blizine. Nijedan od te dvanaestorice muškaraca Muslimana više nije viđen.

96. Takođe počev od 9. maja 1993., približno u isto vrijeme kad je HVO napao kompleks zgrada "Vranica", pa tokom 10. maja 1993., pripadnici HVO-a su pokupili i zatočili stotine muškaraca, žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, koji su živjeli u dijelu Mostara zapadno od rijeke Neretve. Neke bosanske Muslimane su protjerali u istočni Mostar, a mnoge druge su odveli na fudbalski stadion "Veleža", pa ih odatle prevezli ili natjerali da pješače do Heliodroma (navedeno dalje u tekstu), koji se nalazi odmah južno od Mostara. Snage Herceg-Bosne/HVO-a držale su u zatočenju na Heliodromu približno 1.800 civila, bosanskih Muslimana, i to u različitom trajanju, do približno deset dana. Neki zatočeni Muslimani premješteni su u zatvor u Ljubuškom, dok su druge i dalje držali na Heliodromu, usprkos sporazumu o prekidu vatre, postignutom uz posredstvo međunarodne zajednice. (Prilog)

97. Dana 9. maja 1993. ili približno tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a digle su u zrak Baba Beširovu džamiju u naselju Balinovac (poznatu i kao džamija u Balinovcu) u zapadnom Mostaru. Dana 11. maja 1993. ili približno tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a dinamitom su

uništile Hadži-Alibeg Lafinu džamiju (koja se ponekad naziva i džamija Hadži-Alibeg Lafa) u Pijesku, opet u zapadnom Mostaru.

98. Akcije koje je HVO preduzeo 9-10. maja 1993. i nakon toga rezultirale su podjelom grada Mostara duž linije sukoba između HVO-a i ABiH-a koja se protezala prema sjeveru i jugu niz Bulevar i Šantićevu ulicu, prema zapadu, odmah od rijeke Neretve. Većina bosanskih Muslimana bila je okružena na malom području koje se nalazilo na istočnoj obali te rijeke, uz uski pojas zgrada na zapadnoj obali (dalje u tekstu: istočni Mostar). Bosanski Hrvati i HVO zauzeli su veći dio zapadne obale (dalje u tekstu: zapadni Mostar) i područja sjeverno i južno od muslimanske enklave, dok su se snage bosanskih Srba nalazile istočno.

99. Od 9. maja 1993., pa do aprila 1994., a i poslije toga, snage Herceg-Bosne/HVO-a vršile su sistematsko protjerivanje i prisilno premještanje više hiljada civila, bosanskih Muslimana, iz zapadnog Mostara. Tokom i u sklopu tog protjerivanja, koje je često vršeno pod prijetnjom oružjem, bosanske Muslimane su redovno tukli, seksualno zlostavljali, otvarali vatru na njih, pljačkali ih, konfiskovali im imovinu i na drugi način ih maltretirali. Neke deložirane bosanske Muslimane su odveli u koncentracione logore HVO-a i tu ih zatočili, dok su mnoge druge natjerali da pređu preko linije sukoba i odu u istočni Mostar. (Prilog)

100. Tokom cijelog tog perioda, od maja 1993. pa nadalje, organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a dopuštali su nekim bosanskim Muslimanima u zapadnom Mostaru da odu u dijelove Bosne i Hercegovine pod kontrolom ABiH-a i u druge zemlje, samo da napuste Herceg-Bosnu. Stotinama bosanskih Muslimana je dopušteno da odu iz Mostara samo pod uslovom da potpišu izjavu, na zahtjev organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a, kojom svu svoju imovinu "dobrovoljno" ustupaju HVO-u. Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su kuće i stanove iz kojih su bosanski Muslimani deložirani dodjeljivali vojnicima HVO-a i civilima, bosanskim Hrvatima. (Prilog)

101. Premda su mnogi bosanski Muslimani koji su uhapšeni i pritvoreni 9. i 10. maja 1993. bili pušteni na slobodu nakon kratkog pritvora, organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a nastavili su s deložiranjem bosanskih Muslimana iz njihovih kuća i stanova u zapadnom Mostaru u drugoj polovini maja 1993. (Prilog)

102. Približno sredinom juna 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su i prisilno deložirale veliki broj bosanskih Muslimana iz njihovih domova u zapadnom Mostaru. (Prilog)

103. Dana 30. juna 1993., ABiH je napala i zauzela kasarnu HVO-a "Tihomir Mišić" (poznatu i pod nazivom "Sjeverni logor") u sjevernom dijelu grada Mostara. Nakon tog napada HVO je u Mostaru i njegovoj okolini, uhapsio nekoliko hiljada vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, i zatočio ih na Heliodromu ili u zatvoru u Dretelju. Uporedo s tim masovnim hapšenjem muškaraca Muslimana ili poslije njega, iz zapadnog Mostara protjerano je približno 400 porodica bosanskih Muslimana (žene, djeca i starci). (Prilog)

104. Tokom perioda od 9. maja 1993. pa nadalje, snage Herceg-Bosne/HVO-a koristile su zgradu Mašinskog fakulteta u Mostaru za zatočenje, ispitivanje i zlostavljanje uhapšenih ili zarobljenih muškaraca, bosanskih Muslimana. U prvoj sedmici jula 1993. godine, kod Drežnice su uhapšena petorica muškaraca, bosanskih Muslimana, i odvedena u zgradu Mašinskog fakulteta. Pripadnici HVO-a su tu petoricu ljudi surovo pretukli i dvojica njih su podlegla batinama. (Prilog)

105. Sredinom jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a provele su još jedan krug prisilnih deložacija, protjeravši u istočni Mostar žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, iz njihovih domova u zapadnom Mostaru. Približno u isto vrijeme, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a predložili su da puste muškarce Muslimane koji su bili zatočeni na Heliodromu, kao i njihove porodice na području Mostara, pod uslovom da oni pristanu na to da napuste Bosnu i Hercegovinu i odu u neku drugu zemlju. Približno 800 bosanskih Muslimana pristalo je na taj prijedlog i oni su deportovani u Republiku Hrvatsku, kao tranzitnu destinaciju za odlazak u druge zemlje. (Prilog)

106. Dana 14. jula 1993. ili oko tog datuma, jedan dječak, Musliman, i njegov djed uhapšeni su u svom domu u Buni (neposredno pored grada Mostara) i odvedeni u stanicu Vojne policije HVO-a, gdje su ih pripadnici Vojne policije HVO-a ispitivali i mučili. Kasnije istog dana, ukrcali su ih u kombi kojim je trebalo da ih prevezu u zatvor u Dretelju. Na putu za zatvor u Dretelju, pripadnici Vojne policije HVO-a su zaustavili kombi i naredili tom dječaku i njegovom djedu da stanu na rub ceste, iznad rijeke Neretve. Pripadnici Vojne policije HVO-a potom su ih zasuli mecima, nanijevši dječaku (koji je pao niz obalu rijeke i preživio) teške povrede i usmrativši njegovog djeda. (Prilog)

107. Tokom istog perioda od maja 1993. pa nadalje, u kojem su neprestano vršene deložacije iz zapadnog Mostara, snage Herceg-Bosne/HVO-a redovno su pljačkale, krale i otimale imovinu Muslimana, kako tokom samih neprestanih deložacija, tako i nevezano za deložacije, ulazeći u još uvijek nastanjene ili napuštene domove i stanove Muslimana. (Prilog)

108. Dana 24. avgusta 1993. ili približno tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su razne lokacije oko grada Mostara, uključujući selo Raštane, mostarsku hidroelektranu i kasarnu "Tihomir Mišić". Snage Herceg-Bosne/HVO-a ušle su u Raštane i opkolile kuće u kojima su, po njihovom mišljenju, bili smješteni vojnici ABiH-a. Kada su vojnici HVO-a opkolili kuću jednog lokalnog Muslimana, on je bio jedini vojnik koji se u tom trenutku nalazio u kući, a s njim je bilo još petnaest njegovih rođaka i komšija, Muslimana, koji su svi bili civili. Snage Herceg-Bosne/HVO-a naredile su svima njima da izađu iz kuće i odmah otvorile vatru i ubile nenaoružanog vojnika ABiH-a i još trojicu nenaoružanih vojno sposobnih muškaraca Muslimana čim su ovi izašli iz kuće. (Prilog) Pripadnici snaga HVO-a postrojili su žene i djecu, Muslimane, ispred jednog zida, pokrali im novac i nakit i na drugi ih način maltretirali. Preživjelim Muslimanima su potom naredili da pređu preko rijeke Neretve na teritoriju pod kontrolom ABiH-a. (Prilog)

109. Krajem septembra 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a provele su još jedan krug deložacija bosanskih Muslimana iz zapadnog Mostara, u naselju Centar II. Približno 600 civila, bosanskih Muslimana, protjerano je iz svojih domova, a barem jedna bosanska Muslimanka je silovana. (Prilog)

110. Od približno juna 1993. do aprila 1994., istočni Mostar i određena područja koja se naslanjaju na njega, pored ostalih i Blagaj, bili su pod opsadom. Usljed toga što su bosanske Muslimane protjerivali u tu enklavu ili što su oni u nju bježali s drugih područja, broj stanovnika Muslimana na tom području povećao se sa približno 18.400 procijenjenih prije rata na, prema procjenama, čak 51.600 osoba. U samom istočnom Mostaru, broj stanovnika Muslimana povećan je sa približno 10.400 na približno 27.700 osoba.

111. Tokom tog perioda, od juna 1993. do aprila 1994., vođene su neprekidne borbe između snaga Herceg-Bosne/HVO-a i ABiH-a u gradu Mostaru i njegovoj okolini. Premda su, uopšteno govoreći, snage Herceg-Bosne/HVO-a bile bolje opremljene težim naoružanjem, uključujući tenkove i artiljeriju, manje muslimanske snage, opremljene prevashodno lakim pješadijskim naoružanjem, oduprle su se napadima HVO-a i zadržale mali pojas terena na zapadnoj obali rijeke Neretve.

112. Bosanski Muslimani u istočnom Mostaru živjeli su ili su pokušavali da žive u sve opasnijim, jadnijim i užasnijim uslovima. Snage Herceg-Bosne/HVO-a su redovno tjerale bosanske Muslimane u malo, gusto naseljeno područje istočnog Mostara i istovremeno neprestano granatirale istočni Mostar iz artiljerijskih oruđa i otvarale vatru na civile iz snajpera i drugog oružja za

neposredno gađanje (uključujući mitraljeze i protivavionska oruđa). Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su u isto vrijeme blokirali humanitarnu pomoć za istočni Mostar i uskraćivali je bosanskim Muslimanima, te presjekli linije snabdijevanja vodom i električnom energijom tog dijela grada, ili ih nisu popravljali. Zbog neprestanog granatiranja i snajperskog djelovanja civilno muslimansko stanovništvo bilo je prisiljeno da živi u podzemlju. Izlasci po hranu, vodu i druge potrepštine često su predstavljali užasavajuće, opasno iskustvo.

113. U ranoj fazi opsade istočnog Mostara, približno od kraja juna 1993. do kraja avgusta 1993., međunarodnim organizacijama i humanitarnim agencijama bio je potpuno ili u znatnoj mjeri blokiran pristup istočnom Mostaru, što je povećalo patnje tamošnjih bosanskih Muslimana, koji su bili odsječeni od pomoći izvana.

114. U granatiranju istočnog Mostara od strane HVO-a ubijene su ili ranjene stotine civila, bosanskih Muslimana, oba pola i svih starosnih dobi. Od vatre iz vatrenog oružja pripadnika snaga Herceg-Bosne/HVO-a poginulo je ili je ranjeno najmanje 135 civila u istočnom Mostaru, uključujući žene, djecu i starce. (Prilog) Snajperisti snaga Herceg-Bosne/HVO-a ubijali su i ranjavali vatrogasce koji su bili na intervencijama, žene koje su prale veš, članove porodica koji su išli po vodu i malu djecu koja su se usudila izaći napolje.

115. I članovi međunarodnih organizacija su se redovno nalazili na meti snajperskog djelovanja pripadnika snaga Herceg-Bosne/HVO-a, a povremeno bi se našli i na meti artiljerijske i minobacačke vatre HVO-a, tako da je nekoliko pripadnika mirovnih snaga UN-a i drugih osoba poginulo ili ranjeno. (Prilog)

116. U sklopu i tokom opsade istočnog Mostara, snage Herceg-Bosne/HVO-a namjerno su uništile ili teško oštetile sljedeće džamije ili vjerske objekte u istočnom Mostaru: Sultan Javuz Selimovu džamiju (poznatu i kao mesdžid Sultana Selima Javuz), Hadži-Mehmed-beg Karađozovu džamiju, Koski-Mehmed-pašinu džamiju, Nesuh-age Vučjakovića džamiju, Čejvan Čehajinu džamiju, Hadži-Ahmed-age Lakišića džamiju, Roznamedžije Ibrahim-efendije džamiju, Ćosa Jahja-hodžinu džamiju (poznatu i kao Džamija Ćose Jahja-hodže), Hadži-Kurtinu džamiju ili Tabačicu, te Hadži-Memijinu Cerničku džamiju. Dana 9. novembra 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a uništile su Stari most, građevinu od međunarodnog značaja, koja je premošćavala rijeku Neretvu, povezujući istočni i zapadni Mostar.

117. Opsada istočnog Mostara okončana je oko 12. aprila 1994., nakon što su organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a i muslimanska strana potpisali mirovni sporazum u Splitu, u Republici Hrvatskoj.

118. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **silovanje** (tačka 4); **nečovječno postupanje (seksualno zlostavljanje)** (tačka 5); **deportaciju** (tačka 6); **protivpravnu deportaciju civila** (tačka 7); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **uništavanje imovine velikih razmjera** (tačka 19); **bezobzirno razaranje** (tačka 20); **uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju** (tačka 21); **oduzimanje imovine** (tačka 22); **pljačkanje** (tačka 23); **protivpravni napad na civile** (tačka 24); **protivpravno provođenje terora** (tačka 25); i **okrutno postupanje (opsada Mostara)** (tačka 26).

LOGOR HELIODROM

119. Logor Heliodrom (takođe poznat i kao “Središnji vojni zatvor” ili “Središnji vojno-istražni zatvor”) (dalje u tekstu: Heliodrom) nalazio se u Rodoču, južno nadomak grada Mostara, u opštini Mostar. Heliodrom je bio kompleks zgrada, čiji su neki dijelovi služili kao zatvor ili zatočenički centar HVO-a, a drugi kao kasarna za HVO i drugu vojsku. Taj zatvor/zatočenički centar HVO-a osnovan je u septembru 1992. godine po naređenjima BRUNE STOJIĆA i VELENTINA ĆORIĆA i u njemu su bosanski Muslimani držani u zatočeništvu do 21. aprila 1994.

120. Kao što je gore navedeno, dana 9. i 10. maja 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a sistematski su pokupile i zatvorile na stotine bosanskih Muslimana, među kojima je bilo muškaraca, žena, djece i staraca iz zapadnog Mostara. Na stotine uhapšenih bosanskih Muslimana prevezeno je ili primorano da pješaci do Heliodroma, gdje je većina bila zatočena najviše deset dana.

121. Kao što je gore navedeno, 30. juna 1993. godine, ABiH je napala i zauzela kasarnu HVO-a “Tihomir Mišić” ili Sjeverni logor. Nakon tog napada

snage Herceg-Bosne/HVO-a su u Hercegovini uhapsile nekoliko hiljada vojno sposobnih muškaraca Muslimana i mnoge od njih su duže vrijeme držale zatočene na Heliodromu.

122. Usljed tih hapšenja, broj zatočenika na Heliodromu je od nekoliko osoba prije maja 1993. godine porastao na približno 1.800 zatočenika oko 9. i 10. maja 1993. godine, da bi se zatim, do kraja juna 1993. godine, smanjio na oko 500 osoba. U periodu od jula do decembra 1993. godine broj zatočenika je u prosjeku iznosio nekoliko hiljada ljudi, a procjenjuje se da je istovremeno bilo zatočeno najviše oko 6.000 osoba. Dok su preostale Muslimanke iz Bosne puštene s Heliodroma 17. decembra 1993. godine, znatan broj muslimanskih muškaraca ostao je tu do aprila 1994.

123. Muškarci bosanski Muslimani bili su pritvoreni, te dalje držani u zatočeništvu u zatvoru Heliodrom, a da organi vlasti ili snage Herceg-Bosne/HVO-a nisu u dobroj vjeri ili na odgovarajući način preduzele mjere da se napravi razlika između zarobljenih vojnika i pritvorenih civila, niti da se oni razvrstaju ili razdvoje, a nisu se postarale ni za to da se civili oslobode.

124. Uslovi u zatvoru Heliodrom bili su nehumani, prostorije su bile krajnje pretrpane, zdravstveni i higijenski uslovi neodgovarajući, nije bilo dovoljno hrane i vode, ventilacija je bila neodgovarajuća, a ljeti se od vrućine nije moglo disati. Zatočenici su često spavali na betonskim podovima, bez kreveta ili prekrivača. Nekada bi stražari HVO-a uskratili zatočenicima svu hranu i vodu, kao osvetu za neki vojni ishod koji je bio nepovoljan po HVO.

125. Snage Herceg-Bosne/HVO-a redovno su maltretirale i zlostavljale ili dopuštale maltretiranje i zlostavljanje zatočenih bosanskih Muslimana, kako na samom Heliodromu (Prilog) tako i na raznim mjestima na koja su zatočenici odvođeni radi obavljanja prisilnog rada ili s nekim drugim ciljem. (Prilog) Okrutno postupanje i nanošenje velike patnje bili su redovne pojave, s obzirom na to da su vojnici i stražari HVO-a redovno tukli zatočenike, često dok ovi ne bi izgubili svijest ili zadobili teške povrede. Zatočeni Muslimani živjeli su u stalnom strahu od fizičkog i psihičkog zlostavljanja. Vojnici HVO-a koji su tuda prolazili često bi nasumično pucali na zatočene Muslimane, držane na pretrpanom prostoru. Stražari su puštali stražarske pse na neke zatočenike s konkretnim ciljem da ih ozlijede ili zastraše. Zatočeni Muslimani su često ponižavani na razne načine, na primjer tako što su ih primoravali da pjevaju hrvatske nacionalističke pjesme.

126. Približno od sredine maja pa do 17. decembra 1993. godine, najmanje trideset bosanskih Muslimanki (od kojih su neke bile starije od 70 godina, a druge su bile s malom djecom) bilo je zatočeno u zatvoru Heliodrom, u

glavnoj zgradi zatočeničkog centra. Neke su držane na tavanu, a neke u podrumskim samicama. Uslovi su bili nehumani, nije bilo dovoljno sanitarija ni medicinske njege, kao ni hrane, vode i ventilacije. Često su spavale na betonskim podovima bez kreveta ili prekrivača.

127. Kao što je gore navedeno, akcije koje je HVO proveo 9. i 10. maja 1993. godine, ili oko tog datuma, imale su za posljedicu podjelu Mostara duž linije sukoba HVO-ABiH, koja je išla Bulevarom i Šantićevom ulicom. U periodu od maja 1993. do aprila 1994. godine, muškarce, bosanske Muslimane, zatočene na Heliodromu praktično su svakodnevno odvodili na prisilni rad na liniju sukoba u Mostaru, te na druga mjesta u okolini Mostara. U taj rad obično su spadali izgradnja vojnih utvrđenja, kopanje rovova, punjenje oružja, nošenje municije i eksploziva, prikupljanje ranjenih vojnika HVO-a, sve to u opasnim uslovima borbe, pri čemu je mnogo muslimanskih zatočenika poginulo ili ranjeno.

128. Približno od avgusta 1993. do marta 1994. godine, muškarce, bosanske Muslimane, zatočene u zatvoru Heliodrom prebacivali su, često ih rotirajući svakih sedam dana, u logor Vojno (o kojem se govori niže u tekstu), gdje su ih koristili za prisilni rad u opasnim uslovima. Mnogi zatočeni Muslimani su u toku tog prisilnog rada poginuli ili bili povrijeđeni.

129. U više prilika, snage Herceg-Bosne/HVO-a koristile su zatočene Muslimane kao živi štit, postavljajući ih između snaga HVO-a i snaga ABiH, ili tjerajući ih da hodaju ispred snaga HVO-a u napredovanju. U nekim slučajevima, zatočenim Muslimanima su davali drvene puške ili su se na drugi način trudili da postignu to da Muslimani izgledaju kao vojnici HVO-a, pa su ih prisiljavali da idu prema položajima ABiH kako bi na sebe privukli vatru i tako pomogli HVO-u da odredi gdje se tačno nalaze položaji ABiH. (Prilog)

130. Zbog toga što su bosanski Muslimani zatočeni na Heliodromu korišteni za prisilni rad ili kao živi štit, najmanje pedeset šest zatočenih Muslimana je poginulo (Prilog), a najmanje sto sedamdeset osam ih je ranjeno. (Prilog)

131. Neki od zatočenih bosanskih Muslimana bili su oslobođeni ili im je dozvoljeno da napuste Heliodrom pod uslovom da prethodno svu imovinu predaju HVO-u i presele se u drugu zemlju. Dana 17. jula 1993. godine ili približno tog datuma, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a ponudili su da puste na slobodu muslimanske muškarce zatočene na Heliodromu pod uslovom da se slože da budu prebačeni u Republiku Hrvatsku, odakle bi im HVO navodno pomogao otići u druge zemlje. Oko 800 bosanskih Muslimana prihvatilo je taj prijedlog, te su, uz direktno angažovanje snaga Herceg-Bosne/HVO-a i

policije Republike Hrvatske, prebačeni na ostrvo Obonjan i u Gašince u Republici Hrvatskoj.

132. Sa sličnom praksom nastavilo se u periodu od jula do novembra 1993. godine, kada su organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a davali saglasnost za oslobađanje zatočenih muškaraca Muslimana pod uobičajenim uslovom da oni napuste Herceg-Bosnu. Od 15. do 17. decembra 1993. godine, najmanje 1.477 zatočenih Muslimana pušteno je na slobodu iz Heliodroma. Mnogi su deportovani u Republiku Hrvatsku ili druge zemlje (Prilog), dok su neki poslani u istočni Mostar ili im je dozvoljeno da se tamo vrate. (Prilog) U nekim slučajevima muslimanskim zatočenicima je takođe rečeno da će biti pušteni na slobodu ako potpišu da se zaklinju na lojalnost HVO-u.

133. U više navrata, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a spriječili su međunarodne posmatrače i humanitarne organizacije da dođu do potpunih i istinitih informacija o postojanju zatočenih Muslimana na Heliodromu i o uslovima u kojima su tamo držani, a više puta su međunarodnim posmatračima onemogućili kontakt s tim zatočenicima. Dana 18. maja 1993. godine, predstavnicima međunarodnih humanitarnih organizacija koji su obišli Heliodrom nije bilo dozvoljeno da vide sve prostorije u kojima su držani zatvorenici i date su im netačne informacije o zatočenju i puštanju na slobodu bosanskih Muslimana, uključujući i žene. U avgustu 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a bili su obaviješteni od strane jedne međunarodne humanitarne organizacije o kršenjima Ženevskih konvencija vezanim za zatvaranje Muslimana na Heliodromu, uključujući i činjenicu da se oni koriste za prisilni rad.

134. U januaru 1994. godine, predstavnicima jedne međunarodne humanitarne organizacije onemogućen je kontakt sa zatočenicima koji su se i dalje koristili za prisilni rad.

135. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **deportaciju** (tačka 6); **protivpravnu deportaciju civila** (tačka 7); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi zatočenja)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 14);

nehumana djela (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); i **protivpravni fizički rad** (tačka 18).

LOGOR VOJNO

136. Približno od juna 1993. do marta 1994. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a koristile su nekoliko zgrada na području Vojnog, u opštini Mostar, oko dvanaest kilometara sjeverno od grada Mostara, za pritvaranje muškaraca, žena i djece, bosanskih Muslimana, koji su bili uhapšeni ili na drugi način pritvoreni (dalje u tekstu: logor Vojno). Logor se nalazio nedaleko od jedne aktivne linije sukoba HVO-ABiH.

137. Uslovi u logoru Vojno bili su surovi i nezdravi, zbog pretrpanosti prostorija, nedovoljnih količina hrane i vode, slabe ventilacije, nedostatka kreveta, te neodgovarajućih sanitarija.

138. Pripadnici HVO su svakodnevno fizički i psihički zlostavljali muškarce, bosanske Muslimane, zatočene u logoru Vojno. Pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a lišili su života najmanje petnaest muškaraca Muslimana dok su bili zatočeni u logoru Vojno, a mnogim drugima nanijeli su povrede. (Prilog) Snage HVO-a redovno su tukle muškarce, bosanske Muslimane, šakama, nogama, gumenim pendrecima i raznim drvenim predmetima. Muškarci Muslimani podvrgavani su elektro-šokovima, često su prisiljavani da tuku jedni druge i bili su zlostavljani i ponižavani na druge načine. Zatočeni Muslimani bili su primoravani da prisustvuju pogubljenjima drugih zatočenika po prijekom postupku. Zatočenici su često posebno okrutno zlostavljani iz osvete za neki vojni uspjeh ABiH-a. (Prilog)

139. Približno od avgusta 1993. do marta 1994. godine, muškarci, bosanski Muslimani, zatočeni u logoru Vojno, zajedno sa muškarcima, bosanskim Muslimanima, zatočenim na Heliodromu (koje su često slali u logor Vojno na po sedam dana), korišteni su za prisilni rad na području Vojnog. Prisilni rad je obuhvatao izgradnju vojnih utvrda, kopanje rovova, nošenje municije vojnicima HVO-a, skupljanje poginulih i povrijeđenih vojnika HVO-a, često duž linije sukoba i usred borbenih dejstava. Muškarci, bosanski Muslimani, na takvom radu redovno su bili izloženi vatri iz minobacača, snajpera i drugog lakog naoružanja, a najmanje njih trideset osmorica su poginuli (Prilog) ili bili ranjeni. (Prilog)

140. Približno od juna do decembra 1993. godine, snage HVO-a su u zatočeništvu u logoru Vojno držale oko pedeset žena (zajedno s njihovom malom djecom) i djevojaka, bosanskih Muslimanki, koje su sve bile civili.

Muslimanke i druge osobe držane su u zatočeništvu, a da organi vlasti HVO-a nisu u dobroj vjeri ili na odgovarajući način poduzeli mjere da se utvrdi njihov status ili napravi razlika između pritvorenih vojnika i civila. HVO se nije postarao ni za to da se civili oslobode ili premjeste na sigurno.

141. Vojnici HVO-a su u više navrata silovali i seksualno zlostavljali žene i djevojke, bosanske Muslimanke, u logoru Vojno. (Prilog) Prije tih epizoda seksualnog zlostavljanja ili tokom njih žene bi često premlatili ili im prijetili da će im, ako se ne povinuju, ubiti dijete (ili djecu).

142. Djeca, bosanski Muslimani, zatočena u logoru Vojno - koja spadaju u mlađe žrtve progona i čišćenja od strane Herceg-Bosne/HVO-a - redovno su bila izložena okrutnom postupanju, izgladnjivanju i odvajanju od majki, čime su im nanošene fizičke patnje i traume.

143. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **silovanje** (tačka 4); **nečovječno postupanje (seksualno zlostavljanje)** (tačka 5); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi zatočenja)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); i **protivpravni fizički rad** (tačka 18).

OPŠTINA LJUBUŠKI I ZATOČENIČKI CENTRI

144. Opština Ljubuški nalazi se u jugozapadnoj Bosni i Hercegovini, na granici s Republikom Hrvatskom. Godine 1991., od ukupnog broja stanovnika opštine Ljubuški, koji je iznosio 28.340, njih oko 92% izjasnili su se kao Hrvati, a samo 5,6% (ili 1.592 stanovnika) izjasnili su se kao Muslimani.

145. Kada je 18. novembra 1991. proglašena Herceg-Bosna, opština Ljubuški postala je njen dio. Godine 1992., organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a počeli su sve više proganjati bosanske Muslimane u gradu Ljubuškom, te u selima Gradska i Vitina, što se nastavilo i u 1993. godini.

146. Počevši od aprila 1993. godine pa sve do marta 1994., organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a upravljali su Vojno-istražnim zatvorom u Ljubuškom (dalje u tekstu: zatvor u Ljubuškom), te još jednim zatočeničkim centrom koji se nalazio u limenom hangaru u zaseoku Vitina ili Otok ili u njihovoj blizini (dalje u tekstu: hangar u Vitini; takođe poznat kao: logor u Otoku). HVO je te logore, djelimično ili u cijelosti, vodio kao mjesta za pritvor i zatvaranje bosanskih Muslimana, među kojima su bili čelnici bosanskih Muslimana, Muslimanke civili i intelektualci muslimanske nacionalnosti, kao i Muslimani uhapšeni ili pokupljeni u Republici Hrvatskoj i poslani u zatvor u Ljubuškom. (Prilog)

147. Uslovi u zatvoru u Ljubuškom i u hangaru u Vitini bili su surovi i nezdravi zbog pretrpanosti, loše ventilacije, odsustva bilo kakvih ležaja, nedostatka posteljine, hrane i vode, te neodgovarajućih sanitarija. (Prilog)

148. Približno od aprila 1993. do marta 1994. godine, pripadnici HVO-a su bosanske Muslimane zatočene u zatvoru u Ljubuškom i u hangaru u Vitini redovno koristili za prisilni rad. (Prilog) U taj rad spadali su i opasni vojni zadaci, poput izgradnje bunkera i kopanja rovova dok su trajala borbena dejstva, usljed čega je više zatočenih Muslimana poginulo ili bilo povrijeđeno.

149. Posebno u periodu od maja do jula 1993. godine, pripadnici HVO-a redovno su tukli, mučili i maltretirali bosanske Muslimane zatočene u zatvoru u Ljubuškom i hangaru u Vitini, i to kako u samim zatočeničkim centrima, tako i za vrijeme prisilnog rada. (Prilog)

150. Od 16. avgusta 1993. do 28. avgusta 1993., organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a deportovali su iz Bosne i Hercegovine bosanske Muslimane, stanovnike Gradske, Vitine i drugih dijelova opštine Ljubuški. Ta masovna deportacija ostvarena je tako što su bosanski Muslimani puštani iz koncentracionih logora i objekata HVO-a za zatočenje, ali samo pod uslovom da pokažu garantno pismo iz druge države spremne da prihvati njih i njihove porodice. Bosanske Muslimane iz opštine Ljubuški su hapsili, pljačkali im imovinu, te ih onda, preko Republike Hrvatske, s porodicama deportovali u treće zemlje. (Prilog)

151. Od jula 1993. do marta 1994., mnogi bosanski Muslimani zatočeni u zatvoru u Ljubuškom i u hangaru u Vitini premješteni su u Vrda, zatvor Dretelj, zatvor Gabelu ili na Heliidrom, neki su poslani u istočni Mostar ili na teritoriju pod kontrolom ABiH-a, ili su deportovani u treće zemlje. (Prilog)

152. U septembru 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a razorile su džamiju u selu Gradska u okviru trajne kampanje progona usmjerene protiv bosanskih Muslimana.

153. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **deportaciju** (tačka 6); **protivpravnu deportaciju civila** (tačka 7); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi zatočenja)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **protivpravni fizički rad** (tačka 18); **i uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju** (tačka 21).

OPŠTINA STOLAC

154. Opština Stolac nalazi se na jugozapadu Bosne i Hercegovine i 1991. godine brojala je oko 18.681 stanovnika. Prema popisu iz 1991. godine, 43,4% stanovnika (8.101 osoba) izjasnili su se kao Muslimani, a 33,1% (6.188 osoba) izjasnili su se kao Hrvati. Glavni grad u opštini je Stolac, koji je 1991. imao oko 5.530 stanovnika. Oko 62% stanovnika ovoga grada (3.426 osoba) izjasnili su se kao Muslimani, a njih oko 12% (653 osobe) izjasnili su se kao Hrvati.

155. Kada je 18. novembra 1991. proglašena Herceg-Bosna, opština Stolac postala je njen dio, uprkos činjenici da su bosanski Hrvati u toj opštini predstavljali manjinu. Kao i u drugim opštinama koje se navode u ovoj Optužnici, tokom 1992. i 1993. godine rasla je napetost između organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a i stanovništva, bosanskih Muslimana, pri čemu je progon Muslimana od strane HVO-a postajao sve intenzivniji. Kad su snage bosanskih Srba i veliki dio srpskog stanovništva napustili grad Stolac sredinom 1992. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a preuzeli su kontrolu nad gradom.

156. Usprkos nastojanjima HVO-a da kroatizuje ustanove i stanovništvo opštine Stolac, bosanski Muslimani iz opštine odbili su da prihvate kontrolu Herceg-Bosne/HVO-a. U decembru 1992. godine, članovi Kriznog štaba

Stoca iz redova bosanskih Muslimana odbili su da podrže pripajanje opštine Stolac Herceg-Bosni.

157. Početkom 1993. godine rasla je napetost između organa vlasti Herceg-Bosne i bosanskih Muslimana. Oko 20. aprila 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a uhapsili su istaknute bosanske Muslimane u opštini Stolac (uključujući i članove Kriznog štaba Stoca iz redova bosanskih Muslimana) i u različitom trajanju ih držali zatočene u zatočeničkim objektima HVO-a u Dretelju, Gabeli, Ljubuškom i na Heliodromu. (Prilog)

158. Dana 10. maja 1993. godine ili približno tog datuma, HVO je Koštanu bolnicu u Stocu pretvorio u zgradu Vojne policije HVO-a, a bolesnike iz te bolnice, koji su patili od bolesti kostiju, premjestio je u kasarnu u Grabovini, u opštini Čapljina. HVO je potom zgradu Koštane bolnice koristio kada je na kraće vrijeme htio pritvoriti muškarce, bosanske Muslimane.

159. Kao što je navedeno gore, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su u julu 1993. godine proveli masovnu, koordinisanu kampanju protjerivanja, čišćenja i prisilnog premještanja bosanskih Muslimana iz raznih dijelova Hercegovine, uključujući i opštinu Stolac. Nakon što su najprije uhapsili i zatvorili većinu muškaraca, bosanskih Muslimana, pripadnici HVO-a su žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, sistematski raselili iz njihovih domova i na kraju ih protjerali na područja pod kontrolom ABiH-a ili u druge zemlje, i to preko Republike Hrvatske. Tokom protjerivanja civila, bosanskih Muslimana, snage Herceg-Bosne/HVO-a pljačkale su njihovu imovinu.

160. Dana 6. jula 1993. godine ili približno tog datuma, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a protjerali su civile, bosanske Muslimane, iz sela Prenja ili njegove okoline. (Prilog)

161. Od 12. do 15. jula 1993. godine ili približno u tom periodu, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile, bosanske Muslimane, iz sela Aladinići, Pješivac Greda i Rotimlja na Dubravskoj visoravni. (Prilog) Tokom protjerivanja civila bosanskih Muslimana iz Pješivac Grede 12. i 13. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a usmratile su hicem iz vatrenog oružja jednu osamnaestogodišnju bosansku Muslimanku. (Prilog)

162. Od 13. do 15. jula 1993. godine, tokom protjerivanja civila, bosanskih Muslimana, sa Dubravske visoravni, snage Herceg-Bosne/HVO-a razorile su kuće bosanskih Muslimana u Aladinićima i Rotimlji, uključujući muslimanske kuće i imovinu u dijelovima Rotimlje zvanim Huskovići, Medine i Selo. Snage Herceg-Bosne/HVO-a razorile su džamije u Aladinićima i Rotimlji 14. jula 1993.

163. Dana 13. i 14. jula 1993. godine u gradu Stocu snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, (Prilog) i razorile Sultan Selimovu džamiju (takođe poznatu kao Careva džamija).

164. Krajem jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne razorile su kuće i imovinu bosanskih Muslimana u Borojevićima.

165. Dana 4. i 5. avgusta 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a, razorile su kuće i imovinu bosanskih Muslimana u Prenju, uključujući i džamiju.

166. Dana 4. avgusta 1993. godine ili približno tog datuma, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a protjerali su, uz upotrebu sile, još civila, bosanskih Muslimana, iz grada Stoca. Dana 4. avgusta 1993. godine ili približno tog datuma, HVO je u Stocu razorio stambeni kompleks "Begovina" i stari centar grada (uključujući i pijacu), kao i još tri džamije – džamiju Ali-paše Rizvanbegovića, džamiju hadži Alije Hadžisalihovića i džamiju Ismail-kapetana Šarića. Računajući i ranija protjerivanja od 13. i 14. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su ogromnu većinu bosanskih Muslimana iz grada Stoca, odnosno ukupno više od 3.000 osoba.

167. U okviru kampanje protjerivanja, snage Herceg-Bosne/HVO-a su po hitnom postupku ukrcavale bosanske Muslimane (prvenstveno žene, djecu i starce) u kamione i autobuse i odvozile ih u muslimanske enklave ili na teritoriju pod kontrolom ABiH-a ili blizu te teritorije. Odatle bi ih snage Herceg-Bosne/HVO-a natjerale da pješake do tih enklava ili teritorija ili bi im rekly da to učine. Posebno u Buni, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a prisiljavali su bosanske Muslimane da pješake do Blagaja, često pod paljbom iz vatrenog oružja. (Prilog)

168. U nekim drugim slučajevima, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a zatvarali su i držali civile, bosanske Muslimane, na raznim mjestima, među kojima su bili škola u Crnićima, fabrika "TGA" i VPD (Vaspitno-popravni dom u Stocu). Drugdje su civile, bosanske Muslimane, držali u privatnim kućama uz strogo ograničenu slobodu kretanja. Nečovječni uslovi i pretrpanost bili su karakteristični za okolnosti i uobičajenu praksu na tim mjestima, što je podrazumijevalo i okrutno postupanje, nedovoljne količine hrane i vode, neodgovarajuće sanitarije, ležaje i zdravstvenu njegu. Mnogi zatočenici su na kraju premješteni na područja pod kontrolom ABiH-a. (Prilog)

169. Tokom ljeta i jeseni 1993. godine, pripadnici Herceg-Bosne/HVO-a surovo su maltretirali muškarce, bosanske Muslimane, zatvorene u zatočeničkom centru u Koštanoj bolnici, udarajući ih nogama, pendrecima, batinama, kundacima i stolicama, često prilikom saslušavanja i tokom dužeg vremena. (Prilog) Usljed tog maltretiranja mnogi zatočeni Muslimani su umrli ili zadobili teške povrede, pri čemu je najmanje pet muškaraca Muslimana umrlo u periodu od jula do sredine oktobra 1993. (Prilog) (Jedan od muškaraca Muslimana umro je od povreda nakon što su ga premjestili u zatvor u Dretelju.)

170. U drugoj polovini septembra 1993. godine, rukovodioci Herceg-Bosne/HVO-a pružili su uvjerenja predsjedniku Tuđmanu u Zagrebu da u opštini Stolac nije ostao nijedan jedini Musliman, te da je HVO to područje naselio Hrvatima iz srednje Bosne, koje je nastanio po muslimanskim kućama.

171. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi zatočenja)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **uništavanje imovine širokih razmjera** (tačka 19); **bezobzirno razaranje** (tačka 20); **uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju** (tačka 21); **oduzimanje imovine** (tačka 22); i **pljačkanje** (tačka 23).

OPŠTINA ČAPLJINA

172. Opština Čapljina nalazi se u jugozapadnoj Bosni i Hercegovini i 1991. godine brojala je približno 27.882 stanovnika. Prema popisu iz 1991. godine, 53,7% stanovnika opštine (ili oko 14.969 osoba) izjasnili su se kao Hrvati, a 27,5% (7.672 osobe) kao Muslimani. Stanovnici, bosanski Muslimani, bili su koncentrisani u glavnom gradu opštine, Čapljini, kao i u selima na Dubravskoj visoravni, koja se proteže kroz opštine Stolac i Čapljinu. Godine 1991., oko 41% stanovnika grada Čapljine (ili 3.067 osoba) izjasnili su se kao Hrvati, a njih 29,4% (ili 2.191 osoba) izjasnili su se kao Muslimani.

173. Kada je 18. novembra 1991. proglašena Herceg-Bosna, opština Čapljina postala je njen dio. Kao i u drugim opštinama koje se navode u ovoj Optužnici, tokom 1992. i 1993. godine rasla je napetost između organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a i stanovnika, bosanskih Muslimana, a progon Muslimana od strane HVO-a se pojačavao.

174. Oko 20. aprila 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a uhapsili su znatan broj muškaraca, bosanskih Muslimana, u opštini Čapljina, među kojima i istaknute muškarce Muslimane sa tog područja i ih držali u pritvoru u raznim zatočeničkim objektima HVO-a (među kojima je i kasarna u Grabovini) u različitom trajanju. (Prilog)

175. Ponašanje i uobičajeno postupanje pripadnika HVO-a u drugim dijelovima Hercegovine tokom sistematskih i masovnih hapšenja i protjerivanja u julu 1993. godine primijenjeni su i na bosanske Muslimane u opštini Čapljina. Nakon što su najprije uhapsili i zatvorili većinu muškaraca, bosanskih Muslimana, snage Herceg-Bosne/HVO-a su žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, sistematski uklonili iz njihovih domova i preko Republike Hrvatske protjerali ih na područja pod kontrolom ABiH ili u druge zemlje. Tokom protjerivanja civila, bosanskih Muslimana, snage Herceg-Bosne/HVO-a pljačkale su njihovu imovinu.

176. Oko 13. jula 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su, uz upotrebu sile, protjerali civile, bosanske Muslimane, iz sela Domanovići i okoline. (Prilog) Tokom tih protjerivanja snage Herceg-Bosne/HVO-a su iz vatrenog oružja ubile dvije mlade žene muslimanske nacionalnosti. (Prilog)

177. Oko 13. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile, bosanske Muslimane, iz sela Bivolje Brdo i njegove okoline. (Prilog) Tokom tih protjerivanja, vojnici HVO-a su iz vatrenog oružja ubili jednog osamdesettrogodišnjeg bosanskog Muslimana u njegovoj kući u zaseoku Kevčići, te razorili kuće koje su pripadale bosanskim Muslimanima. (Prilog) Dana 16. jula 1993. godine, tokom protjerivanja bosanskih Muslimana iz Bivoljeg Brda, snage Herceg-Bosne/HVO-a izdvojile su dvanaest muškaraca bosanskih Muslimana koji su potom nestali i više ih niko nikad žive nije vidio. (Prilog)

178. Oko 13. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile, bosanske Muslimane, iz Počitelja i njegove okoline. U periodu od 27. jula 1993. do 5. avgusta 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a su iz Počitelja protjerale još bosanskih Muslimana, među kojima je bilo dosta onih koji su tu prebjegli iz drugih sela. Snage Herceg-Bosne/HVO-a ukrcale su mnoge od tih muslimanskih civila u kamione i odvezle ih u Bunu, odakle su ih

natjerale da pješake do Blagaja (koji je pripadao enklavi istočni Mostar). (Prilog)

179. Oko 13. jula 1993. godine i ponovo u periodu od 27. jula 1993. do 5. avgusta 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a su, uz upotrebu sile, protjerale civile, bosanske Muslimane, iz sela Opličići i njegove okoline. (Prilog) Dana 4. avgusta 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a zapalile su i raznijele dinamitom kuće i objekte bosanskih Muslimana u Opličićima, a 7. avgusta 1993. razorile su tamošnju džamiju.

180. U periodu od 13. jula do 15. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile, bosanske Muslimane, iz sela Lokve i njegove okoline. (Prilog) Dana 14. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a razorile su džamiju koja se nalazila u selu Lokve ili kraj njega, a 16. jula 1993. uništile su tamošnje muslimanske kuće.

181. Dana 14. jula 1993. godine ili približno tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a uništile su džamiju koja se nalazila u selu Višići ili pored njega. Dana 11. avgusta 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile, bosanske Muslimane, iz sela Višići, nakon što su ih najprije nekoliko dana držale pritvorene u Silosu u Čapljini, a potom ih protjerale s teritorije pod kontrolom HVO-a. (Prilog)

182. Tokom avgusta i septembra 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su i prisilno premjestile žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, iz grada Čapljine. Do glavnog protjerivanja došlo je 23. avgusta 1993. godine ili približno tog datuma, kada su snage Herceg-Bosne/HVO-a ukrcale 3.000 civila, bosanskih Muslimana, u dugački konvoj kamiona i odvezle ih iz grada. Nakon kratkog zaustavljanja u Silosu, gdje im je oduzeta lična imovina, ti civili Muslimani premješteni su na teritoriju pod kontrolom ABiH-a. Oko 29. septembra 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su iz Čapljine i posljednje bosanske Muslimane, uprkos činjenici da su mnogi od njih raspolagali garantnim pismima za odlazak u druge zemlje. Snage Herceg-Bosne/HVO-a odvele su te civile u Bunu i natjerale ih da pješake do Blagaja. (Prilog)

183. Za vrijeme i u sklopu tih protjerivanja, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a ukrcavali su neke od bosanskih Muslimana u kamione i autobuse i odvozili ih u muslimanske enklave ili na teritoriju pod kontrolom ABiH-a (ili njima obližnju teritoriju, odakle bi im rekli da pješake do tih enklava ili teritorija ili bi ih na to prisilili). Druge civile, bosanske Muslimane, pripadnici HVO-a držali su u različitom trajanju zatvorene na više lokacija, poput Silosa u Čapljini i raznih kuća i školskih zgrada. Organi vlasti Herceg-

Bosne/HVO-a su zatočene bosanske Muslimane često držali u pretrpanim prostorijama, nehumanim i surovim uslovima, s nedovoljnim količinama hrane i vode i neodgovarajućim sanitarijama, ležajima i zdravstvenom njegom. Mnogi zatočnici su na kraju prebačeni na područja pod kontrolom ABiH-a ili su preko Republike Hrvatske deportovani u druge zemlje.

184. Kada su, 10. maja 1993. ili približno tog datuma, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a Koštanu bolnicu u opštini Stolac pretvorili u zgradu Vojne policije HVO-a, pacijente koji su se liječili od koštanih oboljenja (od kojih se većina nije mogla samostalno kretati) premjestili su u kasarnu u Grabovini u opštini Čapljina. Dana 24. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a bezobzirno su natovarile te pacijente na kamion, i to bez invalidskih kolica ili drugih medicinskih pomagala koja su oni imali, rekavši da im invalidska kolica i pomagala neće trebati. Vozač kamiona, koji je bio bosanski Musliman, nije postupio po uputstvima HVO-a, te umjesto da pacijente odveze na jedan izolovani dio teritorije pod kontrolom HVO-a, odveo ih je na teritoriju pod kontrolom ABiH-a.

185. U periodu od jula do septembra 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a protjerali su i prisilno premjestili ili deportovali hiljade civila, bosanskih Muslimana, iz opštine Čapljina.

186. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **deportaciju** (tačka 6); **protivpravnu deportaciju civila** (tačka 7); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi zatočenja)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **uništavanje imovine širokih razmjera** (tačka 19); **bezobzirno razaranje** (tačka 20); **uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju** (tačka 21); **oduzimanje imovine** (tačka 22); i **pljačkanje** (tačka 23).

OKRUŽNI VOJNI ZATVOR U DRETELJU

187. Selo Dretelj u opštini Čapljina nalazi se na otprilike 1,5 kilometar od grada Čapljine. Okružni vojni zatvor u Dretelju (dalje u tekstu: zatvor u Dretelju) bio je u sklopu kasarne u Dretelju ili se nalazio uz nju, a činilo ga je pet limenih hangara i dva tunela za skladištenje municije. Tokom 1992. godine i u prvoj polovini 1993. godine, HVO je zatvor u Dretelju koristio za zatvaranje uhapšenih i zarobljenih Srba.

188. HVO je muškarce, bosanske Muslimane, držao zatočene u zatvoru u Dretelju uglavnom od aprila do septembra 1993. godine, a izvjestan broj Muslimana bio je tu zatočen približno do aprila 1994. Broj zatočenika u zatvoru u Dretelju dostigao je vrhunac 11. jula 1993. godine, kada je HVO u tom zatvoru držao približno 2.270 zatočenih muškaraca, bosanskih Muslimana. Nakon toga, broj zatočenih muškaraca muslimanske nacionalnosti u prosjeku je iznosio oko 1.700.

189. Kao što se navodi drugdje u Optužnici, u periodu od 30. juna do sredine jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a provele su masovna hapšenja muškaraca, bosanskih Muslimana, među kojima su bili i pripadnici HVO-a muslimanske nacionalnosti, i mnoge od njih zatočili su u zatvor u Dretelju. (Prilog) Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a zatočili su i nastavili da drže muškarce, bosanske Muslimane, u zatvoru u Dretelju bez obzira na to da li su oni bili civilna ili vojna lica, a među njima je bio i jedan broj dječaka mlađih od šesnaest i muškaraca starijih od šezdeset godina. Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a nisu u dobroj vjeri ili na odgovarajući način preduzeli mjere da naprave razliku između zarobljenih vojnika i civila niti su se postarali za to da se civili puste na slobodu. Tokom avgusta i septembra 1993. godine, među kriterijumima HVO-a za puštanje muškaraca, bosanskih Muslimana, iz pritvora bili su brak sa ženom hrvatske nacionalnosti ili posjedovanje vize i garantnog pisma za odlazak iz Bosne i Hercegovine u drugu zemlju. Mnoge bosanske Muslimane zatočene u zatvoru u Dretelju organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a deportovali su preko Republike Hrvatske u druge zemlje. (Prilog)

190. Uslovi u zatvoru u Dretelju bili su surovi i nezdravi zbog pretrpanosti prostorija, slabe ventilacije, nepostojanja kreveta i nedostatka posteljine, te neodgovarajućih sanitarija. Pripadnici HVO-a zatočenicima nisu davali dovoljno hrane i vode i često su ih tjerali da jedu pod okrutnim i ponižavajućim okolnostima. Za vrijeme velikih vrućina sredinom jula 1993. godine, pripadnici HVO-a držali su zatočenike više dana zaključane bez hrane i vode, usljed čega je najmanje jedan zatočeni bosanski Musliman preminuo.

191. Sve vrijeme dok su ih držali u zatočeništvu u zatvoru u Dretelju, pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a, uključujući i upravnika zatvora i pripadnike snaga Herceg-Bosne/HVO-a koje nisu bile povezane s zatvorom, tukli su bosanske Muslimane i okrutno postupali prema njima, držeći ih u stalnom strahu od fizičkog i psihičkog zlostavljanja. Zatočene bosanske Muslimane su ponekad prisiljavali ili poticali da tuku ili zlostavljaju druge zatočene Muslimane. Posebno su brutalno zlostavljani muslimanski zatočenički koji su držani u samicama. Zatočeni Muslimani bili su maltretirani, vrijeđani na nacionalnoj osnovi i ponižavani. (Prilog)

192. Djela i postupanje HVO-a imali su za posljedicu teške povrede i povremeno su dovodili do smrti mnogih zatočenih bosanskih Muslimana. U zatvoru u Dretelju najmanje četiri zatočenika, bosanska Muslimana, umrla su od posljedica prebijanja ili zato što su ih ustrijelili pripadnici HVO-a. (Prilog)

193. HVO je međunarodnim posmatračima i humanitarnim organizacijama uskraćivao pristup zatvoru u Dretelju približno do avgusta 1993. godine. Krajem avgusta 1993. godine, pripadnici HVO-a su zatočena muslimanska sveštena lica, zatočenike u najslabijem fizičkom stanju i zatočenike iz samica premjestili na drugo mjesto (u Silos) u Čapljini kako bi ih sakrili od predstavnika Međunarodnog komiteta Crvenog krsta koji su početkom septembra 1993. godine posjetili taj zatvor.

194. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **deportaciju** (tačka 6); **protivpravnu deportaciju civila** (tačka 7); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi zatočenja)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); i **okrutno postupanje** (tačka 17).

OKRUŽNI VOJNI ZATVOR U GABELI

195. Selo Gabela nalazi se u opštini Čapljina, otprilike 4,1 kilometar južno od grada Čapljine. U Okružnom vojnom zatvoru Gabela (dalje u tekstu: zatvor

u Gabeli), koji se nalazi nadomak Gabele, u bivšoj pozadinskoj bazi JNA, zatočenici su bili držani u četiri limena hangara.

196. Premda su organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a, nakon hapšenja istaknutih bosanskih Muslimana iz opština Stolac i Čapljina u aprilu 1993. godine, u zatvor u Gabeli priveli nekolicinu muškaraca, bosanskih Muslimana, taj zatvor zvanično je osnovan 8. juna 1993. Iako je HVO 22. decembra 1993. godine zatvor u Gabeli zvanično pretvorio u tranzitni centar za oslobođene zatočenike, muškarce muslimanske nacionalnosti držali su u tom zatvoru sve do aprila 1994. Tokom glavnog perioda korišćenja zatvora u Gabeli (od jula do decembra 1993. godine), HVO je u njemu u svakom trenutku držao oko 1.200 zatočenih muškaraca muslimanske nacionalnosti.

197. Za vrijeme masovnih hapšenja muškaraca, bosanskih Muslimana, od 30. juna do sredine jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a pritvorile su mnogo muškaraca, bosanskih Muslimana, u zatvor u Gabeli. (Prilog) Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a pritvorili su i nastavili da drže u zatočeništvu muškarce Muslimane u zatvoru u Gabeli nezavisno od toga da li su bili civilna ili vojna lica, a među njima je bio i jedan broj dječaka mladih od šesnaest i muškaraca starijih od šezdeset godina. Organi vlasti nisu u dobroj vjeri ili na odgovarajući način preduzeli mjere da se napravi razlika između zatočenih vojnika i civila niti su se postarali za to da se civili puste na slobodu. Kao i u slučaju zatvora u Dretelju, tokom avgusta i septembra 1993. godine, među kriterijima HVO-a za puštanje muškaraca, bosanskih Muslimana, iz pritvora bili su brak sa ženom hrvatske nacionalnosti ili posjedovanje vize i garantnog pisma za odlazak iz Bosne i Hercegovine u drugu zemlju.

198. Uslovi u zatvoru u Gabeli bili su surovi i nezdravi uslijed pretrpanosti prostorija, slabe ventilacije, nepostojanja kreveta i nedostatka posteljine, te neodgovarajućih sanitarija. Pripadnici HVO-a zatočenim bosanskim Muslimanima nisu davali dovoljno hrane i vode i često su ih tjerali da jedu pod okrutnim i ponižavajućim okolnostima. Za vrijeme velikih vrućina sredinom jula 1993. godine, pripadnici HVO-a držali su muslimanske zatočenike zaključane bez hrane i vode nekoliko dana. (Prilog)

199. Sve vrijeme dok su ih držali zatočene u zatvoru u Gabeli, pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a, uključujući i upravnika zatvora i pripadnike jedinica Herceg-Bosne/HVO-a koje nisu bile povezane sa zatvorom, tukli su bosanske Muslimane i okrutno postupali prema njima, držeći ih u stalnom strahu od fizičkog i psihičkog zlostavljanja. Zatočeni bosanski Muslimani bili su maltretirani, vrijeđani na nacionalnoj osnovi i ponižavani. Zatočene bosanske Muslimane su ponekad prisiljavali ili poticali da tuku ili zlostavljaju

druge zatočene Muslimane. Posebno su brutalno zlostavljani muslimanski zatočeniци držani u samicama. (Prilog)

200. Djela i postupanje HVO-a opisani u prethodnim paragrafima imali su za posljedicu teške povrede, a povremeno su dovodili i do smrti zatočenih bosanskih Muslimana. Najmanje šest muslimanskih zatočenika umrlo je u zatvoru u Gabeli od posljedica prebijanja ili zato što su ih ustrijelili pripadnici HVO-a. (Prilog)

201. HVO je međunarodnim posmatračima i humanitarnim organizacijama uskraćivao pristup zatvoru u Gabeli tokom prvih nekoliko mjeseci njegovog postojanja. U oktobru 1993. godine, pripadnici HVO-a su zatočene bosanske Muslimane koje su držali u samicama zatvora u Gabeli sakrili od predstavnika jedne međunarodne humanitarne organizacije čiji su predstavnici došli pregledati zatvor i posjetiti zatočenike.

202. Mnoge bosanske Muslimane zatočene u zatvoru u Gabeli organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a deportovali su u druge zemlje preko Republike Hrvatske, što se nastavilo i nakon što je zatvor Gabela počeo funkcionisati kao tranzitni centar.

203. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **deportaciju** (tačka 6); **protivpravnu deportaciju civila** (tačka 7); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi zatočenja)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); i **okrutno postupanje** (tačka 17).

OPŠTINA VAREŠ

204. Opština Vareš nalazi se u srednjoj Bosni, sjeverno od Sarajeva, i 1991. godine brojala je 22.203 stanovnika. Prema popisu iz 1991. godine, 40,6% stanovništva (9.016 osoba) izjasnili su se kao Hrvati, 30,23% (6.714 osoba) kao Muslimani, 16,41% kao Srbi, a 12,73% kao ostali. Selo Stupni Do, oko

četiri kilometra jugoistočno od grada Vareša, bilo je pretežno muslimansko i brojalo je oko 250 stanovnika i 60 kuća.

205. Kada je 18. novembra 1991. proglašena Herceg-Bosna, opština Vareš postala je njen dio. Dana 1. jula 1992. godine, HVO je preuzeo vlast u opštini Vareš, a bosanski Muslimani iz ranije izabranih opštinskih organa vlasti osnovali su zasebno "Ratno predsjedništvo". Usprkos tome, Hrvati, Muslimani i ostali u opštini Vareš nastavili su relativno miran suživot sve do sredine 1993. godine.

206. U junu 1993. godine, nakon jedne vojne akcije ABiH u susjednoj opštini Kakanj, oko 13.000 bosanskih Hrvata (uključujući vojnike HVO-a) preselilo se u grad Vareš. Približno u isto vrijeme, vlada HVO-a u Varešu postavila je ultimatum Muslimanima u Stupnom Dolu da predaju naoružanje, inače će biti napadnuti. Stanovnici Stupnog Dola odbili su predati naoružanje i, u strahu od napada, po isteku ultimatumu pobjegli su u susjedna sela. Kad i poslije nekoliko dana HVO nije napao Stupni Do, stanovnici tog sela vratili su se svojim kućama.

207. Dana 18. oktobra 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a uhapsile su šest lokalnih pripadnika ABiH-a na kontrolnom punktu HVO-a u Pajtovom Hanu. Snage Herceg-Bosne/HVO-a ispitivale su uhapšene o naoružanim Muslimanima u Stupnom Dolu. (Prilog)

208. Dana 21. i 22. oktobra 1993. godine, ABiH je izvršila napad na selo Kopjari u opštini Vareš, a njegovi stanovnici, bosanski Hrvati, sklonili su se u selo Pogar. Približno u isto vrijeme, 21. oktobra 1993. godine, komandanti Herceg-Bosne/HVO-a, među kojima su bili MILIVOJ PETKOVIĆ i Ivica Rajić, odlučili su uputiti pojačanje snagama Herceg-Bosne/HVO-a u Varešu. Istoga dana, snage Herceg-Bosne/HVO-a, uključujući jedinice "Maturice" i "Apostoli", krenule su iz Kiseljaka za Vareš. Snage HVO-a prošle su preko teritorije pod kontrolom bosanskih Srba i 22. oktobra 1993. godine stigle u grad Vareš.

209. Dana 23. oktobra 1993. godine, SLOBODAN PRALJAK je izdao naređenje snagama Herceg-Bosne/HVO-a na području Vareša da "nemaju milosti ni prema kome". Snage HVO-a uhapsile su nekoliko funkcionera HVO-a iz Vareša i više od 250 muškaraca, bosanskih Muslimana, nezavisno od toga da li su bili civilna ili vojna lica. Tokom hapšenja tih muškaraca muslimanske nacionalnosti, vojnici HVO-a ulazili su u njihove domove, fizički i psihički zlostavljali prisutne i pljačkali stvari od vrijednosti. (Prilog)

210. Snage Herceg-Bosne/HVO-a su uhapšene muškarce, bosanske Muslimane, zatvorili u dvije škole u Varešu – u srednju školu “Ivan Goran Kovačić” i osnovnu školu “Vladimir Nazor”. Uslovi u školama bili su nesnosni, nedostajalo je hrane i nije bilo sanitarija. Zatočenike su prisiljavali da preko dana stoje s rukama na leđima i gledaju u pod. Vojnici HVO-a ulazili su u škole i fizički zlostavljali zatočene. Vojnici HVO-a primoravali su zatočenike da tuku jedni druge, pri čemu su često i članove iste porodice prisiljavali da tuku jedni druge. Neke zatočenike premjestili su u zatvor u Vareš Majdanu, gdje su ih vojnici HVO-a surovo premlaćivali. (Prilog)

211. Ujutro 23. oktobra 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su Stupni Do. Preuzevši kontrolu nad raznim dijelovima sela, vojnici HVO-a istjerali su civile iz njihovih domova i skrovišta, opljačkali im dragocjenosti, seksualno zlostavljali muslimanske žene i ubili najmanje trideset jednog muškarca, ženu i dijete muslimanske nacionalnosti. (Spisak ubijenih žrtava i seksualno zlostavljanih žena nalazi se u Prilogu.) U toku i nakon napada, snage Herceg-Bosne/HVO-a bezobzirno su razorile gotovo cijelo selo. Sve u svemu, u napadu HVO-a na Stupni Do život je izgubilo ukupno najmanje trideset sedam muškaraca, žena i djece muslimanske nacionalnosti.

212. U danima poslije napada HVO-a na Stupni Do, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a obavijestili su bosanske Hrvate u Varešu da moraju napustiti Vareš zbog rizika da će ih pobiti snage ABiH-a koje bi mogle odgovoriti na napad HVO-a na Stupni Do. Hiljade bosanskih Hrvata napustilo je Vareš i otišlo u Kiseljak.

213. U periodu od 23. oktobra do 3. novembra 1993. godine, prije nego što su otišli iz grada Vareša, pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a oduzeli su i opljačkali imovinu u vlasništvu Muslimana i drugih, od Muslimana su opljačkali dragocjenosti i seksualno zlostavljali muslimanske žene. (Prilog) Dana 3. novembra 1993. godine ili približno tog datuma, snage HVO-a koje su čuvale dvije škole i zatvor u Vareš Majdanu napustile su to područje, pa su zatočeni Muslimani mogli slobodno da idu.

214. Kako su vijesti o tome počele dopirati do međunarodnih organizacija na tom području, predstavnici UNPROFOR-a pokušali su ući u Stupni Do i u dvije pomenute vareške škole. Snage HVO-a su tim međunarodnim organizacijama prepriječile put i spriječile ih u toj namjeri. Konačno, 26. oktobra 1993. godine, UNPROFOR je s oklopnim vozilima ušao u Stupni Do.

215. Dana 26. oktobra 1993. godine, reagujući na tvrdnje medija o zvjerstvima HVO-a u Varešu i Stupnom Dolu, MILIVOJ PETKOVIĆ je naredio istragu. Dana 31. oktobra 1993. godine, upitan o događajima u

Stupnom Dolu, JADRANKO PRLIĆ je obavijestio međunarodne predstavnike da je svaki eventualni tamošnji zločin neprihvatljiv, da je zatraženo da se provede istraga, te da su suspendovani svi komandanti koji su bili povezani s tim. Istina je bila da od 30. i 31. oktobra 1993., nijedan komandant HVO-a koji je bio umiješan u te operacije nije bio suspendovan niti na bilo koji način disciplinski kažnjen.

216. Nakon jednog sastanka Franje Tuđmana i drugih u Zagrebu, međunarodnoj zajednici su pružene garancije da je Ivica Rajić, oficir HVO-a koji je komandovao snagama Herceg-Bosne/HVO-a u Varešu i Stupnom Dolu, smijenjen, te da je pokrenuta krivična istraga. Ono što se zapravo dogodilo jeste da je Ivica Rajić jednostavno promijenio ime i u suštini ostao na istom položaju, pri čemu su njegovi nadređeni vojni komandanti i političko rukovodstvo znali za to. Ni protiv Ivica Rajića ni protiv bilo koga drugog nikada nisu poduzete disciplinske ili druge kaznene mjere zbog onoga što se dogodilo u Stupnom Dolu.

217. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što se dalje navodi u paragrafima 15-17, 17.1-17.6, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **silovanje** (tačka 4); **nečovječno postupanje (seksualno zlostavljanje)** (tačka 5); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi zatočenja)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **uništavanje imovine širokih razmjera** (tačka 19); **bezobzirno razaranje** (tačka 20); **oduzimanje imovine** (tačka 22); i **pljačkanje** (tačka 23).

KRIVIČNA ODGOVORNOST

Član 7(1)

(Planiranje, poticanje, naređivanje, činjenje ili na drugi način pomaganje i podržavanje)

218. Svaki od optuženih, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ, planirao je, poticao, naredio i/ili počinio zločine za koje se tereti u ovoj Optužnici shodno članu 7(1). Svaki od optuženih snosi

odgovornost zbog svoje uloge i učešća u zločinima koji im se stavljaju na teret, i to na osnovu svog vlastitog činjenja i, u slučajevima kada je bio dužan da djeluje, na osnovu svog nečinjenja ili propusta da djeluje. Svaki od optuženih je takođe okrivljen kao saizvršilac i/ili posredni izvršilac ili kao neposredni saizvršilac. Svaki od optuženih snosi odgovornost za činjenje ili nečinjenje koje je ostvario, izvršio ili do kojeg je doveo putem ili pomoću drugih osoba, kao što su njegovi podređeni ili druge osobe (uključujući osobe nad kojima je imao kontrolu ili na koje je vršio bitan uticaj), bez obzira na to da li su te osobe postupale sa znanjem ili kao nedužni posrednici ili akteri. Pored toga ili alternativno, svaki od optuženih snosi odgovornost za zločine koje je počinio ili čije je činjenje izazvao, neposredno ili posredno putem drugih osoba, i to na osnovu zajedničke kontrole i koordinacije koje je provodio s drugim osobama (uključujući ostale osobe koje se terete ovom Optužnicom) nad kažnjivim ponašanjem organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a koji su korišteni kao instrumenti od strane ili putem organizovanih struktura vlasti nad kojima je imao kontrolu i u kojima je svaki od njih igrao ključnu ulogu. Svaki od optuženih djelovao je sa znanjem i stanjem svijesti koji se traže za činjenje zločina za koje se terete, bio svjestan značaja svoje uloge i kontrole koju je vršio nad osobama koje su iskorištene za izvršenje zločina, te djelovao sa zajedničkom sviješću o znatnoj vjerovatnoći da će ostvarenje zajedničkog cilja za neposrednu posljednicu imati odigravanje zločina.

219. Svaki od optuženih djelovao je sa znanjem i stanjem svijesti koji se traže za činjenje svakog od zločina za koje se tereti u ovoj Optužnici i imao je namjeru da počinu te zločine. Pored toga ili alternativno, svaki od optuženih je bio svjestan znatne vjerovatnoće da će izvršenje njegovih planova i naređenja, te vršenje djela i ponašanje za koje se zalagao, te koje je poticao, stimulisao ili omogućavao, uključivati ili dovesti do zločina za koje se tereti u ovoj Optužnici. U mjeri u kojoj je to potrebno, ostali izvršioci ili akteri koji su učestvovali i/ili pomagali ili podržavali činjenje svakog od zločina za koje se tereti u ovoj Optužnici djelovali su s traženim stanjem svijesti.

220. Pored toga ili alternativno, svaki od optuženih se tereti i snosi krivičnu odgovornost za svaki zločin čije je planiranje, pripremu ili izvršenje u znatnoj mjeri pomagao ili podržavao, u skladu sa članom 7(1). Svaki od optuženih je djelovao sa znanjem da će njegovo činjenje ili nečinjenje pomoći činjenju zločina ili je bio svjestan znatne vjerovatnoće da će njegovi postupci pomoći činjenju zločina. Pomažući i podržavajući takve zločine, svaki od optuženih je djelovao s traženim stanjem svijesti i namjerom, a i ostali izvršioci, uključujući one koji su fizički izvršili krivična djela, djelovali su, u mjeri u kojoj je to potrebno, s traženim stanjem svijesti ili su s optuženima dijelili traženo stanje svijesti.

Član 7(1)

(Udruženi zločinački poduhvat - prvi vid)

221. Zločini za koje se optuženi terete u ovoj Optužnici bili su dio udruženog zločinačkog poduhvata o kojem se govori u paragrafima od 2 do 17 (uključujući paragrafe od 17.1 do 17.6) i 39 i počinjeni su u toku tog zločinačkog poduhvata, koji je postojao u vrijeme kada je svaki od optuženih vršio radnje ili pravio propuste u svojstvu učesnika. U skladu sa članom 7(1), svaki od optuženih, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ, snosi krivičnu odgovornost za zločine koji su počinjeni u sklopu udruženog zločinačkog poduhvata u smislu da je svaki od optuženih te zločine počinio kao član ili učesnik takvog poduhvata. (Riječju “počinio” tužilac u ovom kontekstu ne sugerije da je neki konkretni optuženi ili bilo koji od optuženih nužno lično fizički izvršio zločine za koje se tereti. “Počinio” se u ovom kontekstu odnosi na učešće optuženog u udruženom zločinačkom poduhvatu.) Svaki od optuženih snosi odgovornost za svoju ulogu i učešće u zločinima za koje se tereti, i to na osnovu svog vlastitog činjenja i, u slučajevima kada je bio dužan da djeluje, na osnovu svog nečinjenja ili propusta da djeluje. Svaki od optuženih snosi odgovornost i za činjenje ili nečinjenje koje je ostvario, izvršio ili do kojeg je doveo putem ili pomoću drugih osoba, kao što su njegovi podređeni ili druge osobe (uključujući osobe nad kojima je imao kontrolu ili na koje je vršio bitan uticaj), bez obzira na to da li su te osobe postupale sa znanjem ili kao nedužni posrednici ili akteri.

222. Svaki od optuženih, djelujući pojedinačno ili u dogovoru s drugim osobama ili preko drugih osoba, svjesno je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i dao mu svoj doprinos, s namjerom provođenja i ostvarivanja tog poduhvata i njegovih ciljeva. Svaki od optuženih posjedovao je traženo stanje svijesti i/ili je dijelio traženo stanje svijesti s ostalim članovima i učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata, ili su, u mjeri u kojoj je to potrebno, posjedovali ili dijelili isto stanje svijesti kao i oni koji su činili ili pomagali ili podržavali zločine ili su za to stanje svijesti znali. U mjeri u kojoj je to potrebno, ostali izvršioци ili akteri koji su učestvovali i/ili pomagali ili podržavali činjenje svakog od zločina za koje se tereti u ovoj Optužnici djelovali su s traženim stanjem svijesti.

223. Pored toga ili alternativno, ukoliko optuženi nije bio učesnik udruženog zločinačkog poduhvata, on je po članu 7(1) krivično odgovoran za to što je u znatnoj mjeri pomagao ili podržavao jednog ili više učesnika ili izvršilaca udruženog zločinačkog poduhvata u planiranju, pripremi ili izvršenju zločina. Svaki optuženi je djelovao sa znanjem da će njegovo činjenje ili nečinjenje

pomoći činjenje zločina ili je bio svjestan znatne vjerovatnoće da će njegova djela pomoći činjenje zločina. Pomažući i podržavajući takve zločine, svaki optuženi je djelovao s traženim stanjem svijesti i namjerom, a i ostali izvršioci, uključujući one koji su fizički izvršili krivična djela, djelovali su, u mjeri u kojoj je to potrebno, s traženim stanjem svijesti ili su s optuženima dijelili traženo stanje svijesti.

Član 7(1)

(Udruženi zločinački poduhvat - drugi vid)

224. Shodno članu 7(1), svaki optuženi snosi krivičnu odgovornost zbog svog svjesnog učešća u sistemu zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočenje koji su se sistematski koristili za hapšenje, zatočenje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana, protivpravno i u surovim uslovima, gdje su podvrgavani ili izlagani premlaćivanju i seksualnim napadima, živjeli u oskudici i zlostavljani na druge načine kao što je odvođenje mnogih zatočenika na protivpravni prisilni rad u opasnim uslovima (kao što je opisano u ovoj Optužnici), što predstavlja ili obuhvata činjenje zločina za koje se tereti u ovoj Optužnici. Svaki optuženi je djelovao kao dio grupe koja je obuhvatala njega i ostale osobe koje se terete u ovoj Optužnici, sa znanjem i namjerom da provodi pomenuti sistem. Svaki optuženi snosi krivičnu odgovornost za učešće u tom sistemu, što obuhvata i učešće u svojstvu saizvršioca i/ili posrednog izvršioca.

Član 7(1)

(Udruženi zločinački poduhvat - drugi vid)

225. Shodno članu 7(1), svaki optuženi snosi krivičnu odgovornost zbog svog svjesnog učešća u sistemu zlostavljanja u kojem su bosanski Muslimani deportovani u druge zemlje ili premješteni u dijelove Bosne i Hercegovine koji nisu bili pod kontrolom Herceg-Bosne ili HVO-a ili na koje oni nisu polagali pravo (kao što je navedeno u ovoj Optužnici), što predstavlja ili obuhvata činjenje zločina za koje se tereti u ovoj Optužnici. Svaki optuženi je djelovao kao dio grupe koja je obuhvatala njega i ostale osobe koje se terete u ovoj Optužnici, sa znanjem i namjerom da provodi pomenuti sistem. Svaki optuženi snosi krivičnu odgovornost za učešće u tom sistemu, što obuhvata i učešće u svojstvu saizvršioca i/ili posrednog izvršioca.

226. Pored toga ili alternativno, ukoliko optuženi nije učestvovao u jednom ili nijednom od dva sistema zlostavljanja o kojima se govori u paragrafima 224-225, on shodno članu 7(1) snosi krivičnu odgovornost za to što je u znatnoj mjeri pomagao i podržavao te sisteme (ili jedan od njih) ili osobe koje su u njima učestvovala. Svaki od optuženih je djelovao sa znanjem da će

njegovo činjenje ili nečinjenje pomoći činjenju zločina ili je bio svjestan znatne vjerovatnoće da će njegovi postupci pomoći činjenju zločina. Pomažući i podržavajući takve zločine, svaki od optuženih je djelovao s traženim stanjem svijesti i namjerom, a i ostali izvršioc, uključujući one koji su fizički izvršili krivična djela, djelovali su, u mjeri u kojoj je to potrebno, s traženim stanjem svijesti ili su s optuženima dijelili traženo stanje svijesti.

Član 7(1)

(Udruženi zločinački poduhvat - treći vid)

227. Pored toga ili alternativno, kada je u pitanju bilo koji zločin kojim se tereti u ovoj Optužnici koji nije počinjen u okviru ostvarivanja cilja udruženog zločinačkog poduhvata ili koji nije bio njegov planirani dio, takav zločin bio je prirodna i predvidiva posljedica udruženog zločinačkog poduhvata i njegovog provođenja ili nastojanja da se on provede, a svaki optuženi bio je svjestan rizika takvog zločina ili posljedice i, uprkos toj svijesti, spremno je prihvatio taj rizik priključujući se poduhvatu i/ili nastavljajući djelovati u okviru njega, te, stoga, snosi odgovornost za zločin za koji se tereti.

Član 7(3)

(Odgovornost nadređenog)

228. Pored toga ili alternativno, shodno članu 7(3), svaki od optuženih, kao funkcioner ili oficir na nadređenom položaju, snosi krivičnu odgovornost za krivična djela ili propuste svojih podređenih ili drugih osoba nad kojima je imao efektivnu *de jure* i/ili *de facto* kontrolu ako je znao ili je bilo razloga da zna da se te osobe spremaju počinuti ili su počinile takva djela ili propuste, a nije preduzeo nužne i razumne mjere da takva djela ili propuste spriječi ili te osobe kazni. Svaki od optuženih bio je nadređeni onim osobama i podređenima ili putem onih osoba i podređenih nad kojima je imao ili je mogao imati efektivnu kontrolu, a koje su učestvovala u činjenju zločina za koje se tereti u ovoj optužnici, pri čemu je znao ili je bilo razloga da zna da se jedna ili više tih osoba spremaju počinuti ili su počinile takva djela ili propuste, a nije preduzeo nužne i razumne mjere da takva djela ili propuste spriječi ili da te osobe kazni, smijeni ili protiv njih preduzme disciplinske mjere.

TAČKE OD 1 DO 26

229. Na osnovu gorenavedenih djela, ponašanja, postupaka i propusta **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK,**

MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ snose odgovornost za sljedeća krivična djela:

Tačka 1: progoni na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(h), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 21-41, 43-59, 61-71, 73-86, 88-117, 119-134, 136-142, 144-152, 154-170, 172-185, 187-193, 195-202 i 204-216);

Tačka 2: ubistvo, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(a), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 37, 39, 48, 51, 53, 56, 66, 77, 80, 95, 104, 106, 108, 114, 127, 128, 130, 138, 139, 161, 169, 176, 177, 190, 191, 192, 199, 200 i 211);

Tačka 3: hotimično lišavanje života, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(a), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 37, 39, 48, 51, 53, 56, 66, 77, 80, 95, 104, 106, 108, 114, 127, 128, 130, 138, 139, 161, 169, 176, 177, 190, 191, 192, 199, 200 i 211);

Tačka 4: silovanje, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(g), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 38, 39, 57, 59, 99, 109, 141, 211 i 213);

Tačka 5: nečovječno postupanje (seksualno zlostavljanje), TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(b), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 38, 39, 55, 57, 59, 99, 109, 141, 211 i 213);

Tačka 6: deportacija, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(d), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 26, 28-30, 33-41, 59, 93, 100, 105, 131-133, 150-151, 175, 182, 183, 185, 189, 197 i 202);

Tačka 7: protivpravna deportacija civila, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(g), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 26, 28-30, 33-41, 59, 93, 100, 105, 131-133, 150-151, 175, 182, 183, 185, 189, 197 i 202);

Tačka 8: nehumana djela (prisilno premještanje), ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(i), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 26, 28, 29, 30, 33-41, 57-59, 67, 69, 71, 86, 93, 96, 99, 100-103, 105, 108-110, 132, 150, 151, 159-163, 166-168, 170, 175-185 i 197);

Tačka 9: protivpravno premještanje civila, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(g), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 26, 28, 29, 30, 33-41, 57-59, 67, 69, 71, 86, 93, 96, 99, 100-103, 105, 108-110, 132, 150, 151, 159-163, 166-168, 170, 175-185 i 197);

Tačka 10: zatvaranje, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(e), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 28, 33-39, 41, 47-49, 54, 57, 67-71, 77-80, 86, 94, 96, 99, 103-105, 119-134, 136-142, 146-151, 157-159, 168, 169, 174, 175, 181, 183, 184, 187-193, 195-202, 207, 209 i 210);

Tačka 11: protivpravno zatočenje civila, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(g), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 28, 33-39, 41, 47-49, 54, 57, 67-71, 77-80, 86, 94, 96, 99, 103-105, 119-134, 136-142, 146-151, 157-159, 168, 169, 174, 175, 181, 183, 184, 187-193, 195-202, 207, 209 i 210);

Tačka 12: nehumana djela (uslovi zatočenja), ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(i), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 57, 67, 71, 79, 124-126, 133, 134, 137, 142, 147, 168, 183, 190, 193, 198, 201 i 210);

Tačka 13: nečovječno postupanje (uslovi zatočenja), TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(b), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 57, 67, 71, 79, 124-126, 133, 134, 137, 142, 147, 168, 183, 190, 193, 198, 201 i 210);

Tačka 14: okrutno postupanje (uslovi zatočenja), KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano zajedničkim članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949., kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 57, 67, 71, 79, 124-126, 133, 134, 137, 142, 147, 168, 183, 190, 193, 198, 201 i 210);

Tačka 15: nehumana djela, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(i), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 33-40, 46-48, 51-59, 66-70, 77-81, 94, 95, 99, 104, 106, 108, 112-114, 125, 127-130, 133, 134, 138, 139, 141, 142, 148-150, 161, 167, 169, 176, 177, 184, 188, 190-193, 198-201, 207, 209, 210 i 211);

Tačka 16: nečovječno postupanje, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(b), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 33-40, 46-48, 51-59, 66-70, 77-81, 94, 95, 99, 104, 106, 108, 112-114, 125, 127-130, 133, 134, 138, 139, 141, 142, 148-150, 161, 167, 169, 176, 177, 184, 188, 190-193, 198-201, 207, 209, 210 i 211);

Tačka 17: okrutno postupanje, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949., kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 33-40, 46-48, 51-59, 66-70, 77-81, 94, 95, 99, 104, 106, 108, 112-114, 125, 127-130, 133, 134, 138, 139, 141, 142, 148-150, 161, 167, 169, 176, 177, 184, 188, 190-193, 198-201, 207, 209, 210 i 211);

Tačka 18: protivpravni fizički rad, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano članovima 40, 51 i 95 Ženevske konvencije IV i članovima 49, 50 i 52 Ženevske konvencije III, kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 55, 81, 127, 128, 130, 139, 148 i 149);

Tačka 19: uništavanje imovine širokih razmjera koje nije opravdano vojnom nuždom, a izvedeno je protivpravno i bezobzirno, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(d), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 46, 48, 51, 53, 66-68, 82-84, 116, 162, 164-166, 177, 179, 180 i 211);

Tačka 20: bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, kažnjivo po članovima 3(b), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 46, 48, 51, 53, 66-68, 82-84, 116, 162, 164-166, 177, 179, 180 i 211);

Tačka 21: uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, kažnjivo po članovima 3(d), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 53, 68, 83, 84, 97, 116, 152, 162, 163, 165, 166 i 179-181);

Tačka 22: oduzimanje imovine koje nije opravdano vojnom nuždom, a izvedeno je protivpravno i bezobzirno, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(d), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 46, 57, 67, 85, 99, 100, 107, 108, 159, 175, 182, 209, 211 i 213);

Tačka 23: pljačkanje javne i privatne imovine, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, kažnjivo po članovima 3(e), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 39, 46, 57, 67, 85, 99, 100, 107, 108, 159, 175, 182, 209, 211 i 213);

Tačka 24: protivpravni napad na civile (Mostar), KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano u običajnom pravu, te članom 51 Dopunskog protokola I i članom 13 Dopunskog protokola II Ženevskih konvencija iz 1949. godine, kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 35-37, 39, 98 i 110-117);

Tačka 25: protivpravno terorisanje civila (Mostar), KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano u običajnom pravu, te članom 51 Dopunskog protokola I i članom 13 Dopunskog protokola II Ženevskih konvencija iz 1949. godine, kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 35-37, 39, 98 i 110-117); i

Tačka 26: okrutno postupanje (opsada Mostara), KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija i kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17.6, 35-37, 39, 98 i 110-117).

230. Bez obzira na eventualne formulacije koje idu u prilog suprotnom tumačenju, optuženi BERISLAV PUŠIĆ se u ovoj Optužnici ne tereti ni za jedan zločin koji se tiče događaja u opštini Prozor u oktobru 1992. godine i opštini Gornji Vakuf u januaru 1993. godine.

DODATNI NAVODI

231. Osim tamo gdje se izričito navodi drugačije, sva djela i propusti za koje se optuženi terete u ovoj Optužnici dogodili su se na teritoriji bivše Jugoslavije.

232. Sve vrijeme na koje se odnosi ova Optužnica, u Bosni i Hercegovini vladalo je stanje oružanog sukoba, međunarodnog oružanog sukoba i djelimične okupacije, u kojima su, u cijelosti ili djelimično, učestvovali država Republika Hrvatska i njeni organi vlasti, njene oružane snage i predstavnici, koji su se nalazili u oružanom sukobu protiv države Republike Bosne i Hercegovine i/ili ABiH i/ili bosanskih Muslimana na teritoriji države Republike Bosne i Hercegovine. Do svih djela i propusta koji se optuženima u ovoj Optužnici stavljaju na teret kao teške povrede Ženevskih konvencija iz

1949. godine i za koje optuženi snose odgovornost došlo je tokom tog međunarodnog oružanog sukoba i djelimične okupacije, s kojima su ta djela i propusti bili povezani.

233. Do svih djela, propusta ili ponašanja koji se stavljaju na teret kao progon došlo je činjenjem, nečinjenjem ili izvršenjem uz namjeru da se vrši diskriminacija na političkoj, rasnoj, nacionalnoj ili vjerskoj osnovi.

234. Sva djela, propusti, ponašanje ili događaji koji se stavljaju na teret kao zločin protiv čovječnosti bili su dio rasprostranjenog ili sistematskog napada organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a na civilno stanovništvo, bosanske Muslimane.

235. Sve vrijeme na koje se odnosi ova optužnica, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ morali su se pridržavati zakona i običaja koji regulišu vođenje oružanog sukoba, uključujući Ženevske konvencije iz 1949. i njihove dopunske protokole.

236. Sva djela i propusti koji se stavljaju na teret kao zločini protiv osoba počinjeni su protiv ili su se ticali osoba zaštićenih Ženevskim konvencijama iz 1949. godine (i njihovim dopunskim protokolima), te zakonima i običajima ratovanja.

237. Sva djela i propusti koji se stavljaju na teret kao zločini protiv imovine počinjeni su protiv ili su se ticali imovine zaštićene Ženevskim konvencijama iz 1949. (i njihovim dopunskim protokolima), te zakonima i običajima ratovanja.

238. Nijedno djelo niti propust koji se stavljaju na teret kao zločin nisu bili opravdani vojnom nuždom. Do djela, propusta ili ponašanja koji se stavljaju na teret u vezi s uništavanjem imovine došlo je protivpravnim i bezobzirnim činjenjem, nečinjenjem ili izvršenjem.

/potpis na originalu/

Carla Del Ponte,

tužilac

[pečat Tužilaštva Međunarodnog suda]

Dana 16. novembra 2005. godine

U Haagu,

Nizozemska